

1987 NOV 12

tiszatáj

IRODALMI, MŰVELŐDÉSI ÉS TÁRSADALOMPOLITIKAI FOLYÓIRAT

'87

10

tiszatáj

IRODALMI, MŰVELŐDÉSI ÉS TÁRSADALMPOLITIKAI FOLYÓIRAT

Főszerkesztő

KAPOSI MÁRTON

Főszerkesztő-helyettes

LENGYEL ANDRÁS

A szerkesztőbizottság elnöke

TÓTH BÉLA

A szerkesztőbizottság tagjai

Berényi Bogáta, Besenyi Sándor, Borvendég Béla, Csatári Dániel,
Kaposi Márton, Szentpéteri István

A szerkesztőség tagjai

Csatári Dániel, Nikolényi István, Szabó Tibor,
Tóth Béla, Zsoldos Sándor

Tartalom

XLI. ÉVFOLYAM, 10. SZÁM

1987. OKTÓBER

TAKÁCS IMRE versei: Pilinszky emlékére; A Nyári vidámság melléklete; Töredék	3
TÓTH BÉLA: Legényleltár (kisregény)	6
DEBRECZENY GYÖRGY versei: Boldog betakarításban; dísztvírat	34
TORNAY MARI versei: pünkösöd; fáztam	38
STANCZIK ERVIN versei: Tudod, ahogy nő az ecetfa...; A tömegszállítás eszközei	39
ILLÉS ENDRE: A menekültek (elbeszélés)	41

TANULMÁNY

LACZKÓ ANDRÁS: Illés Endre arcképéhez	46
Megalakult a Németh László Társaság	55
CSIZMADIA SÁNDORNÉ: Megnyitó beszéd	55
KIRÁLY ISTVÁN: Elnöki székfoglaló	56

MŰVÉSZET

GÖNCZY LÁSZLÓ: Csongrád megye zenéje a rádióban	62
NOVÁK MÁRIA: Töprengés a párbeszédről... A Szegedi Nemzeti Színház 1986/87-es évadja	65

KRITIKA

VASY GÉZA: Fodor András naplója	71
JOBÁGY TIHAMÉR: „Csupa címszó az élet...” Temesi Ferenc regényéről	76
ÖRDÖGH SZILVESZTER: És lelket lehelt belé. Levél Temesi Ferencnek és másoknak a Porról	79

LŐRINCZY HUBA: Fülöp László: Realizmus és korszerűség	84
JOLSVAI ANDRÁS: Leskó László: Kihúlt lábnyomokon	89
CZETTER IBOLYA: Bertha Bulcsu: Árnyak és lovasok	92
Híreink	96

ILLUSZTRÁCIÓ

Tóth Ernő rajzai a 33., 45. és 61. oldalon.

A Csongrád Megyei Tanács lapja. Kiadja a Csongrád Megyei Lapkiadó Vállalat.
 Felelős kiadó: Kispál Antal — 87-3823 — Szegedi Nyomda — Felelős vezető:
 Surányi Tibor igazgató.

Szerkesztőség: Szeged, Tanácsköztársaság útja 10. — Táviratcím: Tiszatáj Szeged,
 Sajtóház. Telefon: 12-670. Postafiók: 153. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető
 bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál, a posta hírlapüzleteiben és a Hírlapelőfi-
 zetési és Lapellátási Irodánál (HELIR), Budapest V., József nádor tér 1. — 1900,
 közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a HELIR 215-96-162 pénz-
 forgalmi jelzőszámra. Egyes szám ára: 16 Ft. Előfizetési díj negyedévre: 48, fél
 évre 96, egy évre 192 forint.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

ISSN 0133 1167

Pilinszky emlékére

A légkondicionáló berendezésre legyen tekintettel. Hagyja a bőrét barnán, be is olajozhatja, hogy fénylő legyen. Meztelenre is vetkőzhet, de így csak akkor nyisson ajtót, ha tudja, ki érkezik. Tapasztalja: állítottunk be kvarclámpát, ültettünk növényeket, de hosszú idő után megtudhatja, hogy a lakás szalagház egyik-ezredik fiókja-e, vagy kertben áll.

És inkább nő legyen, mintsem férfi. Dudorosnak, mégsem kövérnek képzeljük el. Feketének vagy barnának, nem szökének.

Vagy inkább férfi legyen, mintsem hogy nő! Akkor is feketéhez közelítő hajú, szőrzetű.

Csak megöregednie nem lesz szabad, bár ebben a bezártságban úgysem fog az élet magának érni semmit.

*

Álmomban szebbeket írok, mint ébren. Valamikor festettem is álmomban, de azok közül néhányat ébren valóságosan is megfestettem. Szintársulások voltak ezek a megfejthetetlen törvény szerinti elosztásban. A négyzetmilliméterek a foszló határvonalakon is megszabottak, bár dehogyis számítógépes eljárással. „Oda még kell egy kis zöld!” — mondtam volna otthon a nézőmnek, de beszélhetek így ma is, még itt a városban is. A régi beidegzettségek sokára veszítik el az érvényüket.

*

„Itt minden fut” — szokták mondani az olyan ember házában, udvarában, aki nem akarta vagy nem tudta már kézben tartani a dolgokat. A ki-egyenlítődsre való hajlam nem csak a hőtanban érvényes. Minden tárgy a természetbe való visszabomlásra hajlamos, a növények és az állatok pedig nőnek, szaporodnak a maguk esze szerint. A kertemben a drótkerítést a rozsdá teszi, a fakerítést a nap, az eső, a bódém egy bizonyos idő lejártával magától összedőlne, a szőlőm elburjánozva kénytelen lenne pár év múlva alkuba lépni, küzdeni a magas növésű lágyszárúakkal és fűfélékkel. Egy oltárképet se kellett jobban regulálnia a megfestőjének, mint ahogy a kertemet muszáj folyton reguláznom. A természetes rend tiltásával egyfajta elvárt rendet kell fönntartanom.

*

Ha elunta magát, akkor válasszon ki a patkányméregnek álcázott porcukrok közül egyet. Az ezüstkanalat az étkészletes fiók egyik rejtekhelyébe tettük. Nem szabad meghalnia!

A Nyári vidámság melléklete

Kisiparos vegyész, vagy vegyész-kisiparos,
akinek a munkájára hasonlít gondolat-keresésem.
Talán ez a kánikulai fényesség is
desztilálja belőlem, hogy: Nem! Nem! Nem!

Nem kell! Valami nem kell. Mi az? — de nem!
Nem kell! — sok volt az élmény egyetlen életemhez.
Az élmény-tületetéstől hizik a haragom.
Céltudatos macerálókkal, keckeckedőkkel, bájolókkal,
vacakolókkal és akadékoskodókkal volt sok dolgom.

Mért buk fencezzek át magasan, ahová simán átmehetnék?
Nem kell a főrshifos gonoszkodás! Nem kell, nem kell!
Nem kell a „bal kezemmel fogom meg hátúlról a jobb fületem”!
Nem kell ez a hazugság-fonadék — fényben — körülöttem!
Nem kell a szemérmesen fontoskodásba burkolt barátságatlanság.
A büntudat sajnálkozó mosolyba illegetése nem kell!
Ebben a nyárban se kell!
Ebbe a nyári vidámságba a finomított alattomoságok nem kellenek!

- Lehet, hogy ez nagyon jó, kedves uram, de nekem nem kell.
- Möglich, es ist sehr gut, mein lieber herr, aber ich brauche es nicht.
- It may be, very good, dear sir, but I don't need it.
- Может быть, что это очень хорошо, мой дорогой господин, но мне не надо.
- Peut-être, c'est très bien, mousieur, mais je n'en ai pas besoin.

Én hányingert kapok a maguk okoskodásaitól,
mert nekem a Mozartok, Shakespeare-ek, Viszockijok és Camus-ük
szebb és szomorúbb üzeneteket küldtek az ÖNÖK hazájából.

Töredék

*El tudok már idegenedni magamtól,
megkettőződött ez a személy.
Az egyik élhetetlenkedik,
a másik él.*

*Ahogy simogattalak téged,
az a lényeg,
és ahogy a simogatásomat te megérted.
Egymásnak esik a fű és féreg.
Elszomorít élvező örjögésed,
mert én a te életed árán már nem élek.*

*Megfigyelek, szemlélődök és félek,
bár valódi félelemre énnekem semmi okom.
Az idő biztos,
az út biztos,
csak az ahogyan csúfíthatják,
csak az amiért lehet bűn és mocsok.*

*De képedet kitisztítják a csillagok.
Fekszünk egymás melegében — hím-állat, nőstény állat.
Imitálva leharapom a vállad,
jó lenne meghalni benned egyikünknek,
míg bök a melled,
míg el nem fárad az élet a testedben.*

Ismeretlen szférákat járó szonda lettem.

Legényleltár

A gyulai gyógyfürdő meleg medencéjében üldögélünk. Ki-ki a maga baját, csülkét, bütykét, ízületét, rándulását, hasogatását áztatja a vízben.

Senkit sem ismerek. Mindenki egyforma vénecske, görbe hátú, dongalábú, sántikáló, szótlantul révedező velem együtt.

Korán reggel mellém telepszik egy korombélinek tűnő férfi.

— Szabad?

— Húszan is elférünk egy sorban!

Rám néz. Tarkójára kulcsolja kezét.

Órányi idő is elcsoboghat, elmegyek a hideg úszómedencében egyet fordulni. Visszaóvakodom a melegbe, az én szomszédom mozdulatlanul ül. Szeme nyitva, keze a tarkóján. Bekopogtatok hozzá, ahogy ő tette.

— Szabad?

— Mint régen — biztat, de a szeme sem rezdül.

Ez a kerítés. Szótlanságból megfonva. Nem illik átlépni. Gyógyulni jött, most szívja magába az orvosságot.

Nekem is jó. Nagy gazú zajokból hoztam ide ropogó futóműveimet. A gyulai lábvíz mindig segített rajtam. Ennek érdekében aztán hallgatunk.

Dél körül ismerőse érkezik a szomszédomnak. Már a medence partjáról bekiált:

— Kalász, te volnál az?

A szomszéd a kezével int igent. Ami azt is jelentheti, ne kiabálj, gyere ide mellém. Az is bekövetkezik. Teli kannából zúdul úgy a víz, ahogy a szomszéd ismerőségéből a szó.

Valamilyen jogi csoportról, elmentekről, megmaradottakról, Ádámról, Éváról, meg a nagy körtefáról szalad a szó.

Emez nem válaszol. Mintha nem is hallaná a szóáradatot. Ám a szeme nyitva, s érdeklődéssel néz a beszélőre.

Számomra ismeretlen nevek, esetek gurulnak elő, mint zsákból szétszaladt diókupac. Hanem a szülőfalum neve is előbukkan. Számon bizsereg, hogy belekérdezzek. De nékem nem osztottak lapot. Hallgatok.

Elcsöngetnek bennünket ebédelni, szunyadozunk is utána, aztán beleülünk a vízbe. Szomszéd már benne nyakig.

— Dombiratosi? — kérdem.

— Ott nőttem föl. Ott jártam elemibe.

— Ismernünk kellene egymást.

— Ismerjük is — állítja a szomszédom.

— Én, nem haragszik, Kalász nevű családot, abból való gyerek cimborát egy szálat sem ismertem.

— Nem csudálom. Otthon Kanász néven éltem.

— Akkor pedig Tóni vagy, Kanász Tóni!

— Úgy van — nyugtázta szavaimat a szomszéd, s kezét nyújtott.

— Az utcán százsor elmegettünk volna egymás mellett, én sem ismertelek volna meg, Tóni. Kicsit megerősödtünk, mákmozsár derekúak, hasban marokosak, parton magasak lettünk.

— De míg ide alakított bennünket az élet, azért történt valami?

— Mint mindenkivel, aki él.

Elemi után szétrebbentünk kenyérkereső szakmákat tanulni.

Elkerültem Orosházára kovácsinasnak, ott szereztem a segédlevelet, ott álltam be szakérettségisnek, onnét mentem a pesti jogi karra, azután az OVH-nál dolgoztam nyugdíjaimig. Ennyi. A lyukas mogyoró fél hajában elfér pirinyó sorsocskám.

— Várjál, mert nagyon sebesen összecsomagoltál. Közben azért nevet is változtattál. Ugyat nem mindennap tesz az ember gyereke.

— Az igaz. Okom volt rá. Ahogy kezdett a mi világunk elurasodni, úgy éreztem egyre inkább, hogy a nevem nagyon is hátrányos helyzetbe sodor. Mint a varangyos békát, úgy kerülgetnek. A nevem miatt. Otthon és Orosházán észre sem vettem. Te is tudod, otthon a kanász olyan tisztességes kenyérkereső szakma, mint a kovács, a bognár, a szabó. A kanász disznó-, trágya-, pocsolya-szagú ugyan, a foglalkozások alján éldegél, mégis becsben. A kanászt otthon a falusi kupaktanács évente választotta, ahogy a sintért, a kántort. Nem bízták értékeiket érzéketlen emberekre. Ebben a hitben csöpörödtem.

Egyetem után a legalábbvaló kicsi ügyeket adták a kezemre.

— Jó lesz ez Kanásznak. Kanásznak való munka! Eltűrtém volna.

Egy lánnyal komolyan jártam. Szóttük-fontuk házassági elképzelésünket. Utolsó éves koromban fűgét mutatott. Megmondta, ő Kanászné nem akar lenni. Még doktor Kanászné sem!

Nagyon fájt. Nagyon építettem rá a házasságomban. Lehet, hogy nem csupán a nevem tántorította el, talán más valakije is lehetett.

Keserű tapasztalatok parancsolták névmásításomat. Így lettem Kalász. Viselője nem sok akad. Kalász meg mennyi! Családi kötelék nem fűzött hozzá, őseim nevét nem tiportam le a névcserével, mert nem tudom hogy hívták őket. Nem ismertem őket, szegényeket. Pólyás koromban kitétek. A Körösök csivircsavaros zugaiban megtalált egy gyulai kanász, bevitt az árvaházba. Életemet tenyéren tette az apácák elé, de a saját böcsületes nevét nem tette mellém. Mivel kanász mentett meg, a jámbor apácák ezt a nevet tűzték a pólyámra. Antal-napkor esett, ezért lettem Antal.

Ismertem Kánász nevű megelőzött családokat. Nagybánhegyesi iparost, mezőhegyesi csikósszamadót. Jóra való embereknek tudtam őket. Mi bajom a nevemmel? Ennyi a mondandó róla. Nyugdíjas vagyok már. Unokáim vannak. Sorsom a milliók sorsa. Mint a tiéd vagy a másé.

— Kérdezősködhettek?

— Bátran.

— Más lány vagy nőszemély nem akadt föl a neveden?

— Soha. Otthon Tóni voltam. Ha a teljes nevemet mondták, Kanász Tóni. Jó, szájba illőnek éreztem, ahogy más is. Meg nem különböztettek miattam. Ezen a néven én, az öreg Úrge Miska határőrszög lelenc gyereke a községi bírónő lányának is játszópajtása lehettem. Elmehettem hozzájuk akármikor, úgy estem be a kapujukon, mint akármilyen más eredetű, nevű gyerek.

Szép kis lánykájuk volt a bírónőnek. Szelíd, mosolygós.

A szülék módosak, szorgalmasak. Amikor enni adtak, nem úgy lökték, mint a kutyanak, hanem mint a saját gyereküknek. Ha elszunnyadtam náluk évések után, nem kérgettek haza, hanem úgy fektettek le pihenni, ahogy a saját gyereküket. Az óvodába, ha úgy jött ki a lépés, kézen fogva mentünk a lánnyal. Úgy jöttünk el.

Nagy munkák idején szülei örökké a határt bújták. Mi maradtunk a ház-

nál. Gyufa, tűzi készség eldugva, étel odakészítve. Egész nap gazdálkodtunk, kisházast játszottunk, nekivetköztünk Ádám-civilre, vizsgálgattuk egymást töviről hegyire, aztán előlről kezdtük, amíg figyelmünk el nem fordult másfelé.

Tudhatták-e a lány szülei? Szó nem esett róla. Az én nevelőanyám félvak volt már, a kolduskenyér-kereset irányába fordulva. Gyerekük sose volt, okításomban nem mutatott valami nagy járandóságot.

Miska apám vett elő alkalmanként.

Meleg nyarakon, ha a kamrási határ pocsolyájában feredőztünk, csőzi hivatala arra kormányozta, félrehívott, s bizalmasan mondta:

— Húzd föl a gatyádat te, kilátszik a bögyörő. Dugd el a gergőt, baja ne lögyön. Elcsípi a gúnár, beleharap a mangalica. Nem köll a kimondhatatlant mutogatni. Prasnya embör az olyan, akinek mindegy, kint-e, bent-e.

Nyáron az óvodába pöndölyben jártunk. Bokáig ért. Alul semmi. Csak éppen eltakarni a sejhajt. Önfeledt játékaink közben a pöndöly följárt a nyakunkig. Minden kitakaródott. Volt vizsgáltnivalója a gergölyösöknek. Nézegettük is olyan megmagyarázhatatlan mohósággal, olykor a szelíd Horváth Ilonka óvónéni vagy Baráth Viktorika dajkánk választott el bennünket érdeklődésünk képeitől. De a lányok sem röstelkedtek a mienket szemre venni. Bennük is működött már valami finom hajszálrugójú anker, amiről nem is tudtak. Az kötyөгött az óvodásban, ébren tartotta az örök érdeklődést.

Óvodás korunkban találkozhattunk a szülők éjszakai mocorgásaival. Akaratlanul is figyelgettünk. Már akkor tudtuk mímelni az alvást. A lányos és fiús szülők abban a hitben, hogy a gyerekek alszik, tették a számunkra érthetetlen magukét.

Bíró lánya se lehetett rossz figyelő. Kisházast játékaink közben, amit ellesett, az a paréjbul rakott, kaporral befüggönyözött kunyhónkban terítékünkre került, ahogy főztünk, tálaltunk, ettünk százfélét a szétdarabolt nyári almából. Az volt a sült hús, ózláb, töltött káposzta. Csak annak kellett neveznünk, s az volt.

Ő igazította a kezem, ha a magam tapasztalatából még nem futotta. Ide tedd, oda cirógass! Jobb volt, mint a betyáros játék, a zshiványos, a méta, a homokvárrakás. Tehettünk együtt akármit, kárt nem. A kárttevő még mélyen aludt. Nem tudtuk, hogy ahhoz nőnünk kell. Azt hittük, az csak annyi, hogy odatesszük egyiket a másikhoz. Azt a bíró lánya sem láthatta, amikor a szülők összetették, közöttük mi történik. Hogy mit mondanak közben, azt hallhattuk.

Miska apám, nem volt még ötvenéves, azt mondogatta, abban a tudatában, hogy a lelenc alszik: uccu punna, sült szalonna! Fordulj asszony girincre!

Szegény nevelőanyám nyögve kerülhetett szét.

Ha az óvodában más fölcúsított pöndölyű lány kimondhatatlanját bámulom, Boris játszópajtásom ezt látja, semmi harag belőle. Ismeretlen fogalom. A harag igen. Már ott is, akkor is. Uzsonnabontáskor megkívánjuk egymás enivalóját.

— Adj egy falatot!

Ha nem ad.

— Megállj, mert többet nem megyek el hozzátok játszani!

Félelmes fenyegetés. Legtöbbször hatásos.

Szaladunk is szerteszejjel, ameddig a lábunk győzi. Játszani. Nemritkán a másik utcabeli bognárékhoz, mitőlünk egy trapp.

Óvodás korú fürge kislány a bognáréké. Anyja nem járja a határt, a lány nem jár óvodába. Anci mint a dobozban árult baba. Fésült, tiszta, öröm vele

játszani. A szülék segítenek benne. Az apa kistalicskát, kisszekeket, ásót, kapát bognárol a kezünkbe. Kocsikázva, egymást húzgálva az utcára is kibogáruunk. Uzsonnaker fehér epret, puha kenyeret ad a bognárné. Kezet kell mosnunk! Térülünk, fordulunk, melegszik az idő. Anci leguggol, nincs rajta alsó, ami az uzsonna előtti guggolásnál fehéren viritott. Felém fordul, látom kimondhatatlanját. Tekintetével biztat: muti te is! Menjünk a szárukópok mögé! Mutatom. Elcsöndesödünk, ami föltűnhet a bognárnénak. Bizonyosan meglesett bennünket. De nem kiabál. Messzibról szólítja a lányát.

Amikor újra visszajön Anci, rajta az uzsonna előtti alsó.

— Miért?

— Anyám nem engedi. Fél, hogy megfázok!

A déli gombóclevest, meg a kaporszószot büntudat nélkül kanalaztuk a csaldal együtt. Rossz tekintetüket sem éreztem.

Megint nekiizeledtünk a játéknak. Guggonülöset kezdünk. Anci nem félt, hogy megfázik. Hiányzott az alsó.

Amikor átkerültünk az elemibe, fiúk, lányok külön padsorokba. Zárt rend, zártabb öltözékek, pálcasuhogás, kutyaságokért deres az első padokra borulva.

Egyszer Krista Bandi komám, kertlábas cimborám, a boltos szépen öltözö, kicsit el is kaptott lányának azt találta mondani:

— Te, Magdus, úgy nézel ki, mint aki egész éjszaka balinával aludt.

Fölkaptuk a fejünket. Magdus sirva fakadt. Ő nem aludt balinával, se senkivel. Az osztálynak tetszett a móka. Kórusban kiabálta: balinával aludtál, balinával aludtál. Amikor jó, szigorú tanítónónk belépett, Magdus már zokogott.

— Mi van itt?

A vigyázó válaszolt.

— Tanító néni, kérem szépen, Krista Bandi azt mondta Szücs Magdusnak, hogy balinával aludt!

— Az egész osztály harsogott!

— Kik mondták? Fő hangadók deresre!

Porolt a nadrágülep.

Az iskolaév akadályozta a tapasztalatszerzést. A nyár terített asztalt nyújtott, ahogy legelőt állatainknak. A legföltöbbszülő sem takarhatta el gyereke elől a páruzó galambokat, kácsákat, tyúkokat, libákat.

Viselkedésük mindennapos kérdés.

— Mit csinál a gácsér?

— Szereti a tojót. Ebből lesz a kiskácsa. Minden gyereket összeszereti a gácsér, meg a tojó.

— A kis veréb is így terem?

— Az is, a kiscsikó, a kisborjú, a kisbárány.

— Tán minket, kisgyerököket is így szeretnek össze?

— Így valahogy.

— Muti mög!

— Korán lönné.

— Mikor nem lösz korai?

— Amikor a nyolcvankilós teli zsákot a válladra töszik.

— Akkor mög?

— Akkor sem.

— Mert miért?

— Addigra úgys kitanulmányozzátok.

— Ha addig sem?

— Aki addig sem, az nem is erre a világra való!

Az okításnak vége. Folytatódik a szájjal folytatott végtelen műveltetés. Apját, anyjával, kutyával, lóval. Erre assza, arra assza mög, de széjjel!

Nem hagyja nyugton a gyereket. Mi az? Assza, assza.

Ezenkívül mindent láthatunk. Megmutatják a palántauttetést, a locsolást, a gereblyézést, répaszedést, söprést, fonást. Ezt meg mondják, naponta százszor, semmi láttatja. S mégis nagy baj, ha fölnőtt korunkig nem tudjuk.

Miska apámat nyöszethetem. Mesél.

— Volt egy jó család. Egy szem fiú csöpörödött benne. Megnősült, világ-szép lányt hozott a házhoz. A gazda látja, hogy a szép menyecske sápadozik, savanyodik az idő múlásával. Dolgoznak, magukat nem kímélve, ennivaló is bőven, pihenőidő se kurta.

Előveszi egy szem fiát, hogy nincs tán valami titkos különbözés közöttük? Szóváltás?, mert a mönyecskének a lánykori mosolygó arca gödröcskéiből elapadt az öröm.

Hetek múlnak, semmi változás.

Előveszi négyszemest a menyecskét.

— Bánt-e az urad?

— Miért bántana?

— Szomorú vagy. Nevetős voltál.

— Semmi bajom.

— Szereted-é a fiamat?

— Ha nem szerettem volna, máshoz mehettek volna.

Az öröm mégis valahogy nem jelentkezett se a fiú, se a lány viselkedésén. Bántotta az apát. Elővette fiát.

— Szeretöd-e?

— Mindent megteszek, szántok, vetek, a családomért élek.

— Este, mikor magatokra csukjátok az ajtót?

— Lefekszünk, alszunk.

— De hát közben. Az alvás, lefekvés között. Megcirógatod?

— Hát, mög hát.

Az apa számára nem tudott kibuggyanni a megfelelő szó.

Látja, savanyodnak a gyerekei. Magát nem tartotta hibásnak. Megtanította a fiát minden tudnivalóra. Úgy szemezett gyümölcsfát, ahogy búzát csávázott, vetett, szépen kazlalta a szalmát, szénát, töreket, tisztán bánt a takarmánnyal.

Az apa nem győzte már cérnával. Se öröm, se vidámság, se unoka. Előszedi a fiatalokat.

— Vetkőzzünk neki!

Nekivetkőznek. Az öreg simogatni kezdi a menyét. Az úgy túri, mintha az anyósa rántáskavarási tudományokat mutatna neki. Leheverednek a dikóra. Az öreg szétterigeti menyé kezét, lábát. Kővé meredten bámuló fiát nyugtatgatja.

— Nemb aszom, csak mutatom, ne félj semmit, nemb aszom, csak mutatom.

Miska apám azzal fejezte be a mesét; ezt nem szabad bevárni!

— De hát iskolában nem szólnak róla!

Otthon csak arra futja: fújd ki az orrod, ne szipákolj, mások előtt ne vakargasd a sejhajt, szellentésseddel ne hangoskodj; ne bőfögg, ne felejtsd eldugni a böcsületöt! Ha lányoknak szólt az intelleum, takard el a mirtuszt a világ szöme elől.

Az elemi első osztályában tanultuk a tízparancsolatot. Ne paráználkodjál!

Akkor tudtuk meg, hogy az bűn. A leselkedés is. Ha véletlen látom, az is.

Leselkedtünk. Nyári öltözetű asszonyok alá bámultunk, megtudni, hogy az milyen. Emlékezetből lerajzoltuk. Néha összeverekedtünk rajta. Ketten kétféleképp láttuk.

Aratás után tarlókon legeltettük kiszoktatott jószágainkat, az elemi nagy szüneteiben. Olyankor miénk a csudálatos, titokzatos világ. Nem lehet vele jólakni. Róla eleget tudni.

Játszunk is százfélét. Kisházasesat, orvososat. Mindmegannyi közelítés, vizsgálódási lehetőség. Bújócska a kukoricatáblákban. Avatások.

Gumikorcos gatyában járt a libapásztor fiú valahánya. Jött az újonc gyerekek, aki tavaly nem járt ide, azt körbekapta a pásztornép.

Érdeklődtek, merre legeltetett eddig? Van-e arra sok jó lopni való dinnye, szeder, sütni való kukorica. Váratlanul, huncut legényke lerántja hátulról az új fiú gatyáját. A bokájáig. Ott áll tehetetlen pucérsággal az érdeklődők gurgulászó röhögése között. Akkora szégyen, a fiú elpityeredik. De következik a vigasztaló avatás. Minden jelenlévő odajárul a dermedten ácsorgó fiúhoz, ki-ki megköpdösi szánalmasan szégyenkező gergőjét, miközben szerencsekívánatokkal illetik:

— Lögyön akkora, mint a községi bikáé!

— Lögyön fogódzkodó, mint a községi nagykan srófosa!

— Lögyön kantáros, mint a mezőhőgyösi nagynóniuszé!

— Lögyön parancsértő, mint a rugóra járó bicska!

A fölavatott újonc könnyei között nevet, míg fölhúzza a bolhaszödő gatyát.

A köszöngetésekből a lányok sem maradtak ki. Jót kívánni, nem számít véteknék.

Lovas kocsik hordták a búzakereszteket szérűre. A dűlőutak finom porában öröm tapicskolni, zablakarikával, cserépdarabbal rónára vetőcskézni.

Egy jártas legényke fölkiált:

— Pisáljunk rónára!

Porban a víz szurokfekete nyomot rajzol.

Tülekedve sorakoztak föl a bajvívók.

Készülődésünkre a nagy legelő minden libapásztora látásunkra szaladt. Ébredező szemérmünket a virtusság, a győzelem akarása elfüggönyözte. Az imént sírás közben fölavatott leszek legény is nekiáll. A nézőközönség izgattottan szurkol.

— Ereszd neki!

— Szorítsad a bőnyéjít, akkor messzibbre hord!

— Húzzad magosabbra!

— Szíjjál magadba levegőt, feszítsed magad!

Győztesek, első helyezettek, másodikak, tizedikek kerültek elő a versengésből.

A mókát megirigyelték a lányok is. Ők is megpróbálják! Elképedések, hanges kiabálások.

— Maris, mög ne tödd, az életben le nem kopik rúlad a szégyön!

A másik:

— Én mög se nézöm!

A harmadik:

— Én ilyen tallóra többet nem hajtom a disznóimat.

Hároman az elszántabb, fiúsabb természetű lányok közül, akik jobban másztak fára, mint a legénykék, akik sebesebben futottak, mint a legjobb futó fiúk, nem tántorodtak el.

— Engem másról úgy sem emlígetnek meg a бүdös életben, mint tán csak erről! Feküdjünk rónára!

Nekikészülödték, eresztették.

Fölnött fejfel úgy emlékszem, már akkor is száználmas versenynek éreztem a lányokét. Nem tudtam megfogalmazni.

Megsemmisítőnek éreztem. Sajnáltam, ahogy a halálra szánt kutyát a sintér kezében. Tudtam, utolsó útja szegénynek. De lehet, ezt utólag gondolom hozzá. Mert a versenyzők mindegyike azért szépecskén családós anyává lett, s hozzám hasonló kősa észjárású emberen kívül senki sem emlékszik már az ilyen haszontalanságokra. Vagy mégis? Csak nem beszél róla.

Csőpörödésünknek ebben a szakaszában magunkra maradtunk volna továbbjutásban, ha nálunk néhány évvel idősebb legénykefélék nem sietnek segítségünkre. Mindenre éhes mivoltunkban szívesen fogadtuk a leszek legények barátságát. Kitüntetésnek tartottuk, ha lovas kocsijukra hívtak, ülhattünk mellettük trágyahordás közben. A gyeplút a kezünkbe vehettük, kérdezősködhettünk a titkolt világ csinja-bínja felől, amiért ők apró kis szolgálatocskákat kívántak cserében.

Bunyec Jóska öreg cimborámnak tetszett egy galambléptű nagylányocska. Egyedül kapálta a megekézett kukoricát. Hajtottunk el a földje végén. Azt mondja Jóska, kiáltsd oda neki: kaszni, gyere velem baszni!

Ennél piszkosabb rigmusok is kifertek már a számon. Hát a fölnöttek lakodalmi kurjantásaikban százszor tuskósabb szavakat traktáltak a menyasszony elé, a fiatal pár elé, apa, anya, násznép füle hallatára, hahotájára, s nem sülylyedt el a világ!

Azt már akkor is tudtam, hogy nincs könnyebb a szónál, mert azt még az ágyban is ki lehet mondani.

A lány a feje fölé emelte a kapát, megfenyegetett vele. Jóska meg úgy tett, hogy a számra üt a szóért, hogy lehajít a kocsiról.

Egyiket sem tette, magában kuncogott. Meleg barátságban maradtunk. Kérdezhettem tőle. Hogy szerinte mit jelent ez?

A szíjostort a kocsi oldalára szerelt bőrtokba igazította.

— Ezt jelenti. De hát hallod eleget.

— Hallani hallom, még sem tudom. Assza erre, arra, úgy potyog a faluban, mint a sebes eső, de hogy az mi?

— Mástól nem kérdezted?

— Kérdeztem én Miska apámtól is. Mesét mond, meg hogy az állatok szeretete okozza a kis állatokat. Minden állatra mást mond. A ló hág, a tehén folyat, a koca görög, a kan bűg, a csödör hág, földöz, a kakas cicörél. Összevissza beszél!

— Egyszerű az, de mégsem egyszerű. Tanyázik benne akkora jószág, ájulatos öröm, hogy a cselekvéspillantásban tán a világ is elbírna múlani fájdalom nélkül.

— Te is csak hallottál róla.

— A te korodban én is fülelőztem. Aztán, ahogy bajuszosodtam, sajtolt a kívánság. Addig ácsingóztam adonyi természetű asszonyi népeken, hogy egyik szájalomból, csak anyád meg ne tudja, a másik okító szándékkal inkább, ahogy mondta, jól bánogattak velem.

— Ez csak ennyi?

— A tövése annyi. De mondom, ha van mennyország, ez az.

— De ha annyira jó, mért olyan kevés?

— A jóból kevés köll. Ha az árokparton heverne, mint a bogáncs, nem is lenne értéke. Mondjuk, nevezzük, támadjuk, kívánjuk minden pillanatban, nem könnyű elérni. A természet sokféleképp tesz róla. Nincs értelme akárkivel, nem is áll velem szóba akárki. Ha már valakié a nőszemély, az vigyázza, hogy más ne örömoztesse vele magát. Hűségi kötelék fogja, eskü, egyhez való vonzás. Aztán a szerelem gyümölcse, gyerek okozódhat. Betegség is útját állja. A tőle való félés. A szegény parancsa is örökké ott áll az emberek mögött. Meg a tisztesség, a tisztaság parancsa. Mert vágyik, vágyakozik a férfi éjjel-nappal. A természet annak is kikrétázza a határát. Nincs annyi erő, hogy vágya szerint se vége, se hossza módra csak szeressen. Egy szerelem akármekkora lánggal loboghat, hogy az ég majd vargát ránt tőle, ahogy kiló a puskaapor, a bicska becsukódik. Pofozhatod, súghatsz neki. Ő tudja bizonyos idő után az ébredést.

— Te is csak mesélsz. Mintha könyvből olvasnád.

Ilyen ismeretputtonnyal indultam inaséveimnek Orosházára. Miska apám semmi szín alatt nem akarta a határacsózi kenyérkeresetét rámtestálni. Ugyan ennalóiban nem szűkölködtünk. Magunk között olykor büszkén kussolta le anyanénemet, hogy az egész határ néki terem. Néha ötön vett, néha kapott. Szemrehányást is, ha rajtafogták, hogy hordja a másét. Azzal védekezett: hiszen a pap is az oltárról él!

Egykori katonacimborájának, Fárosz György kovácsmesternek adott a keze alá inasnak.

Jól kicsontosodott gyereknek serkentem föl, farigcsálónak, szerkezetekkel babrálónak.

— Mi legyek?

— Kovács! Abban halálomig megtalálod a kenyeredet!

Nem iszonyodtam tőle. Otthon naponta megfordultam a kovácsműhelyekben. Amíg csak annyit bírtam, a szememen át szívtam magamba a műhely illatát, zsongását, nyüzsgését. Fújattam naphosszat, hajtottam a kerekés fúrót. Vidám, hötyke, sokat tudóknak, erősnek, bírósznak láttam a kovácsokat.

Fárosz mester pedig országúti házban csüngette az üllöt a fiával. Munkája annyi, amit csak elgyőzött.

Mesterem szempillátlan, sima képű ember volt, akinek a tűzi munka kiégette szőrhangymáit. Lehetetlent nem ismert. Fából vaskarikát varázsolt, ha azt kívánta tőle az ipar. Patkolt, kocsit vasalt, ekevasat élezett, kereket ráfolt, lovat erelt, gyógyított. Katonáéknál kitanulta a kurtsmidtséget, magyarán mondván a gyógykovácsságot.

Vassal birkózott egész életében, ami őt is vaskeménnyé tette.

Egy szem Lajos fiával, segédjével úgy váltott szót, ahogy kóbor kutyával beszél az idegen:

— A szemed folyjon ki, egyik a másiknak a lyukán, te szakma szegénye, hát nem látod a magad két látó szemével, hogy az a sróf lekéreckedik az apjáról, hát kovács vagy te vagy kutyasintér? A szemed úgy folyjon ki, mint a húslé, hát nem veszed észre, hogy annak a kapupántnak a kanija slikkes?

Velem, lelencgyerekkel senki sem beszélt ilyen bicskanyitogató hangon. Lajos megszokhatta. Szerintem túlzott is az apja. Lajos szép munkákat eresztgetett ki a kezéből, de az apja úgy lehet, még annál is különbet akarhatott.

Elmúlt a szájból fúvó vihar a műhelyben, Lajos finomságosan füttyürészgetett. Fürgén mozgott, megfontoltan, haladósan.

Velem jóindulatúan bánt. Nem bratyizott, de ügyelte kínlásaimat, s kérés nélkül a segítségemre jött. Füstölt a fűróm, megmutatta mennyit fogassak az emelőkerékkel. Ha eltörtem valami szerszámot, fogópofát, satuszárat, az apja előtt magára vállalta vagy rendbe hozta, a mester látása előtt.

Próbaidős évem őszen Lajos bevonult katonának.

A gyakori kétemberes kovácsi munkához én még negyedembernek sem jöhöttem számításba. A mester a feleségét szólította.

— Vittor, bercire!

Vittor letette a főzőkanalat vagy ami asszonyi munka éppen a kezében forgott, a markába köpött, kapta a tizkilós nagykalapácsot, zuholta a fogóba szoritott hidegvágót, amíg szabták a kerékráfot. A műhely minden porcikája remegett. A szerszámok összekocódtak, a fazonvas ablak üvegei fölcsilingeltek.

Szíjjas, vékony lábszárú, ráncos szájú iparosné asszonyság volt Vittor, nékem mesterné gazdasszonyom. Az idegeneknek asszonyság, ahogy minden iparosné asszonyság. Az inasok rádörmögtek: üres a liszteszsák, asszonyság!

Ráfforrasztáskor is Viktor forgatta a nagykalapácsot. Suhogott a berci, repült a szikra, forrott a kerékráf. Nem járt ki neki egy köszönöm szépen. Ő arcáról úgy szakadt a verejték, mint a mesteréről, aki az ötkilóssal adta a ritmust, az irányzomot, a szakértelmet.

Annak idején, sose tudtam meg igaziból, a mesterem is kímélettel veszegethette föl a bercit. Tudta, hogy kell a tizenhárom éves fiúval bálni.

Látomtól vakulatig műhelyeltünk. Erőmmek megfelelő munkákat adogatott. De azt tíz tetejével. Estére kelvén, mire vacsorához szólított az asszonyság, mint a mákmozsárból kidűtött zúzalék, úgy estem a konyhabéli szalmazsákra. Bizony nem gondoltam én lányokra, mirtuszkoszorújukra. Aludtam.

Volt a mesternek egy vasgyúró lánya. Magdus névre hallgatott. Egyidős velem. Térült, fordult, jött a műhelybe. Csavarokat metszett, anyákat, kapupántokat reszelt körül, kovácsszegfejet cifrázott.

A kohótól, a tűzi munkáktól óvta az apja. Nem férjhez menendő lánynak való! Hidegmunkákban örömmel foglalatoskodott. Sokszor magától bejött, kérdezte, mit segítsen.

Gyurka mester, úgy lehet, jobban örült volna még egy fiúnak, mint a lányának, de nem jajgathatott így sem. Csak az udvarlója miatt akadt néki ellenkezése. Nem szerette. Jámbor, szagos borbélylegény kerülgette Magdust. Legényes napokon beköszöngélt, a mester hátat fordítva morogta köszönését.

— Borbély, koszkaparó! Az is mesterség? Borotválkozni mindenki tud!

Mit érezhetett Magdus ilyenkor, nem látszott rajta. Elöttem nem piszigte meg az apja szavát. Próbaidős inással pedig annyit sem komázott, mint a bátyja. Szava annyi hozzám:

— Gyere önni!

— Eridj vízért!

A szeptemberi vásárkor megkerestek nevelőszüleim.

A mesterrel a patkolószín alatt váltottak szót.

— Beválik-é?

Játékos kedvű mesterem a műhelyajtó fölötti kormos deszkára mutatott, amin fölírás: szokok.

— Ha legközelebb jöttök, és még mindig csak szokok és nem szökök, akkor magatok is láthatjátok, hogy beválik.

Most még szokogat. Huzalma van. Csak el ne bírja magát!

— El ne kutyuljon . . . — sápítózott Ürgéné nevelőanyám.

— Köröm között tartom, ne féljete!

Én nem voltam bizonyos a maradásomban. Néhányszor szökésre állt a lábam. Nem a kemény élet miatt.

Vittor gazdasszonyom reggelire egy csupor tejet, egy szelet kenyeret adott. Úgy kopogott szemem az éhségtől, mint az asztalfiók.

Bizony nem a lányok kimondhatatlanjáról álmodoztam, hanem egy darab szalonnáról, s otthon sült dudoros kenyérről. Hogy egyszer még abból annyit ehetnék, amennyi belémfér. Délben egy tányér leves, egy tányér vastagabb étel. Mikor mi.

Sokszor arra gondoltam, hazaszökök, telizabálom magam, s vissza. Negyvenkét kilométe oda. Vissza sem kevesebb. Lehetetlen. Ha ellopom a mester biciklijét, azzal sem járom meg estétől virradatig. S ha közben keres, ha rajtakap a lógáson, kivág, a lábam sem éri a földet!

Lopjak a mesteréktől ételmet. A szabad kéményben lógnak az oldalszalonnák, a megyesi kolbászok, sódarak. Inasnak ahhoz nyúlni kuss!

Meg is mondták az első napon.

— Azt öszöl, amit a kezedhez kapsz, a tányérodra.

Növekedőben lévő gyerek, aki egyre nehezebb kalapácsokkal hadakozik naphosszat, megenné a vasszőget. Okos, olvasott mesterem hogy nem tudja ezt? A gyomrom nagy illetlenül kordult akkorákat, mint a zivataros nyári ég. Tudta a mester, de azt is meg kell szokni. A maga éhségéről nem hallgatott. Olykor, nagyobb, tikkasztó munkák után odaszólt a feleségének:

— Vittor, úgy megennék ezekből a gyöngé kácsákból egy kis bezótségtelt levest. Hallod-e, hékám, vérré válna bennem, mint cigánygyerekekben a bontófésű.

— Azt ám, maj egy óhajtásért leprédálom ezeket a kölökkácsákat, hát ittál te, hogy ilyeneket beszélsz?

Fárosz mester örökké készen állt a huncutságra. Vittor elment a kertet gyomlálni, ő meg kukoricaszemnyi vashulladékot tüzesített. A jóllakottságtól szárnyuk alá tett fejfel szundikáló kacsafalka közé dobta. A kácsa falánk állat, nem tud úgy degeszre tömekekedni, hogy még ne enne. Fölugráltak. Heten nyelték le a halált. Kiégett böggel nyúltak el.

Éppen jött be a gazdasszony, kötényében hozott egy kis zöldet a disznóknak. Látja a kácsavészt. Ismerte ura vasakarátát. Inas fülének nem való kicsi átkot suttogott: rdög búon abba a tokmány orrodba, hát csak nem bírsz magadnak parancsolni?

Délre kész volt a gyöngékácsa-leves.

— Hasad lött a koporsójuk, ahogy akartad, hát akkor fogyasszad jó egészséggel!

— Sose hallgatsz a kérő szóra.

Ősszel az Ipartestületben nevelőszüleim jelenlétében megkötötték a tanoncszerződést. Jártam az inasiskolába.

Most is állítom, ha létezne pokol, s abból Orosházán eleresztenének százat, azok nem tudnak annyi gazemberséget elkövetni, annyi pocsékságot, ocsmány-ságot, prasnyaságot elbeszélni, amennyit elkövet, elbeszél száz inas. Állítom, nincs az a tavaszkor kiszoktatós disznócsürhe, amelyik annyit marakodna, mint év kezdetén az inasok.

Szorult a lángosfűlű, bodagmellű, a gacsajlábú, a szeplős, a vörös hajú, a

szelíd, a csöndös, a mosolygós. A hátbavágás, a farbarúgás, elgáncsolás, fölbuktatás, még csak aranyoskodás. Aki túrte, azért kapott, hogy mért olyan muja. Aki visszaadott, azt megverték, amiért neki áll följebb. Senki sem volt verhetetlen. Így verődött össze egy-egy inasbanda. Így derült ki a koma, a barát.

Karácsony előtti héten engem is magába fogadott egy tíztagú inasbrancs. Spiccer Herman asztalosműhelyében seregelhettünk vasárnap délutánonként.

Tánciskolázni, falut csavarogni, kocsmát lesni nem engedték a mesterek. Műhelyekben bandáztunk. Az inasnak is lenni kell valahol! Vasárnapi műsorainkon főszerepet kaptak a lányok. Szóban. Ocsmányságban, prasnyságban, ismereteink kitergetésében versenyre keltünk egymással. Az első foglalkozás első kérdése: ki volt már nővel? De nem ám az anyjával a templomban!, mert aki ilyen ugratással kezdi, azt úgy seggbe telefonáljuk, hogy taknyán csúszik Tolnáig!

Világosabban: ki tukozott már életében?

Hosszú csönd után megszólal a vékonydongájú bokszfőző inas. Hajduskának hívták. Lelkeli a büntetések előmutogatása ellenére, hogy őt egy lány, de már pártavesztett személy, annyira szerette, ha összefeküdtek, az magára szíjazta, s nem eresztette leszállni hajnalig.

— Na, hiszen, pont ilyen szűnyogcsödör kell is valakinek! Föl a lábakkal fiúk! A bokszfőző gurít. Tán még fényképen sem láttál mezítelen nőt.

— Ha nem hiszitek, a jövő vasárnap délutánra idehívom. Valamelyik gyalupadon bemutatom tudásunkat, meg a szavam igazságát!

— Ki az?

— A Kamilla örömházban szolgál.

— Na, te ide akármilyen repedtsarkú riherongyot nem hozol! Ha megtudná a mester, hogy műhelyéből, amit templomnak nevez, kuplerájt csinálunk, kitörül-tet bennünket az árnyékvilágból.

— Hát akkor hogy bizonyítsam be állításomat?

— Adunk rá alkalmat. Megjegyeztük, behajtjuk rajtad a mutatványt.

Maradtak a mesék. Hosszan tartó szerelmi összekulcsolódásokról.

— Hallottam olyan párról, amelyik nyolc napig egyhuztomban tötte a magáét.

— Föl a lábakkal, gurítás! A disznók búgnak legtovább. Fél napig egymásban tanyáznak. Alszik a kani kicsit a koca hátára két lábbal támaszkodva. Megmegszunnyad, a koca is megéhezik, lépdél legelnivaló után, de nem akadnak ki egymásból. Az is fél nap. Nem nyolc.

— Te, faszkalap!

— Az mi?

— Koton.

— Az mi?

— Óvszer. Mekkora pofátok van. Beszéltek, beszéltek, a baszás ábécéjét nem tudjátok!

Elhallgattunk, elpirultunk a szemre való hányástól. De csak annyira, mint a fehér kutya. Kis szünet után gombolyodott tovább a mocskosul szurkos fonál.

— Hallottam én olyan emberről, akinek a szerszámzatja becsukva is a térddekalácsát verte.

— Az semmi — tromfolt merészen a pékinas —, egyik segédünk sunderbankója a bokájáig ér.

— Igaz lehet! A mi szomszédunkban él egy szegény ember. Akkora dobverő-

vel áldotta meg a természet, hogy a felesége se győzi befogadni. Ősszel elment az ember vele az Iritz termény-nagykereskedőhöz diót törni.

— Nem igaz. De amit most én mondok — szólalt meg először az üveges-inas —, az igaz.

Kifigyeltem hajnali ébredések idején a Csefkó-uradalom cselédkonyhájában, hogy az asszonyok früstökfőzés közben beszélnek. Kérdi egyik a másikat:

— Na, szomszédasszony, hát volt-e valami az éjszaka?

— Bolhafogás.

— Más?

— Máshoz nem gyújtunk lámpát.

— De azért szereti még a fíngon füstölt kolbászt.

A kérdezett nem szólt a prasnyaságra semmit. A másik nem hagyta anynyiban.

— Biztosan magánál sincs vele semmi baj akármilyen vastag, csak jó hosszú lögyön!

— Ugyan már szomszédasszony, nem az számít, milyen hosszú, milyen vastag. Pajkos lögyön! Az számít. Abban tanyázik hosszú ideig az a pirinyó öröm. Nem is a mindennapos sült krumpliban!

Ételre fordult a szó. Valaki fölsóhajtott. Éhes vagyok.

A bandához szított egy szótlan cukrászinas. Néhányszor másnapos fagylyalttal traktálta társait. Tésztarezledékekkel.

A cukrász parasztcsalád gyereke volt, magas növésű, görbe hátú, akit a szülők nem akartak kapára sanyarítani, elállították az édesszájúak mesterségébe.

Vele huzakodtak ennivalóért. Nem fagylyaltra, tésztamaradékra éhes a banda! — hanem!

— Te, Petyi, tegnapelőtt disznóvágás volt nálatok! Mindennap nagykanállal esztek. Mi meg lekváron, ciberén tengődünk. Hozhatnál egy kis disznóságos miegymást!

— Én a miénkből nem lopok! De megmondom, a hombárban találjátok a friss kolbászt. Édősanyámék odavannak az ájtatosságon. A kertlábról beléptek, ott van.

Szava nyomán három inas nyomakodott a pár házzal arrébb lévő Petiéek hombárjához.

Mikor megjöttek a lopott holmival, Petyi is megbámolta a csomagokat.

— Mind elhoztátok?

— Maradt egy szál, mert az már kilógott a kötényekből. Sajnálod?

— A kolbászt nem. A szüléimet. Elszomorodnak, ha észreveszik, volt kolbász, nincs kolbász.

— Megkoplaljátok?

— Majd levágnak megint egy süldőt.

— Akkor jó. Visszaadjuk, amikor nekünk is tíz hízó rőfög az ólunkban!

A nyers kolbászhoz nincs egy falat kenyérünk, egy szem savanyúnk.

— Az összes többi kutyák is mind anélkül eszik a kolbászt!

Ettük is. Dunsztosüvegből lőtyöltük rá a vizet.

Ahogy kibékültünk a világgal, a kolbászlopó inasok nótára fakadtak:

„A három jó madár, ki mindig együtt jár, csak akkor kéreget, ha lopni nem lehet.”

A nótázást a jóllakottság hajtotta. Szájharmonikák kerültek elő, a molnár-inas Lupovszkinak, meg az ékszerész Almásinak a zsebéből. Táncnótákat röptettek elő a pofagyalukból, s a taktust lemezhátuljú szekrényen verte hozzá

Domonkos Gyuri, a szijgyártó inas. Kész tánciskola. A hivatalosba minket nem engednek a mesterek, a törvények. A táncot is a magunk emberségéből kell valahogy megtanulnunk.

Megy a keringő, a foxtrott, a cselszton. Tipródunk egymásba fogódzva. Tudtuk a tánc a szerelem előszobája. Fontosabb a lábmosásnál. Törvényesen kaphatjuk a réven kezünk közé a nőszemélyt. Hozzányúlhatunk. Milyen bolond a világ! Tánc nélkül nem nyúlhatunk.

Lánytestvéres inastársaim tudtak táncolni. Ők a táncmesterek. Jártuk. Volt akkora por, egymást alig láttuk.

Eppen egyéves inasocská voltam, már önállóan kovácsoltam a szalmahúzó horgokat, ásó-, kapaköpüket, talicskavasalásokat. Mesterem parancsára házakhoz is eljártam órliglit, istállóajtóra való pántot fölvasalni, amikor odatámít a faluszerte ismert csirkekefofa, hogy leesett sarokvasáról a kamraajtó. Valaki mesterelje meg a baját.

— No, gyere, szaladj! Egyik lábad itt, a másik amott. Szedd a szerszámot össze.

Meginasoltam a kamraajtót, másnap megint ott tipródik a kofaasszony, hogy most meg a vödör szabadult le a béklyóról, az a víz alatt, ustorfa a levegőben. Víz nélkül nem élhet meg a sok elszállításra váró csirke.

— Na, Tóni, szaladj.

Szaladtam. Mindig sürgős volt a dolgunk.

Nagy határi munkák idején tört, szakadt az iga vasalata, koptak az ekevasak. Üssed, vágjad, ne kíméld magad! Nagy utakon járó fuvarosok, mentek át Orosházán, éjszaka évadján is fölzörgették a mestert. Húzzon ráfot, patkoljon sánta lovat, forrasszon tengelyt.

— Na, Tóni, szaladj Zsuzsa nénéddel, tödd vízre a vödrit, de egy lábad itt, ott a másik!

Kicsáklyázom az elbuggyant edényt, bilincsbe verem, indulok. A kofaasszony kofaköténye teli papírpénzzel. Kihúz egy akkoriban járnivaló kezdő új ötpöngöst, a kezembe nyomja.

— A mesterrel számoljon, ne velem!

— Számolok a mesterrel is, ez a tied, tödd el! De gyere be a házba, eladó lányom van, ne vesd meg a kínámat!

— Dologidőben úgy nem ülhetek én lányos háznál, ahogy lánytalannál sem.

Betérítgetett. Mákos, diós tekercekkel kínált, Zsuzsi lány hozta az innivalókat. Fehérpálinkát, kevertet, bort, szódát.

Ej, így magamban, jól megy kofáéknál! Zsuzsi úgy röpdös körülöttem, ahogy zöld légy a dög körül. Szurtos kovácsinasi eszemmel föl nem foghattam a nagy tüsténtkedés okát.

Idő múltán a kofaasszony megint a mesterem nyakán.

— Összetörve jöttek vissza Pestről a csirkeketrecek. Szállítani nem tudok. Sarokvasakkal kéne összeeszkábálni!

Morgott Fárosz Gyurka, hogy annál sokkal fontosabbra várnak itt régi kuncsaftjai. Azoknak kalapál, nem pitty-potty munkákra pazarolja a drága időt. Mégis elindított a szögletvasakkal, szerszámokkal, mert a munkáját soha senkitől meg nem tagadhatja. Őt azért találta ki az élet, hogy ott kalapálja a bajt, ahol kívánják.

— Eridj, Tóni!

A vasalás vége bemenés, trakta. A lány térítgetett a tisztaszobába.

— Nekem szaladnom kell hazafelé! A műhely kitakarítása nélkül vacsorát

sem kapok. Mindenféle szerszámnak éjszakára polcon a helye. Ha vaksötétben nyúlunk érte, humott szemmel is ott leljük, ahol annak a parancsolt fészke. Ez szentírás!

— Akkor ugorj haza, takaríts föl, rámolj össze, gyere vissza!

— Küldés nélkül én a házból este a lábam ki nem tehetem!

— Ennyire vigyáznak rád? Persze, nekik is van egy eladó lányuk. Annak tartogatnak!

— Eszük ágába se jutok e tekintetből. Komoly udvarló jár hozzájuk.

— Nana, jó kovács több vasat tart a tűzben! Minden lányos szülő gondol az ilyenre. Nem egy legényre, többre is kihajítják a pányvát. Te meg tudd mög, tetszől a lányomnak! A szömedbe mondom, mert igaz.

— De hát nem ismer?

— Lát eleget az inasiskolában.

Szaladtam hazafelé műhelyt rámolni. De a kofaasszony hetednapra megint talált kovácsnak való munkát.

— Kitorste a disznó az ólajtót!

— Eridj, Tóni, szaladj, Tóni!

Odamegyek fölszerszámozva. A kofaasszony hangosan kuncog, hogy rászedte a mestert. Nincs semmi munka, de az itt töltött időmet kifizeti neki.

— Nem sokszor lehet ám a Fárosz Gyurkát becsapni!

— Várjál, mert nagyobb szöme van a találkozásunknak. A lányommal akarlak összeigazítani.

— Hiszen már ismerjük egymást!

— A múltkori kínálásunkból sem ettél. Nem szereted a diós debedurdát?

— Nem sok alkalmam volt még megútálni.

— Hát ha ezzel a szép lánnyal kínálak, ahhoz mi a szavad? A múltkor is a szömedbe mondtam, hogy tetszől neki, most előtte is megújrázom. Szép is, szűz is, dolgos, ügyes, jobb feleségnekvalót sose találsz nála!

— De hát Zsuzsa asszony, hol vagyok én a feleségesedéstől? Most közelít a második évem vége.

— Hát majd szépen megvárjátok egymást! Ilyen virágszalat nem találni minden bokorban.

— Sok víz lefolyik addig a Tiszán, mire én asszonyra gondolhatok.

— Na aztán? Addig is élhettek szerelemben, eljegyözködésben. Én majd vigyázok rátok. Beteremtek mindent, az égegyadta világon, azért mert kacskakezü, lenézett kofaasszony vagyok! Az eszemre nem sántítok. Nézd meg a lányomat! Ilyen portékát nem árulnak a Divatcsarnokban. Van ennek mindene!

Fölhúzta Zsuzsa szoknyáját, a kombinéja is kiféherlett.

Az meg úgy állt előttem, mint kisboci a vásáron. Alkudoznak a bőrére, nem érti. A fülét csapkodja, előre, hátra. Zsuzsa érti a szót, meg sem mozdul. Engem ver az izzadtság. Pedig mozdulatlanul ülök, mint árokparton a tuskó.

— Ugyan lányom, hányd le magadról a gúnyát, táncolj egyet Tóni előtt. Tudod úgy, a sleppentyűset, a cirkuszi táncosnő se különben.

Zsuzsa szép rendben leteszegeti ruháit, a vetett ágyra teregeti, aztán karjaival a levegőbe túr, ahogy liba emeli ki a nyakát a szárnyai alól. Fordul, s közben feketén mohodzó hajlatai rámcsilognak. Akár a kovácsszurok.

Szám is kiszáradt. Elindult bennem a vágyakozás mézcsöppje. Csurgott a lábam szárán. Be sem fejeződött a mutatvány, a kofaasszony biztatott.

— Ettől kezdve, ha akarod közelébb is mehettek egymáshoz. Majd én vigyázok rátok, mint a gyertyalángra. Éngem se a gólya költött, ismerem a férfi ter-

mészetét. Ilyenkor már hányja a hiccöt, akár a tüzes vas. Neköd is, biztosan. Vödd ki, tödd oda. Majd én vigyázok rátok!

Kinyitotta Zsuzsa stafirungosszekrényét.

— Ez mind az övé.

Kivett egy sárga frottírtörülközöt.

— Ezzel becsavarom kupakjáig a kimondhatatlant, töhetöd oda. Jegyösök élének ám ezzel az esküvőig. De milyen jó. Mégis fehér ruhában állnak az oltár elé! Vigyázok én rátok! Ne féljete!

Szégyen-e vagy sem, én úgy elszaladtam a kofaházból, hogy a félkilós kalapácsot is otffelejtettem.

Másnap hozta el a lány. A pénzt odaadta a mesternek, s mutyiban letette a kalapácsot. A fülembé súgta: — Eljöhetsz mindennap. Éjszaka is.

— Nem ígérek semmit, de azt meg is tartom.

— Meg ne bánd!

Elment. Mit bánjak? Még a bajuszom sincs sehol. Némelyik inastársam már subickolja, keni, biztatja, sietteti a legényedést.

Mesterem az aratás előtti munkaapadás napjaiban hazaeresztett szüleim látására.

Lüktetek Bánhegyesről az apostolok lován. Falum határában, dülővégi forgókban cimborák, barátok kapálnak. Forgács Laci rámkiált:

— Te vagy az, Tóni, osztán karószik-e mán a pöcsöd?

Mivel így kutyafuttában mit is kérdezhetne ennél fontosabbat. Ő tölti a kukorica tövét, én meg lábalog hazafelé. A hasam is hajt.

Estére kelvén arra bent bandázunk, ami azt jelenti: a kocsmá körül. Nem belül. Oda 18 év alattiaknak kuss benyitni. Inasnak duplán kuss.

Fejünk fölött ég oszlopos üvegkalitkában a petróleumlámpa. Az a közvilágítás. Jó hely. Szeretünk körülötte. A leszek legénykéek innét nézegetik a világot. Fontos kérdések zúdulnak rám.

— Hogy vannak azok a repedszarkú, bárcabitorló orosházi kuruckurvák? Tudod-e?

— Nem tudom, mert nem én patkolom őket.

— Egy szöveget se ütöttél még beléjük?

— Tán az ördög nem húzta még pöcsödbe a drótot?

— Lovat ereltél-e már?

De nem csak a szó jár körül. Csillogó üvegben lötyögő pálinka is kézről kézre.

— Húzd mög!

— Nem kívánom. Aludttelejt vacsoráltam.

— Akkor is igyál, puligáter pulicka trizsa lotty, mert rögtön kanni vircu! — kedveskedett velem Tyityira Lajcsi, drága jó cimborám, aki halandzsanyelven legjobban tudó embere gyerekkoromnak. Szava biztatást jelentett.

— Igyál, ne törődj vele! Fizette a tavalyi bíró! Iszik mostanában, akár a gödény.

Mintha megidézték volna, közénk lép, kezel mindannyiónkkal, invitál az ivóba.

— Maga tudja igazán a törvényt. Mi még nem mehetünk.

— Velem jöhettek!

Beülünk. Óriási megtiszteltetés. Kis üvegekben előttünk az új borítás. Záróráig szopogatunk, aztán együtt neki a sötét éjszakának. Nóta:

„Édes falum határa, határa.

Itt hagylak nemsokára, sokára,
Fölnyergelem lovamat, sej, a lovamat,
Itt hagyom a falumat, falumat.”

A bíró azt mondja: — Megállj, ezt a te kedvedért danolják.

— Lehet.

— Hazahúz a szived?

— Nem tagadom.

— Borisunk után. Ebben bizonyos vagyok. Mondd az igazat. Nem lehetnek rossz gyerekkori emlékeid utánunk, Borisunkról se.

— Jól megvoltunk, eljátszogattunk, örökre az emlékezetemben maradnak.

— Ennyi? Nézd, te is tudod. Egy szem lányunk van, Kicsi vagyonkánk, annyi a gondunk, hogy jó ember kezére bizzuk. A szemünk fényét. Nem jár senkivel. Soha sem járt. A kisujját se hagyta megfogni senkinek rajtad kívül. Rád vár. Nekem megmondta. Táncoltatják a lakodalmakban, bálakban, de maga mellé, hazakísérni sem ereszt senkit. Összepakaszolnátok. Nyithatnál műhelyt, van hozzá tőhetségöm. Szépen, ahogy a többi, szülőszárnyunk alatt elboldogulnátok. Na?

— Gábor bátyám, én ilyenre gondolni sem merek. Kölök vagyok, bizonytalan a sorsom.

— Tudod mit, gyere be hozzánk. Ne hidd, hogy az ócsó pálinka beszél belőlem.

— Éjjél után fölverni a családot?

— Mögharagszok, ha be nem gyűssz!

Az álmából kivert bírócsalád olyan asszonyos szelídséggel nézett, ahogy idegen kutya iránt is megenyhülnek, ha megtudják kié.

Úgy ültem le, mintha túpárnára ereszkedtem volna. Odakint a komáim zsezszege vártak vissza. Hazakísérték az Ürgelyukig. Nótával. Tán nem is minden célzatok nélkül:

„A falusi bíró lánya fekszik fehér ágyában,

Kilenc orvos áll előtte, egy sem tudja, mi baja.

De édösanyám, ha möghalok, mindenemet magára hagyom,

Azt az egyet, kit szerettem, jaj de nagyon sajnálom.”

Cimboráim többet tudhatnak a bírócsalád elképzeléséről, mint én, lebeszélő nótával tettek vizeslepedőbe.

„Megdöglött a bíró lova, nyúzza meg a bíró maga,

Daré, dudaré, rúzsám szeretsz-e, nem!”

Inasbrancunkban szavas embernek számított Karát Karcsi. Durst úr cipész-műhelyében öreginaskodott. A hatemeses suszterájnak kimagasló embere. Minden reggel hattól, ahogy leültek panglijaikhoz a segédurak, közéjük a mester, Karesz az első betűtől az utolsóig felolvasta a Függetlenséget, a Friss Újságot, s mikor megjelent, az Orosházi Kispiszkost. Hallgatták olyan áhítattal, a politikusszizmadiák, mint hithűek a templomi szónoklatot.

Kareszt Szattyánnak csúfoltuk, mivel a bőrök közül kezdő korában mindig azt emlegette.

Szattyán a kor politikusait úgy ismerte, mint inastársait. Nevüket közénk hordta a száján. Ritsmigli, Kemál Artatürk, Lord Halifax, Darányi.

Tárgyalásaik sorát, okát, eredményét az inasi gyülekezet elé borigatta. Eljárhatott a Földmunkások Egyesületének a könyvtárába, a mester nevére hozhatott ki könyveket.

Szattyánéknál felerészben már az olvasottak, a pocsékságokkal vegyesen te-

rülköztek elének. Karát Károly verseket írt. Talán a genfi Népszövetség örök hírlésének hatására.

Olyan, suszterdikiccsel inasmódra összefarigcsált versezetek voltak, aminek foszlányai az emlékezetembe szorultak.

„Nemzeti nagy étteremben délebed van készülöben,

Díjak is lesznek kitűzve, lósegge cérnára fűzve.

Szibariták fasza főzve, megszorult fing agyvelője,

Árnyékszékéből kifogott rák, egy lefosott pepita nadrág.

Taljánóktól elfogott húgy, melyből mindenkire öt-öt liter jut...”

A politikusok neveinek felsorolásával huszonhat strufliban előtárva, hogy mi is folyik a népek fölötti tanácskozásokon.

Száraz szellemi takarmánynak számított. Kanyarodtunk a prasnyaságokhoz. Szattján vezette a szót.

— Annyit mondjuk, még sem tudjuk, hogy a pöcs, picca szavunk édöstestvérek. De még a pecsenye, pecsét szavunk is rokonjai lehetnek, mert mindegyik tüzesen teszi a magáét. Sok zavart még el kell oszlatni. A picca szavunkat több értelemben használják. Picca akkor, ha nem pina. Ha lánynak így nevezik a kis aranyosát, akkor annak már lűttek. De hányszor.

Ha férfira értik, hogy a picsájába rúgnak, nem azt jelenti, hogy a komagyútójibe, vagyis a nagylomposba, hanem, hogy seggibe rúgnak.

A tudálékos szóboncoláson elálmétkodtunk ugyan, de tenni nemigen tudtunk hozzá.

A méreteket már Spicceréknél elősoroltuk. Inasi törvényeink szerint ismétléseket a nótában sem túrtünk. Maradtak a kimeríthetetlen virtuskodásokról szóló történetek.

— Ismertem egy embert, annak egyik ismerősének olyan erős szerszámot cövekelt lába közé a természet, hogy ágaskodásában ráakasztott egy teli vödör vizet, vitte, hogy ki sem lötytyent!

— A marhája, hát arra való az?

A másik tett hozzá.

— Az semmi. A Senklin cirkusz akrobatája, külön zártkörű rendezvényen kilencfogú létrát egyensúlyoz a fasza högyin.

— De, mivel villanyozta oda a dólét, hogy aláálljon? Parancsra nem ért az?

— Hát mindig van a közönség sorában arra vállalkozó nőszemély, aki föltámolyítja. Kis ciróka-maróka, áll a mutatvány.

— Mindben meg van az az erő, csak tudni kell előcsalogatni. A mutatványosok úgy tréningeznek vele, mint a súlyemelők. Mindennap, mindennap.

— Á, erősebb annál a pina.

— Ne hazudozz, te, mert elverünk, ha itten...

— Hát hányszor halljátok, hogy azzal a legerősebb kanembört leverik a lábáról!

— Az csak olyan beszéd. De hát.

— Mi de hát, mondok rá példát.

— Ki vele!

— Az orosházi határ nagyszikjén csikós, juhász, gulyás élt számos barmai között. A csikós a gulyást, a gulyás a juhászt alábbvalónak tartotta magánál mindenkoron. Ám az élet szelídült, nem mindig fokassal döntötték el, ki a fölöttebbvaló. Vetiködték.

A gulyás, meg a juhász egy évben együtt szomszédolták legelőiket. Versenyre keltek, hogy ki tudja egy nádszálon legtöbbször megsütni a früstökre

való szalonnáját. Mert ahhoz érteni kell, de nagyon. Fogadást kötöttek, amire a gulyás föltett egy elválasztott bikaborjút, a juhász egy kisleány birkát. Nagy tétek.

A nádszálakat megjegyzték, hogy csalni ne lehessen. Elkezdtek egy hétfői napon a nádnyáron való szalonnasütést.

Csütörtökön a juhász már látja, hogy nagyon szenesedik a nyárs. Jó, ha hétfőig kibírja. Vasárnap reggel, ahogy szokott, bejött a faluba tisztálkodni, családot látni, míg a kisbojtárja ügyelte a nyáját.

Szépséges szép, urát szerető kedves felesége volt a juhásznak. Látja embere szokatlan szótlanágát. Kérdezi, hogy nincs tán baja?

— Á, semmi.

— Fogy a legelő, lesántulnak, döglenek a birkák?

— Á, dehogy.

Hanem milyen az asszony? Kivallatta az urát a fogadásról, s hogy buktira áll, mert a röggeli sütéskor bizonyosan tűzbe pottyan a szalonnája. Akkor pedig elmögy az anya a kisbárányval, s a bikabornyú is más istállójába kerül.

— Hacsak ez a baj, egyet se búsulj, ember pajtás, mert majd megorvoslom én a bajodat.

— Bele ne szólj, asszony pajtás! Nagy szégyen lenne!

— Nem szólok én semmit. Hanem, hétfőn, mintha váratlan lenne, mire ég a szalonnasütő tüzetek, én is ott leszek. Aztán majd látjuk a többit.

Úgy is történt. Éppen nekiültek szalonnasütni a vetiködő pásztorok, amikor, de szépségesen kipötytyenve, ünneplősen, ott termett a szép juhásznő.

Ajánlkozik, hogy ő is sütsön magának. Az úton kegyetlenül eléhezett.

Tartalék nyárssal teli volt tűzve a szárnyék korca, választott egy nádat, föl-szalonnázza, odatelepszik a tűz mellé kucorodva, szemben a gulyással.

Foognak a nyársak. A gulyás szeme is, akár a sublótgomb. A tájképet takarlatlan hagyta a szépasszony annyira, a napsütés is kikukucskált belőle. A gulyásnak a szája is tátva maradt. A nyárs lángot fogott, szalonnája tűzbe pottyant.

Mérgesen ment a gulyához, kötőféken vezette oda a bikabornyút.

— Mekkora az erő benne. Mi?

Szattyánnak sokfelé elterebélyesedett a figyelme. Egyik vasárnap délutáni inasbandázás végén azt mondja:

— Kanász Tóninak is százat kéne vágjunk lábszíjjal a vastagabb végére. Eltitkolta előttünk a kalandját.

Néztük értetlenül valahányan.

Csirkés Zsuzsa kofaasszony báli cipőt rendelt a mesteremnél. Beszél, beszél, hogy a lányát némelyik legény már szabad prédának nézi. Legutóbb ez a Fárosz inasa is, eljött kútustorfát fölbilincselni, ők meg, ahogy az iparosfével bánnak munkája végén, behívták, kínálták. Fölette az összes diós, mákos deburdát, megitta a fehérpálinkát, a kevertet, a bort, lányról lerángatta ruháját. Éppen nekiállt a nagy mocskos szerszámjával, amikor beléptem. Hallott már ilyent, mester úr, hová sülyed a világ?

Mi igaz ebből, Tóni?

— A fordítottja. Úgy akartak meglépezni, ahogy a csizmadarat szokták.

— Akkor pedig megtanítjuk őket kesztyűbe dudálni! Ha nekünk, védtelen inasoknak, akár a kofaasszony révén is, ad a világ egy igaztalan pofont, két te-tejével fizetünk vissza! Nem hagyjuk, hogy legyalázzanak!

— Vénasszony szájának, kisgyerek valagának nem lehet parancsolni!

— Csirkés Zsuzsa kitesz hat Falukatát. Ha elereszt egy hazugságot az megjárja egész Orosházát.

— Fessük be a háza táját árokvajjal! Lányos házon nincs annál nagyobb gyalázat.

— Azután egy szakajtó záptojással teliverjük, hogy ne egyszínű legyen. Lősz miről csárogjon.

— Nem tűrhetjük, hogy csúfot tögyenek velünk. Mindig visszafogtak az elődeink is a világnak. Nem lehetünk hitványabbak!

Öt éve Kocina suszterinast leventefoglalkozáson ok nélkül szájon vert egy oktató. Továbbszolgáló géhás tizedes volt, innét a kaszárnyából. Visszaadni nem lehetett neki szemtől szembe. Azért börtön járt. Az inasok összefogtak. Ha a pékműhelybe ment, extranadrágján akkora kovászfótot vitt el, akár egy békebeli lavór. Ment a lakatosműhelybe, zubbonyán tényérnyi olajfoltok. A pucérájban kénsavat spriccentettek a köpenye hátára. Mikor vetné le otthon, darabokban hullik le róla.

Elgondolkozhatott a pasi. Mitől éri úton, útfélen ennyi kár és baj. Szelídülgett. Már nem kiabálta a kurva anyjukat, de mindennap kapta az áldást. Elkérdzkedett Dunántúlra.

— Az se volt valami híres munka. Alattomban!

— Amilyen az adjonisten, olyan a fogadjisten! Az nincs a leventetörvényben, hogy üssön bennünket akármelyik pállot szájú. Még ha katona is.

Másik eset. Már a mi inaskodásunk idején, Zsalus Micus rézműves inas a Bodzási utcában elemelt egy kisebb görögdinnyét valami ácsorgó lovas kocsiról. Megfogták, a fél utca összeszaladt, dagadtra verték. Este ment az inasok bandája, visszafogozni!

Akkoriban parasztházaknál a tyúkféléket élő fákon hálatták. Eperfákon, diófákon éjszakáztak a tollasok. Kifigyeltük. Göröngyre legények. Este tizkor meghajigáltuk a bűnös utca tyúkos fáit. Lett akkora kotkodálás, vertyogás, nem aludtak a gazdái. A vaksi tyúk nem talál ülőjére. Egész éjszaka kiabál.

Harmadnap megismételtük. Ráadásnak sorba vettük az utca minden házának kapukilincsét. Fáradtolajos szurokkal összekentük.

Mesterem fia, Fárosz Lajcsi leszerelt. Egy hónapot dolgozott velünk abban a tudatban, hogy na, ez is letellett. De aztán újra bekívánták. S nem tudom hányszor, ahogy a háborúba belekeveredtünk.

Már fölzsabadult kovácslegény voltam, amikor újra hazatalált.

Azt mondja a mester, nézd, Tóni, alig van szenünk, vasunk, három embert nem tudok ellátni vele. Neked kitellett a segítségből énnálam. De betudlak a rostagyárba. Idomkovácsot keresnek. Ott megtaláloed a kenyeredet. Nem volt egymással kocódásunk, váljunk el barátságban.

Az meg akkor hadiüzemnek volt kikiáltva. Katonáknak tábori pékkemencéket, rostákat, szelektorokat csináltunk. Tizenöt vasmunkás, meg tíz festőlány dolgozott a rostásoknál.

Kis pénz, napi tizenhárom órás tűzi munka, szállás egy féltetejű vasraktárban a gyáracska udvari zugában.

Egyre beljebb lábaltunk a háborúba. Mesterem fiát kivitték a frontra.

Nyüzsgött Orosháza is a katonáktól. Ott volt a vépo, ami vasútépítő osztagot jelentett, és keretében póttartalékos öreg embereket tömködtek. Ott volt a fogatolt vonatosztag, ami lovas kocsikból, szállító, szomorú sereget jelentett.

Az utcán táboroztak, tipródtak a rogygyant inú, öreg krampuszok katonának álcázva. Minden kovács hadimunkát kapott s szenet, patkóvasat.

Egy katonaló 44 elején a mesteremet úgy hókon rúgta, hogy már a kórház is kiadta meghalni. Jött tőle a szóbeli üzenet, hogy menjek el betegágyához.

Rostagyári fájront után odamegyek. Éppen észnél volt, megismert, szőrtelen szemhéjaival a fejkötés alól kipilllogva. Azt mondja:

— Tóni gyereköm, látod, nem tudnak énrajtam segíteni, akármikor bekoppan a szemem, hallgasd meg legeslegutolsó kívánságomat.

Vödd el a lányomat feleségnek! A tű, a fakanál úgy áll kezében, ahogy a kalapács, meg a fogó. Én nagy megnyugvással fordulnék az árnyékvilágnak, ha rendben tudnám a lányom, Vittorom sorsát. Lajcsim se ad magáról hírt másfél éve. Möghalhatott szegény.

Vödd el a lányomat, jól jártok egymással. Az utolsó galacsindúró bogár is azért hengörgeti a szarlabdát, hogy utódjairól...

Becsukta a szemét. Két napig még eszméletlenül feküdt. Meghalt. A temetésen egykori tanítványaival fősorakozva vittük vállon a koporsóját. Nem kellett válaszoljak.

A háborút megúsztam katonaruha nélkül. A hadiüzem fontosnak tartotta mentesítésemet.

A gyári lányok, asszonyszemélyek huncutkodtak velünk. Velem is. Nem mintha én lettem volna a világ szépe, okosa. A háború elvitte a legények elejét, ahogy a kesergő katonanóta tanítja.

Nyílt kínálkozások, fogócskázások, etetések hívogatások naponta. Kinek, kinek.

Csak egy éjszakára, egy tánra, egy órahosszára!

Elég későn ébredtem rá, hogy nem valami nagyvérű mezőhegyesi próbacsődörnek születtem. Én attól nem sokat szenvedtem, hogy jaj, ha most nem lobbantam ki magamból a puskaport, ha meleg pióccával nem kapatom ki a dinamitomat, akkor szétszakadok a feszültségtől.

Az inasi tanfolyamok pedig bőven kifecsegték, locsogták a fölkurblizottság következményeit. Hogy szétrepedek, mint a nyár végi túlérétt uborka, ha marokmarcsával a pusztá földre nem ereszttem magvaimat.

Egy társam, rostagyári idomszerész gyerek, lobbanékony, mint a szegedi piros mérgű gyufa, éjszaka hazatámolyog a féltetejű vasraktári szállásunkra. Zörög a bádoglavórral, levetkőzik, üli a hideg vizet.

— Mi bajod, te, tán megszurkáltak?

— A fene, aki mögöszli az orosházi félkurvákat, hisz az egyik úgy fölcukolt, hogy a tököm golyói a nyakam ereiben kalimpálnak. Aztán szépen otthagytott levetkőződve. A szeretőjét akarta velem féltékennyé tenni.

Egy hétig úgy járkált a hideg vizes kúra után, mint valami lábadozó san-kéros.

Szerencsémre soha sem rándítottak ilyen bajba. Nekem nem volt sürgős, nem ugrottam neki vaktában, mint prücsök a szénaboglyának.

Így volt a szerkezetem beállítva, örökségképpen. Más sem nagyon jussoltam ismeretlen őseimtől.

Persze, én sem talpon állva készülődtem a mennyországnak. Éngem is re-szelt az ördög.

A többi között dolgozott a rostagyárban egy nálam idősebb asszonyka. Az nem kínálgatta magát senkinek. Az ura évek óta odakatonáskodott, gyereke, senkije sincs. Egy alkalommal egyszerre indultunk el a gyárból. A házuk elé értünk, kezét adtunk. Isten áldja!

Kinyitotta a kaput, szavak nélkül maga elé eresztett. Belül a nyakamba borult.

A szobában sublót, azon porcelán Szűz Mária, gyertya, aminek kanócán látszott, hogy égetni szokta naponta az ura fényképe előtt. A falon házi áldás, rózsafüzér ráakasztva.

Megsimogattam szép szomorú fejét, mintha a testvéremét simogatnám, ha lenne. Éreztem, hogy eleredt az ereszetem, folyik lábam szárán a füzetlen bakancsomba.

Állítom, hogy minden kezdő fiút, tapasztalt asszonyszemélyek ismertetnek meg az áldott öröm tényleges tennivalóival. Az érintetlen lány olyan járatlan a ténybeli mozdulatokkal, mint az érintetlen fiú.

Ez a bogárszemű rostagyári asszony egy szót nem szólt. Amikor éjszaka kiengedett, akkor sem. A műhelyben sem, hogy mikor jössz? Miért nem jössz?

Nem szólt, ha a műhelybeli lányok, akik nem tudtak a köztünk lévő vonzalmakról, s nyílt szóval hívogattak.

Igaz, a többi sem rendezett jelentet, ha alkalmi partnere, valamelyik kovácslegény, egy pár éjszakára elpártolt mellőle. A háborús nyomorúság türelmessé tette őket. Kivárták sorukat.

Inaskoromban a patkolószín alatt esténként kész munkákért, élezett ekevasért, miegyebért, összegyülekeztek az emberek. Beszélgettek.

Orosházáról egy családból négy férfi forgolódott a fronton. Nős emberek voltak, együtt laktak, hogy a kicsi vagyonka szét ne szakadozzon. A négy férfi közül rövid hat hónap alatt háromnak megjött a halotti papírja. A legkisebbet családfőntartónak hazaeresztették.

Ott volt a felesége, három ágya, meg öt gyerek.

Gyász, ínséges idők. Beteremteni, fogni a harapnivalót. Élni köll!

Szóban vagy anélkül megtanulták, hogy az egy szöm férfi tartsa a család mindenféle rendjét.

Bement vacsorázni, letette a kalapját valamelyik menyecske ágyára. Azt jelentette, avval hál. A felesége is túrta a sorsát.

Háborús ájulatából akkor kezdett a rostagyár fölocsúdni, amikor a szakértséget meghirdették. Nyolc órát dolgoztunk, zsíros kenyeret ehettünk, s kínálták a tanulás lehetőségeit.

Beiratkoztam. Eszembe sem járt, hogy az üllőtől eltántorodjak. Orosházán felvételiztunk, Csabára költöztünk, a gimnázium tövében lévő kollégiumba.

Nagy szigor, feszített tanterv. Reggel hattól, este kilencig hivatalos elfoglaltság. Szép meg csúnyácska lánytársak.

Szorgalmasak, okosak, pipiskedő nagyzolók és csöndes jóravalók. Nem picisipacsiztam eggyel sem. Jóllakott embernek nehéz étellel kedveskedni! Szombat estétől vasárnap estig eltávozhattunk igazgatói engedéllyel. Utaztam Orosházára a bogárszemű rostagyári asszonykához.

Egy kis csemege nem vásta volna el a fogamat, ahogy minden piszkos férfi szívesen lakmározgat ingyencségek között, ha módja van hozzá, mert nincs az a rakott szekér, amelyikre egy villával még ne férne.

De aki énrám a tanulótársaim közül melegebb tekintettel nézett, azt nagyon is sóvár, szesziszeműnek tartottam. Aki fillérre osztaná a közelebbi ismeretség adóját. Kisujjfogás egyenlő az eljegyzéssel, csokolózás a házassági ajánlattal.

Akivel meg szíves örömet hajtottam volna, annak sok fiú verte a szelet.

A szakértségeket többfelől tákolták. Gimnáziumi tanárok, nékoszisták, szakszervezetisek, madiszosok, mefeszisták.

Ingyen kaptuk a színház és a fürdő belépőjegyeit. Minden ránk fért. Csak arra találjunk időt, hogy éljünk a lehetőségekkel.

Tanárjelöltek társadalmi munkában vállalták korrepetálásunkat. Éngem egy Vastag nevű bölcész németből vállalt magára. Bejárt hozzám a kollégiumba különórát adni. Ígykor a házukhoz hívott. Megismertem a családját. Lakásuk az én Ürgelyukomhoz viszonyítva úri életmódot tükrözött. Életvitelük a tanult emberek szintjén szaladt.

Három lány, két fiú, szülék tették ki a családot.

Egy gimnazista lányuk, ha tehetete, ott sündörgött kerti asztalunk körül, ahol Vastag ügyelme alatt bifláztam a der, die, dast.

Szépséges szép lánynak indult. Leginkább fürdőruhában látszott, hogy tán előre megrajzoltatták teremtése előtt, hogy milyen legyen. Szembeszökően szép, de kicsit hóbortos. Abból látszott, ahogy macskáit cicomázza, fagylyálttal, ribizlivel eteti.

Mindezekkel együtt, olyan magasan lebegett fölöttem, hogy is gondolhattam volna a közeledésre? Tudtam, hogy ilyen nekem nem juthat soha a büdös életben!

Azzal nyugtáztam a látványt, hogy nem is baj. Nem tudnék én neki félannyi lehetőséget sem biztosítani, mint amit már megkap a szüleitől, s amit majd elvár az eljövendő valakijétől. Ha én aranyrózsát kalapálnék, naponta százat, az sem lenne elég!

Vasárnap esténként a Madisz-bálakban csörögtünk. Áldogálok egyszer a terem közepi majomszigeten, odajön egy csabai ismerős gimnazista fiú, hogy beszélni akar velem.

— Mondjad.

— Azt kérdezteti Vastag Ida, hogy akarsz-é vele járni?

— Akar a fene! — szaladt ki a számon. Incselkedésnek véltem a taknyos kérdését.

A fiú megköszönte a válaszomat. Annyit adott értésemre, hogy akkor ő járhat Idával, mert kikötötte, hogy csak akkor, ha én nem akarok.

Napokig ugratásnak fogtam föl a gimnazista szavait. Nem az volt. A rá következő hét végén Vastag tanárjelölt megszakította korrepetálásomat. A szemembe mondta, hogy ilyen tökfilkóra, hatökörre nem pazarolja idejét, tudását.

Azért németből is csak átbócorogtam az érettségim, amiben inkább az orosz házi környezet segített.

Többnyelvű falu. A svábok, a zsidók németül beszéltek.

Környezetükből inaskodó társak csaknem anyanyelvi szinten használták a szlovákot és románul annyi ember beszélt, mint magyarul. Ragadt ránk, mint kanászra a bogáncs. Elsősorban a prasnyaságokat tanultuk meg. A futtusz Dumnyezót olyan pontosan értelmeztük, mint a szlovák szólásokat, nótákat, szerb káromkodásokat. Jebbenti bicskuli annyiszor kiszaladt a számon, ahányszor a svábok toszatása, hergelése.

A szakérettségi félidejében a szaktanárok már irányítottak bennünket, ki melyik felsőfoknak forduljon.

Tanárnak, jogásznak, kultúrmérnöknek indulhatnék, sügták meg a nyilvános minősítéskor.

— Mi a szándékom?

— Maradok a kovácsüllőnél! Köll a jó kovács.

Amire a válasz:

— A fölismert képességek parlagon hevertetése nagy bűn a nép államával szemben! Menni kell!!

Mentem. Ahogy mondtam már, a pesti jogi karra.

Inastársaim szétszóródtak. Megnősültek, megcsaládosodtak.

Csabáról Orosházára utazgatásaim közben gyakran összeakadtunk. Kerestük is egymást, beszélgettünk, melegen tartottuk a barátságot.

Nem az inasi örök témák kerültek terítékre. A prasnyálkodás kihagyult. Éltek és nem álmodták az akkor annyira áhitott utolérhetetlent. Nem beszédtéma. Ha igen, akkor sem árokparti tálalásban. Árnyaltan, kedvesen. Nem kérdezték már, hogy ityeg a fityeg. Túlestünk rajta, ahogy himlőn az egészséges gyerek.

A jogon megint csak legalább felerészben lányok. Legtöbbje szép, kívánatos. Nyitottak, szabadszájúak, kínálkozók. Nem nekem.

Vidékies öltözékem, darabosságom, bunkó mozgásom nem lehetett vonzó. Többségükben jobb családból való snassz pestiek voltak. Én olyan elemi ismeretgubancokkal küzködtem, amit ők otthonról tudtak. Leginkább lábon maradtott régi jogászcsaládok kent, fent szép lányai voltak. Csak jólneveltségből nem néztek éppen levegőnek, és elfogadták köszönésemet. Nem tegeződttünk, nem bandáztunk együtt. Ők zsúroztak, báloztak, buliztak, ahová engem meg szakérettségis sorstársaimat véletlenül sem hívták. Se lányt, se fiút.

Nem ez volt a legfőbb bajom. Éheztem. A menza sárgarépa-főzelékje, töklevese csak csiklandozta bélbolyhaimat. Éhen szédelegtem. Kétszáz forintos ösztöndíjamból enni is, ruhára is adni? Én mögöttem nem éltek tehető szülők.

A vizsgák is sanyargattak, a zárthelyi dolgozatok, a féléves írásbeli kollektivumok, szigorlatok, szemináriumok, kötelező olvasmányok. Otthonról hozott testi erőtartalékaim kifogyóban. A gyomrom fájt az örökös feszültségtől. A sav a gyomorfalat rágta. Idegesített. Mesterem műhelyajtó fölé rajzolt szokok szava, sokszor szökőknek látszott. Nem bírom tovább! Szöknöm kell, vagy itt fordulok föl.

A Haris közben egy mükovács siltjét csikorgatta a szél. Lelépcsöztem az üvegkalitkában ücsörgő mesterhez, hogy alkalmi munkában kovácslegénynek tudna-e fizetni valamit.

Megegyeztünk. Amikor megyek, akkor megyek.

Olvasólámpákat, karnisokat, polctartó sticniket, csillárokat vállalt, árult. Vasleveleket, rózsákat bízott rám. Forint levele, öt forint a hatszirmú rózsá.

Kulcsot adott, bármikor bemehettem, miután jobban megismert. E révén kezdtem levegőhöz jutni. Megújítottam öltözékem, kifőzdékbe jártam eszegetni, tejet vehettem, kenyeret, lókolbászt.

Kikupálódtam, mint szaros Pista Jézus nevenapján, ahogy Orosházán mondták. Már udvarolgatni is mertem.

Egy komolynak látszó lánynak.

Megkezdett férfiületemet persze vele nem gyakorolhattam. Házasságról beszéltünk, s úgy is járkáltunk éveken, míg mint már pendítettem; otthagytam. Hogy ő még doktor Kanászné sem akar lenni! Szíven szúrt. Engem még cserben nem hagyott nőszemély soha. Ő sem, csak a nevem miatt. Más legény is járogatott vele. Hozzá is ment.

Őt én előttem titkolta, engem az előtt. Így alakult.

Különben kezdett fölsütni a napom. A kisiparosnak jól jöttem. OTI nélkül dolgozhattam nála. Honorálta.

Az Országos Vízügyi Hivatal ösztöndíjat hirdetett. Elnyertem egy ötszáz forintost. Nem vetett föl a pénz akkor sem. De az illő ruházatot, napi betévtől már gond nélkül álltam. Az ördög is csiklandozni kezdte újra a pertlit.

Utcasarkon álló lányokhoz nem volt kedvem szólni. Egyetemen kívüli ismeretségem semmi. Kollégista lányok? Nem kötöm le magamat velük. Egyszer már megégette a kása a számát. A tanulás sem sanyarított már le harmadéves koromban. Kezdtém kiismerni magam, hogy milyen tudásért hová nyúljak. Lett volna már kedvem lányok hajában turkálni, hiszen ahogy magyaráztam magamnak, nemcsak a tudományban, a magánéletemben is óriási behoznivalóim vannak. A szeretet utáni éhség teljes erővel kitört rajtam. Hogy valaki föltételek nélkül, úgy szeressen, ahogy én tudnám szeretni.

Anyagi körülményeim éppen megengedték, hogy harmadéves jogászhoz méltó gúnyában, tiszta ingben, cipőben, zokniban menjek az órákra, a vizsgákra. Éppen készülődtem év végi szigorlatom egyikére, nyúlok a szekrényembe, hogy illő megjelenéssel is erősítem feleletemet.

Mennyit számít ám az! A ruhának elhiszik, hogy belül is rend van.

Borostás pofával, koldusöltözékben az ismeretlen jogászprofesszor is elbukna a vizsgán.

Nyúlok a szekrénybe, az utolsó erre tartalékolt ingem sehol. Egy cédula Gyertyamártó Márton évfolyamtársamtól, hogy elnézést kér, vizsgázni ment az ingemben.

Szívesen kölcsönöztünk minden holmit egymásnak. Soha semmi baj. Most hoppon vagyok, két nappal előrehozták szigorlatomat. Minden ingem a mosóné asszonynál. Vegyek új inget? Akkor nem eszem a hónap végéig.

A mosónőnk három házra lakott a kollégiumtól. Telefonon is lehetett vele beszélni. A portán kifüggesztve hirdette ajánlatát. Én is annak a révén mosattam vele. Csöngetek neki: Gizus néni, nagy a baj. De rögtön, de mindjárt kellene valamelyik szép fehér ingem, mert emez, amaz szalmakalap.

— Jöjjön érte drága fiatalember! Mire ideér, kivasalom ropogósra. Olyant vizsgázik benne, az Akadémia is mindjárt befogadja!

Fölbotorkálok. Sosem jártam náluk. Az ingem már vállfán, a vasaló melege benne. Gyúrném a hónom alá. Nem hagyja.

— Hát ezért vasaltam, hogy maga? Szépen vesse le a szennyest, vegye föl ezt — mondta a fogatlan mosóném. Mondhatnám vénasszonynak. Lehetett negyvenéves. Minden huszonkét éves ember ilyen korú nőszemélyt már öreg bocsornak néz.

Elfordultam, kezdtem ingem derekát a nadrágkorcba gyúrni.

— Mit csinál? Így kell jövendő jogásznak öltözni?

Odajött, körülhúzogatta az ingem derekát. A hátam is borsózott, különösen, mikor elől kezdett tíz ujjá motozni rajtam. A furulya előszemtelenkedett hosszú szendergéséből. Giza néni nem lepődött meg a látványon.

— Nini, a kisaranyos, fölébredezett!

Szégyenemben kapadozva tuszkuráltam befelé a boltajtón a pajkost.

— Nem kell azzal olyan gorombán bánni, fiatalember!

Süllyedt alattam a negyedik emelet padozata. Pedig rostagyári koromban már jártam hasonlóképpen.

Vagonrakodás közben alám tört a bal lábam. Ülbe vittek kórházba a mentősök. Röntgen, tapogató vizsgálat. Egy fiatal orvosnő végezte rajtam a hét fogást. Fájt a lábam, hasogatott a fejem búbjáig. Ahogy az orvosi kéz jön fölfelé, pucéron feküdtem a vizsgálóasztalon, hát nem előbodorodik a nagyfűstös?

A doktornő félbehagyta a vizsgálatot. Kiment, jött helyette egy öszülő férfi. Akkorára a pikula visszaóvakodott.

De most, ingváltáskor nekitáltosodott a csúnyája. Gizus néni a tenyerére vette. Túrtem, mint koszos malac a vakarást.

Délután szigorlatoztam. Keményen elhatároztam, más mosónőt keresek. Hová süllyedtem. Ennyi jut nékem, a szépen hitt jövőmből?

Másnap hívnak telefonhoz.

— Minden inge készen várja, jöjjön mielőbb!

Mentem azzal az elhatározással, hogy elszámolunk, vége.

Nem számoltunk el. Az esedékest befizettem. Aztán szabályos menetrend. Mindig utána fogadkoztam: most még utoljára, s aztán soha többet!

Mint ösztöndíjjal elszerződött joggyakornokot, egyik északi megye vízügyi igazgatóságára helyeztek. Kanászhoz illően löktek egy jogi csoport kipitt-kopott íróasztalához. A kollégák ujjhegyüket nyújtották bemutatkozásukkor. Bandástól jártak ebédelni. Tőlem azt sem kérdezték, szoktam-e valamit takarmányozni. Munkaszétosztáskor pofaszíjpirulás nélkül vágdostak asztalomra földcsücskök körül keletkezett kicsi pörös aktákat, azzal a nyílt szóval tetejézzve, hogy ez éppen kanásznak való! Itt nem a jogértelmezés kell, hanem a kanászsutor.

Az első napokban tudtomra adták, hogy a gyorstalpalóval doktorrá lett Kanász, az csak kanász. Mégpedig kétszeresen.

Ezt még tetejézte az a baj, hogy Gizus néni sem nyugodott. Telefonálgatott.

Tónikám, aranyom, tündibündim. Máskor fogta magát, se szó, se beszéd, odautazott.

Nagy szélű fehér kalapban, színházi kelléktárból kölcsönzött túllruhákban. Valamelyik színház öltöztetőnőjével meleg barátság fűzte össze, ahol Gizus kóristalány volt, az elhunyt férj pedig trombitás.

A legképtelenebb időkben, akár munkanapokon is vonatra ugrott, rá nem illő ruhákban rogott be az igazgatóságra.

A munkatársak már ismerték. Látták az üvegajtón, ablakon keresztül érkezését. Feltűnő gúnnyal kiáltottak:

— Kanász, megjött az édesanyja!

Szépen kértem Gizust, ne tegye szándékosan tönkre az életemet. Volt ahogy volt, felejtse el.

Kezdett jeleneteket rendezni. A hivatalban, az utcán, amíg kísértem az álmomásra. Összeharapdálta a nyakamat, vérhólyagot szívott a pofám szíjján. Hát verjem meg?

Akkoriban szerveződött a megyék földrendező hivatala. Mérnökök, kítűzők, jogászok pályázhattak az állásokra. Névváltoztatási kérelmem benyújtottam, s megpályáztam az ország túlsó végében a jogászi munkakört. Eltűntem Gizus elől.

Kicsi, csöpörődő városban laktam, onnét jártam be a megyei székhelyre dolgozni. Nem ültünk asztaloknál. Örökké úton. A szövetkezeti tagosítás végtelen sok jogi ügyet fölszántott. A tizemberes brigádkocsiban olykor húszan is szorongtunk. Mégis árvaabb voltam az özvegy gólyánál.

Csoportunkat Olajos Győző katonaviselt térképésmérnök kormányozta. Tolakodás nélkül sügött jogi ügyekben is használható tanácsokat. Ő volt az első ember új környezetemben, aki fölismerte panasz nélkül viselt, kutya magányos életemet.

Mértékkel iszogatót, kártyázott. Hurcolt engem is magával. Kocsmákba, barátai társaságába. Pap, kántor, kutyasintér, mind barátai voltak.

Olajos haspárti létére, napjában többször is főzni kezdett. Mikor megéhezett. Szóban. Mit enne, s mit eszik estére.

Öregtarhonyát főtt szalonnával. Lehűtött fröccsöt utána. Csettintett a nyelvvel, mintha már enné is.

Faggatott, hogy hát én?

— Alföldi hosszúlére paprikást!

— Az se kutyának való. Bár ismerném!

Itteni éveim másodikában szolgálati lakást adtak.

Magamban elterveztem, meglepem Olajost.

Egyszer hazaérünk munka után, kiéhezve, kitikkadva, mondom neki, kész az alföldi, megmelegítem, kanalazhatjuk.

— Hány emberes?

— Négyen sem bírjuk megenni.

— Elhívhatom Jolit? Mármint a feleségemet?

— Örömmel fogadom.

Addig nem láttam. Olajos sosem beszélt róla.

Mire megterítettem csomagolópapírral a szolgálati lakás szolgálati asztalát, a szomszédtól kést, villát kértem, ott álltak az ajtó előtt. Olajos meg a derék, szép szál asszonya.

Egy hét múlva náluk ettem az öregtarhonyát.

Határozottan nem állítom, hogy Olajos Győző szándékosan mérnökölte össze lelki skiccpapírjain a felesége meg az én sorsom találkozási pontjait.

Hanem egyik héten rajtam volt a sor a közös vacsorafőzésben, a másik héten ők vendégeltek.

Egyszer Joli megjött Olajos üzenetével, hogy jól jár a kártyája, kicsit késve jön, ne együk meg a porcióját.

Orosházán elkezdett, Pesten megszakadt, újra megindult férfiéletemet olyan aszály verte, letérdeltem Joli előtt, és kérve kértem kegyelmét.

Csóválta a fejét. Nem lehettem az első, aki alkalmasint letérdel előtte.

— Tóni, Tóni, hát a legjobb barátjának hogy néz a szemébe, ha mondjuk . . .

— Az öreg ördögnek is a szemébe néznék!

Amikor megjött Olajos, túl voltunk már árkon, bokron. A férj felgyűrte az ingujját, betörült két tányér alföldi paprikást. Iszogatta a fröccsét.

Nem gondolhatott rosszat rólam, hiszen annak a lánynak udvaroltam, akit ő ajánlott egyik barátja családjából. Jolival együtt esküvőnkig egyengették göröngyös utamat. Tanúknak eljöttek tanácshoz, templomba, utógondoztak az esküvő után, apró használati tárgyakkal kedveskedtek fölösleges házi kacatjaiktól szabadulandó, s hetenként kölcsönösen megfordultunk egymás lakásában feleségstől.

Hanem olyan három hónap elteltével, milyen piszok a férfi, Joli-éhségem támadozott. Mellettem szép, fiatal, kedves feleségem, tanulékony, hajlékony, szé szélyeimet teljesítő.

Joli érett nőiessége úgy szökte teli porcikáimat, ahogy a gordonka hangja az üres termet. Az én szép feleségem kezdő muzikus mellette.

Líránk további hosszú évei alatt Joli gyakran fölemlegette, hogy ő csak egy, de én két házasságtörés szennyes hullámaiban fetrengek.

Nem is tudott a többi tarkamacskámról.

Nyári nagy melegben, a táj rezervátumpusztáját cövekeltük csatornázás alá. Fátlan, lakatlan terület. Silány kaszálójáról kilométerekre kiabáltak egymásnak a szénakazlak. Hazaindulásunk előtt váratlan vihar tört ránk. A négykerék-hajtású terepjárónk elkaparta magát. Ömlött az eső. Mire az első kazlat elértük, eláztunk, mint az öntött ürgék. Ki-ki a maga kotorekjában vacogott.

A zimankó erősödött. Dörög, villámlik. Odakapirnyász mellém egy mérnök-írnok lányka.

— Tóni bácsi, ne haragudjon, éngem majd megvesz az isten hidege, melegítsen meg! A vége? Forró napsütésben is, ha alkalom adódott, melegítem meg. Pedig akkor a kisebbik fiam is járnai tanult már.

Szidogattam én magamat. Vénségemre megy el az a csöp eszem?

Tartott, ameddig tartott. Férjhez ment, kivált a csoportunkból.

Barátnője, girhes, mint a tavaszi macska, ha rákap a cserebogárevésre. Idők múlásával azt mondja nekem.

— Ej, Tóni bácsi, tudom a barátnőmtől, hogy maga de milyen jól melegít. Én meg olyan fázós vagyok!

— Ugyan, miket beszélsz? Bolondnak öreg vagyok már!

Szó szót követett, azt meg a melegítés.

Magyarázatot én is tudtam oktalan lépésemre.

Hát én virágkoromban mennyit koplalóztam, későn érő ikrásodásomat, úgy látszik, most fődözik föl a mézbogarak.

Kialakult szokásom szerint, esténként, ágyban fekve nézegettem át az újságokat. Szól a telefon. Ki a fene nem fér a bőrében ilyenkor? Fölveszem a hallgatót, Vidácsné Margitka néni sirdogál. Rögtön menjek hozzájuk! Többet nem mondhat. Az egész család vár!

Régi barátság fűz bennünket össze. Mi lehet ennyire sürgős?

Tudtam, hogy második lányuknak a harmadik házassági bontópere folyik. Gondoltam, valami fordulat állhatott be az ügyben. Az én kicsi jogászai tapasztalatomat igénylik.

A kapuban vár apa, anya. Szemük táskásra kisírva. Nyomakodunk a menyecske lány szobájába, aki hason fekszik az ágyán, feje a párna alatt. Rázza a zokogás.

Jöttünkre megfordul, ami a szülőknek azt jelentette, hogy menjenek ki. Mentek is, annyit hagyva rám:

— Tónikám, tegyél meg mindent. Csak te segíthetsz!

A menyecske dobálta magát az ágyon, mint akit rángógörccs hajigál. A szemét nem nyitotta ki. Nyűszített, akár a csapdába esett állat. Dermedtően ácsorogtam. Miért nem orvosnak szóltak?

Hirtelen, mint akinek soha semmi baja nem volt, a menyecske kilépett az ágyból, egy marékolással letépte rólam az inget, nadrágszíjat, avatott kézzel kapta ki a csatból a nadrágomat, ahogy libapásztor korunkban az avatandó gyerekek gatyáját szokták, lerántotta bokámig.

Merényletekhez nem voltam szokva. Soha sem kedveltem az esetlen kapkodást. Húzott az ágy felé. Tántorogtam. Béklyó volt két bokámon a göncce vált nadrág.

Félreérthetetlen mozdulatai, nyűszítése megvilágosította lassan mozduló észjárásomat. Menekülnöm kell!

Hónom alá fogott gönceimmel kirohantam. Az utcán öltöztem föl.

A Vidovics család éngem többé nem ismert meg. Cserbenhagyás? Megtagadtam lányuktól az elsősegélynyújtást?

Máig sem értem. Miért éppen én?

Nem éreztem, hogy olyan messzire szaglik már a hírem, mint a községi kanbúze?

A fürdőmester oltogatja a lámpákat. Így ihingette kifelé a magukba feledkezett vendégeket.

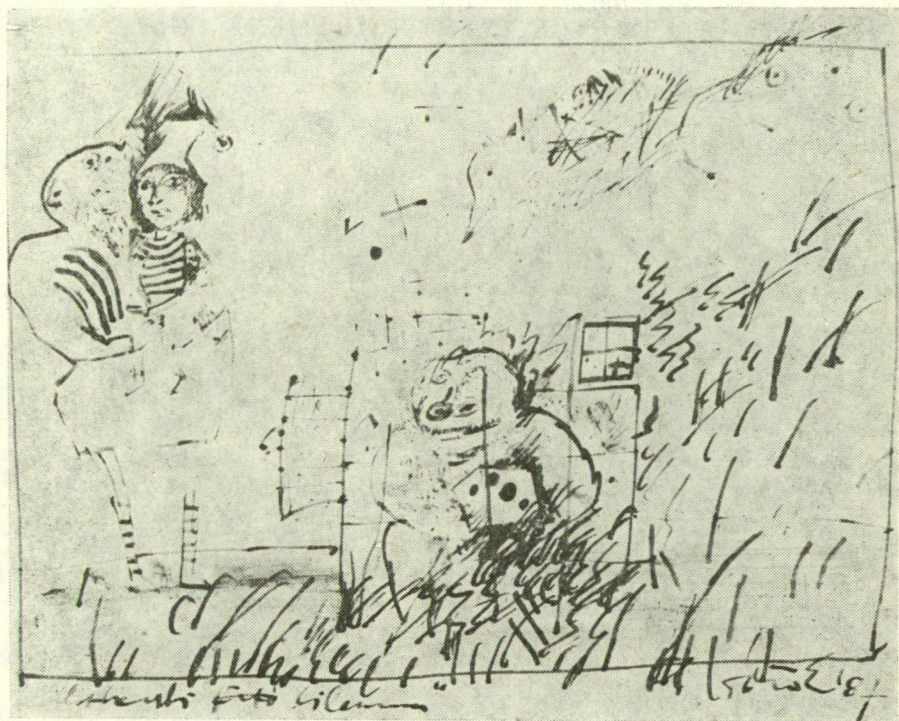
— Nézd, hogy elszaladt az idő!

Micsoda önfeledséggel borítottam eléd szennyesládámat. Akkora kazal, az ég alját súrolja.

Névváltoztatásom okát addig feszegetted, kibontottad sorsom útitársnyáját. Magamtól soha leltárba nem szedem emlékeimet. Amúgy nem sok dicsekednivaló akad benne.

Lehetne argumentum egy nemrég olvasott költő kezében, aki nyomtatott szóval apprehendál bennünket; szarból jöttetek.

Sértő szavával azóta is replikázom. S ő tán bíborban született, mint Nagy Constantinus császár? De hát bíborban is megteremhet a tetű. Ahogy Orosházán mondják.

Boldog betakarításban

(VERSMONTÁZS)

*A tengert hallgattad
mint enyhe rongyot nedves homlokodra
de minden amit mondok
nyarak rezéből fölcsapó madárraj
kít fái szemtelensége megzavar*

**A FEGYVEREM KÉSZENLÉTBEN
AZ ESTI TEÁZÁS UTÁN**

*Rejtekhelyem nem tesz különbözővé
a felfújható gumimatrac
két-két végét összefogva
ÉRTHETETLEN KÖLTEMÉNY A GÚLA*

*Vállamon még egy csontváz
ahogy szemedbe néz és a szemébe nézel
lábujjhegyen
mert magunk leszünk ma
BÁR MINDENBEN IGAZAM VAN
ÚGY LENGJ A SZÉLBEN*

*Talán egész életed
elpazarlod jelszavakra
szalonnák csöpögnek
hogyan ennyi év után
esőbe csomagolt fejjel
VÁROK ÉS FIGYELEK*

*Ebédészünet van nem lephet meg
lencsétlen tekintet
pedig sem csend sem koraőszi este
Nézek vakon és nyelv nélkül beszéllek
a megrozsdásodott kacatokkal
ismét albérlő leszek
a szomszéd lakótömb tetején*

Készült a Versek éve 1976. (Különnyomat a HÍD 1976. decemberi számából — a Forum Kiadó és a HÍD közös kiadása) című újvidéki kiadvány verssorainak, ill. Ladik Katalin 3 verscímének felhasználásával.

MÁR OLYAN JÓ LESZ VÉGÜL MINDEN
*a deszkakerítés résein átjár a szél
egy fehér szirom hull a pohárba*

*Illatos égövek pácában érek
már a bizonytalanba fúl
tíz ujjam
fekete puskacső
előttem a jövő*

AZ ÜDVÖSSÉG AMELYÉRT EMBERBE HARAPTÁL
*Nélkülünk évszakok martaléka lenne
amit elvetettek ami megmaradt*

NE KERESD MOST AZ ÜNNEPLŐKET
*a hátsó kijáraton szétszéledünk
Borzongva széjjelszórni készülök
a kockás udvarokat
akár egy költeményt
és esők ülnek a szemedbe
eső kígyózik mint nő testén a ránc
nehéz ha van nehezebb ha nincsen*

AZ ÉJJELISZEKRÉNY KÖZELÉBEN
ELSZENESEDNI VÁGYOK ÚJRA
*mondod álmodban
a múlt idő kopott küszöbén
nedvet fújnak a békák*

NEM SIKERÜLT BEKAPCSOLNI A KABÁTOM
*mondogatták az emberek
mert valójában csend van
száraz lókoponya hiába integet*

*Egyelőre még nem tudom
hamis a te örökkévalóságod
s a csönd szitakötő szárnyon száll
ólommal bélelt nyilvesszőkön*

*Verset mormolok a sötétben
a patetikus elszigeteltségről
az ablakon kitaszított nap mögött*
NE JÁRJ A KÜTHOZ NEM TALÁLOD
*és már az is vigasztalás
hogy a világtól magamat megvonhatom*

*s a bazárban tündököl a história:
véráztatta kövek között
olajos nadrágban
egy örült söpröget*

Jó üzlet a holnap! Jó üzlet a holnap!
**HOL FOGUNK MA ÉJJEL ALUDNI
LIDÉRCES RÓZSÁKKAL?**

*Ormótlan fúrófej forog bambán
szemedben egy nyárhegy ledőlt
és órákon át köveket hintek*
ÚJ TARTALOM DUZZASZTJA IMMÁR A FORMÁT
az önfeledten játszó gyerekhad is
egyensúlyoz a párkányokon

**MIT ÁRULT EL MAGÁRÓL A VILÁG
IDEIGLENES TARTÓZKODÁSI HELYEN?**

*Csöndesedik majd elhal a dobszó
megláttam valakit
bezárva a postaládába
de háttal áll
nem tudhatom kicsoda*

PEDIG IGAZÁBAN CSAK ÉN REJTŐZKÖDÖM
*virágos mezőben
szonettben
hangban*

NAGY FÁKBAN LAKNAK A SEREGÉLYEK
*bizony
nagy
fákban
laknak
a
seregélyek —
mormolom a verset a sötétben*

*és várom a szilvafák alatt
a nagy fehér sirályokat
meg-megcsóválva fejem
a boldog betakarításban*

dísztvírat

nekünk most jól megy sorunk
nem környékez létbizonytalanság
gombának látszó báránfelhő
sem háborúktól való félelem
az ember egy űrszondát fellő
s egy tanévnek megint vége lett
az osztályellenség is
felsőbb osztályba lépett
gyűjtjük a vasat és a fémet
a tudásunk fegyver
felfegyverkezve olyan okosak leszünk
ügyünknek mindenkit megnyerünk
győzelmes kocsmában
mindenkit megtérítünk pajtás

mi most élhetünk szabadon
miénk a föld
s ahogy a dolgunkért remegünk
az nem delírium
és odafönről is látni jól
ha már reggel kilenc is elmúlt
egy jobb kor délelőttjén
ihatjuk borunkat munkaruhában
ehetjük másnapos kenyérünket
szeretkezhethetünk munkaruhásan
hogy legyen a békének katonája
nekünk most nem kevés a dolgunk
különbek vagyunk pajtás mindenkinél
ég is a kezünk alatt a munka
hogy alig győzik a tűzoltók

nekünk most jó dolgunk van
miénk a gyár
bérbe vehetjük a gyárakat
kocsmákat nyilvános vizeldéket
hallgatótag parlamenteket
nekünk most nagy nyilvánosságunk van
országokat üzemeltethetünk
szerződéses vállalkozásban
mi most itt mindenre bátran
indulókat dalolva vállalkozhatunk
jókor jött ez a demokrácia
végre magunkon uralkodhatunk
a maradékon
ugye nehéz volt tyukodi pajtás
de megérte

nekünk most kifizetődik minden
sok a pénzünk a takaréokban
tudod mi energikusak vagyunk
de takarékoskodunk az energiával
nem köpködünk
nem szemetelünk
az ajtónkon biztonsági zár
kinézünk rácsos ablakunkon
otthonalanságunk nagy érték
gondoskodik rólunk a biztosító
s a törvény átsegít a zebrán
te tudod miért harcoltál
fehér botodat nem látod
s ha üdvösséget akartál

(ne) hívd hát a lelki elsősegélyt
tyukodi elvtárs
ismeretlen ok miatt mindig foglalt

TORNAY MARI

pünkösd

e magára kulcsolt tájon
egy idő előtti ember
egy aki megmaradt kívülrekedt

pedig csak a számozott betonbunkerek
zárultak le

PÜNKÖSD VAN PIROSLÓ ÖRÖMÜNNEP

várj
míg futkosni kezdenek a hangyák
míg egy gally harmadikat reccsen

míg egy kakukk neved elkiáltja

míg elhal a borzongás
a fádba beleszövődik

hová?

hideg íszamlós a fű
fojtsd vissza lélegzeted vagy ordíts

az első siklórópülésű madár
most csapódik a csalán közé

fáztam

délutáni havaseső
piros-sárga-piros neon
ostora csapkodott

de lépegettem komótosan kimérten
akit valahol várnak

talán a hófüggöny miatt nem láttatok

hogy gyalogoltam át a Lánchídon
lebegtem lebegtek
kéken sziporkázó zúzmarás budai fények
suta szárnyú glóriás pillék hajamon

fejem körül jégcsapot láttak meredezni
kinevettek a prémsapkás németek

tudtam ez az én hazám az én hidam
az én kőkolonc-nyomorúságom

és fizetni se kellett csak úgy szabadon

utolsó kiflim fázó zsebemből
egy jólőtözött eb elé tettem

végigmértek:
az én Pollym semmit semmit idegentől

STANCZIK ERVIN

Tudod, ahogy nő az ecetfa...

Tudod, ahogy nő az ecetfa — évről évre
több ecetet adva, kifehérednek az álmok
mediterrán teraszai, újra érthetetlenek
lesznek az éjszakai denevér-fütyögések.
Már elég feszes az arcom, hogy mindez
ne látszódjon rajta: ezt hívják felnőttésgnek.

*Éjjel szimbolista költőként a földhöz csaptad
a kávéfőzőt, a sok el nem mulasztott óráért.
Lélekvesztő kötélhidak adószedőjeként
zagyva litániákat nyikorogtál.
Kő és víz vagy te is — gondoltad, ahogy lenéztél
a mélybe. Esmé kezdett. Az angyalok megint eltévedtek.*

*Lassan talán tisztára törölöd — ha már el nem olvashatod —
életed felfoghatatlan axiómáját, és véget érnek
a hosszúversek is, szelíden eltűnnek az ég bokrai közt.
Holnap fel sem tűnnek már az illattalan lelkek.*

A tömegszállítás eszközei

*Igy estefelé kivilágított műtők a villamosok,
messziről is látom az erős neonfény szétmetszett arcait,
csomagok, szatyrok verdesnek az áttetsző kezekben.
Most fejezte le a sötét a tornyokat,
most a kéményeket.*

*A metró éles, fényes, pontos, már az utolsó
emberfoltokat zabálja fel a peronokról,
megmagyarázhatatlan kitartással tűnik fel
újra és újra, hogy a lézengőket is elnyelje;
a mutató nélküli óra idejébe mindenkinek
bele kell férnie.*

*Most hatol a torok legpuhább részébe a sűrűség . . .
Fent — az utcák kongó tekintetű szobrai közt
betegesen tekereg a busz. A város mindent megemésztő
perisztaltikával ráng, továbbít, továbbít . . .
Most megállok, érzem a hátamon, —
a kijelölt átkelőhelyen fémes sikoly (non plus Munch).
Igy végzed hát te is . . .*

*A legvalószínűbb, hogy hattyúkőpet vagyok:
nazális és felpattanó hangok keveréke.
Állok, mint egy nyálcsorgató hülye a vizit után,
akinek azt mondta a főorvos: „P. úr, aztán egyen
sok főzeléket, mert az egészséges.”*

A menekültek

Egy német ruhába öltözött magyar SS-katona hozta őket.

— Már 15-en vagyunk — mondja Horváthné.

A német rettentő vastag, hidegtől, füsttől, keménységtől, rablástól és erőszaktól mélyült hangon mondja:

— Nem érdekel, hogy hányan alszanak itt. Ezek idejönnek!

És jöttek.

Szinte lábujjhegyen lépkedő szerénységgel, csöndben. Toronymagasra púpozódó matracokkal. Tíz villával odébról. Az ő villájukat bomba érte. Egy asszony meghalt. Kettő súlyosan megebesült. A harmadiknak üvegszilánkok fúródtak a szemébe, megvakult. Ennek a vak asszonynak két kisgyereke van.

A bombázott villa kis lakásokból áll, szoba-konyhás lakásokból. Altiszt-félék. A bomba tegnap délután érte őket. Az éjszakát a pincében töltötték, nyitott ablakú pincében. Vacogtató hidegben. Több ilyen éjszakát nem bírtak el.

Elszomorító, hogy milyen hálásak. Öt nő, két férfi.

A hideg előteret kapják.

Hozzák az élelmüket, az ágyneműjüket, a ruhájukat. Horváthné odaadja nekik a nagykonyhát is. Oda is behurcolkodnak. Hurcolkodnak, rakodnak, jönnek, mennek. Eddig különálló családok voltak. Most egyetlen csoporttá váltak. Olyanok, mint egy fegyelmezett, megalázott artistatrúpp. A szerénység artistái. Vezetőjük is van — egy Meinlbelt altisztje. Hangosabb, intézkedő férfi.

Késő délután jönnek. Sötét van.

Fél óra alatt megágyaznak. Óriás terület — tele matracokkal. (Amikor később fekszenek: a kép egy csecsemőotthon hálóterme; fölöttük gyengén pislákoló fény, sok fehérség, félénk, báva arcok.)

Az ajtó alól s mindenholnan hideg tör rájuk; látszólag nem érzik...

Hálásan nézik a vörösén izzó vaskályhát, amelyet Horváthné tömött meg koksszal.

— Majd mi is hozunk szenet — mondja a vezetőjük.

Ekkor már a nevét is tudjuk: Hegyi bácsi.

A megvakult asszony két kislánya nincs itt. De itt roskadozik egy öreg árnyék — egy hetvenöt éves öregasszony. Olyan, mint egy zsák megpuhult krumpli, jobbra-balra dől. Reszketeg hangon panaszkodik. Szavát csak ők értik — ez a beszéd olyan, mint a csecsemőké. Csak a hozzátartozókat világosítja fel bizonyos kívánalmakról.

Értelmetlen gurgulázás.

Hegyi bácsi fordítja le:

— Azt mondja, csak az ajtótól fél.

Pontos családi viszonyok:

Hegyi bácsi a Meinl-altiszt: családfő. Van egy felesége s egy sógornője. Velük él az anyós is, a hetvenöt éves nő. Náluk menekülteként tartózkodott két pestszentlőrinci menekült nő. A nők körülbelül ötvenévesek. Ilyen idős „Hegyi úr” is.

Velük van egy fiatalember is, körülbelül huszonöt éves. Nemzetőr. Félig

katonaruhában jár. Ő albérlője volt a bombától megölt asszonynak. Most ide csapódott. Hegyi bácsinak van még három kiskorú gyereke is — két tizenöt-tizenhét éves lány és egy huszonkét éves fiú.

— Ők a sziklában vannak.

A „szikla” alatt a Gellért-hegyi sziklákba vájt nyilvános óvóhely értendő. Oda nagy protekcióval lehet csak bekerülni. A három gyerek protektora az összeomló ház, a halott és a megvakult asszony. A sziklában főznek is és lóhúst osztanak. A biztos „szikla” tehát befogadta a gyerekeket. A fiút rögtön be is osztják egészségügyi szolgálatra.

Mondatfoslányok az első napokból:

— A karácsonyfa is úgy maradt állva...

— Én nem tudtam sírni.

—

— A fejét levágta neki...

Másnap alázatosan kérlelik Horváthné, átmehetnének-e még újabb holmikért. Mindenfelét, rengeteget hoznak. Törött karfájú karosszéket, fagyasztott húst, pótkávét, főzőedényeket, egyre több főzőedényt. Bődön zsírt, kisasztalt.

Hegyi bácsi bejön hozzánk a konyhába.

Horváth, a házigazdánk, éppen kártyázik a szomszéd villa házmesterével, vendégével.

— Tudja ezt használni, Horváth úr?

És letesz az asztalra egy jégvágó kalapácsot. Horváth nyugodtan, de táncstalanul nézegeti a kalapácsot.

— Jégvágó — mondja Hegyi bácsi.

S már megy is ki.

Nagyon jól tud ajándékozni. Az ajándéktárgynak nem tulajdonít nagy jelentőséget. Nem dicsérgeti, alig magyarázza. Könnyedén, természetesen ad. Mindennap ad valamit. Ez a fizetség.

Másnap egy nikkeldobozkát tesz Horváth elé. Orvosi mintadoboz, ampulák voltak benne. A Knoll-gyár ajándéka. Remek dohány- vagy cigarettatartó. Hegyi úr annak is használta. Ezentúl majd Horváth úr teszi ezt.

A magyarázat:

— Nekem nem kell. Van más.

Horváth kegyesen, seznvtelenül elfogadja.

Később bejön Horváthné. Hegyi már kiment. Az asszony vizsgálódva, tárgyilagosan, kritikus kedvvel és érzékkel emeli meg és tolja arrább a tárcát.

— Lehet majd használni? Vagy nem ér semmit?

A menekültek alázatosak, de esznek. Első nap gulyást főznek a vas-kályhán.

A menekültek ágyaznak.

— Olyan helyet kap a mama — halljuk Hegyi bácsit —, mint a kis Jézus Betlehemben.

Az öregasszony különben beteges, érzékeny, álmatlan. A fején megsebesült. Éjszaka olajmécesst kell a falon fölötte égetni, mert nem tud sötétben feküdni. Fél. Virraszt. Már jóformán soha nem alszik.

A menekültek összetartanak. Mindig csoportosan ülnek, vagy állnak, vagy suttognak, vagy fekszenek, esznek — de néha kiválik közülük valaki. Nemcsak Hegyi bácsi, aki egyéniség, s aki egy este bejön a konyhába, amikor Horváth és Horák kártyáznak, s ezt mondja:

— Leülhetek, Horváth úr? Nagyon csendes kibic vagyok. Én aztán nem szólok egy szót sem.

— Tessék — mondja Horváth megfontoltan.

Hegyi bácsi leül. De még felém fordul, aki a pamlagon ülök.

— Nagyon érdekel a játék. Én is játszok.

Ez persze kínálokozás. De Horváth úr és Horák úr nem akarja érteni. Nem veszik be maguk közé Hegyi bácsit.

Hegyi bácsi mindvégig kibic marad — játszani csak akkor játszhat, ha a játékosok közül egyik vagy másik feláll és kimegy egy-két percre. Ilyenkor ő ugrik be.

De ott hagytuk el a menekülteket, hogy nemcsak Hegyi bácsi válik ki közülük. Egyik este bejön a konyhába Ferenc is, a nemzetőr. Azt mondja:

— A Károly laktanyában Szimfoniát kaptam. Hatvan fillér. Tetszik?

A férfiak megint kártyáznak. (Kik a férfiak? Horváth, Horák meg Krudász. A szomszédok. A házmesterek. És néha Komáromi is. A negyedik házmester. Az ő házában lakik egyébként „a Szeleczky” — Szeleczky Zita.)

Szóval a házmesterek kártyáznak, és elhangzik a nagy ajánlat: Szimfonia kapható, darabonként hatvan fillérért. Nagy mozdulás.

— Kétszázat kérek — szegi fel a fejét Horváth.

Krudász is vesz. Sőt magam is. Az én Szimfoniám különben Krudászhoz vándorol — ő Memfiszt ad cserébe. Száz Szimfoniáért hatvan Memfiszt.

Ferenc, a nemzetőr így szerzi meg a jogot, hogy néha szólhasson, néha bejöhessen a konyhába, és a kibicelő Hegyi mögé állhasson a kibic kibicének.

Három nap múlva már történetet is előad. Elmondja a bombázás pillanatát:

— Éppen beteg voltam, ágyban feküdtem. A kezemben vörösbor volt, egy hétdecis üveg. Inni akartam, akkor jött a légnyomás. Rám vágta az ablakot. A felső ablakkeretet. Kigurultam az ágyból. Amikor felkeltem, a karomat nem tudtam mozdítani. A felső ráma a nyakamba került, de oda felkerült a bal karom is. Negyed óráig kínlódtam, amíg ki tudtam szabadítani a karomat. De tetszik tudni, mi volt érdekes? A hét deci bor az üvegben sértetlenül ott állt a földön. Még ki sem loccsant.

Minden bombatörténet ilyen furcsa csattanójú. Házak összedülnek, de hét deci bor, vagy egy váza, vagy egy kanári — sértetlen. Igaz-e ez a csattanó? Nem tudhatjuk. A bomba viszont igen. Különben nem volnának itt.

Apróság: a jellemeik, az egyéniségek nőni, dagadni, domborodni kezdenek. De csak a két férfié. A nők keresztneve még ma — a tizennegyedik napon — sem hangzott el. Az arcuk éppen csak megkülönböztethető. De igazán egyéniséggé csupán a férfiak váltak.

Ferenc is egyéniség már. Krudászék hazamennek, velük mennek a vendégeik is, a sógornő és egy albérlő, volt szakácsnő. Krudászékkal tartanak Horákék. Horákék meghívják magukhoz Krudászékat. De csak a férfit és feleségét. A másik két Krudász-nő hazamehet. Horákék fűtenek, Krudászék nem, mert az ablakok betörték. Krudászék tehát elfogadják a meghívást, de a két hoppon, illetve hideg szobában maradt fiatal nő sem rest — meghívja magához az üres villába hálótársnak Ferencet. Ferenc egy napig tűnődik. Másnap este átballag a két fiatal Krudász-nőhöz, a sógornőhöz és a szakácsnőhöz. Azóta ott alszik. Mi történik ott? Nem sok — azt gyanítom.

De tartsunk már névsorolvasást! Rendelkezésünkre áll egy folyosórészlet — itt laknak a menekültek, heten. S itt vannak még a következő családok:

1. Horváthék. (Férj és feleség.)
2. Horákék. (A szomszéd házmesterék. Férj és feleség.)
3. Krudászék. (Házmesterek az egyik Serleg utcai villában. Négyen vannak. Férj, feleség, sógornő és albérlő. Utóbbi az a bizonyos szakácsnő, a lusta, unott s mégis kikapós párájú „Erzsi”.)

4. S mi is itt vagyunk. Jusztival, a cseléddel — hárman.

Horváthnénál hatan alszanak. Horváthék, Horákék, Krudászék. Az óvóhelyé átalakított mosókonyhában hárman: a Krudász-sógornő, a Krudász-albérlő és Juszti. A konyhában mi ketten.

Szóval ez a társadalmi alaprajz.

A menekültek?

Lassan otthonosodnak. Már hangosabbak. Már mernek a kutyához — Pajtáshoz — is szólni. Már két nő nagy mértékletességgel veszekedett is. (Az egyik kiöntötte egy bögréből a másik csirizét.)

— A bögrében volt.

— Nem tudtam, hogy a tied.

— De hogy lehet kiönteni?

— Ha mondom, hogy a bögrében volt. El akartam rakni.

— Nem is a te bögréd volt.

Stb.)

Hegyi bácsiról kiderül, hogy földrajztudós. Vagy legalábbis nagy földrajzi érzékkel szól hozzá mindenhez.

Valaki azt mondja:

— A Keleti felől lőnek az oroszok.

Hegyi bácsi megfontoltan közbeszól:

— A Keleti — kérem — nagy terület. Az lehet a Kerepesi út is, meg a Tattersal, meg a Lóversenyter, vagy a Thököly út, a Bethlen tér. A „Keleti”, kérem, nagy terület.

Nem akar semmi mást mondani, csak ennyit: „a Keleti, kérem, az nagy terület”.

Vagy azt mondod:

— Azt mondják, hogy a Bocskai út végén egy szürke házból az oroszok lőnek.

Hegyi bácsi rögtön lecsap:

— Melyik szürke ház az, kérem? Mert ott öt szürke ház van. Kettő a Budafoki úton, a kereszteződésnél. Egy a töltésen túl. Egy a Biblia utca után.

Az ötödik? Hegyi bácsi azt is megmondja.

A Gellért-hegyen 35 éve lakik. A Gellért-hegy történetének tudósa. Menekülni kell, amikor rákezd:

— Kérem, húsz évvel ezelőtt még csak a Zwickli-ház állt itt, meg a Wehrmann-kocsmá. Reggelenként sétált Zwickli bácsi, télen söpörte a havat. Azt kérdezte tőlem: „Na, nem kelt még fel a Wehrmann?” Mert mindig megelőzte. Ott, ahol most a Szüret utca van, nagy teniszpálya volt. Ezek a telkek, itt a Nagyboldogasszony úton, mind a Wehrmann telkei voltak. Nagy mulatóságok voltak vasárnapként Wehrmann-nál...

És beszél, beszél.

Veszélyes ilyesmit kérdezni:

— Melyik is a Saxlehner-villa?

Tudósa a villáknak is. Láta születésüket, és tanúja megrokkolásuknak is.

— A Saxlehner-villát, kérem, még az öreg Ponori méltóságos építette...
Annak a neje vette át aztán a villát — stb.

A menekültek közül Hegyi bácsi lassan a szomszéd villák felé is tapogatózni kezd. Horváthot Kienasték — a svájci konzulék — áthívják, hogy szereljen a pincébe egy kályhát. Hegyi bácsi Horváthhoz csapódik. „Kibicel” neki. Kettesben fognak a munkához. Segít, dolgozik. És este már egy üveg borral tér haza.

— A Kienast méltóságostól kaptam.

Ravaszul megcsillan a szeme.

— Holnap is van még dolgunk. De holnap már mást kérek a méltóságos asszonytól. Bor helyett zsírt vagy szalonnát. Talán ad...

Szóval így élnek, lélegzenek, terebélyesednek, dolgoznak, gyarapodnak a menekültek.

Naponta haza-hazamennek. Még mindig szállítanak. Mindennap hoznak valamit. Drótot, csákányt, rádiót, tepsit, tyúkot, angoltapaszt. Nagyon gyanak-szom, hogy már régen nem a magukét hozzák. Be-belátogatnak az elhagyott szomszéd lakásokba, sőt a szomszéd villákba is. És hoznak, amit hozhatnak. Szerényen, becsületesen, dolgoosan.

Mert ilyen népek.

Életük folytatásos regény. Egyelőre megszakítom. Majd holnap folytatjuk.

LACZKÓ ANDRÁS

Illés Endre arcképéhez

A SÓ ÍZE

Illés Endre mestere volt a bensőséges kapcsolatok megteremtésének. Nem csak személyes jelenlétével, hanem írásművészetével is meghitt körbe kalauzolta az olvasót. Pontosabban, rányitotta a szemet arra, hogy amit — kívülállóként — bűvös területnek vélnénk, az végül is nem egyéb, mint az alkotói élet része, következésképpen az irodalommal nem lehet másként foglalkozni — *élni* kell. Olyan természetességgel, mint ahogy elfogadjuk, hogy a sónak sós íze van. („A sót sohasem kell mesterséges sóízzel erősíteni. A sónak kell sósnak lenni.”)

A só íze — a címénél maradva még — mindenkinek ismerős, aki csak egyszer is megkóstolta; inger hatására újra és újra felidéződik. Illés Endre emlékezetében — egy-egy indító motívum hatására — ehhez hasonlatos módon kiválasztódnak az *igazi* barátság, igazi érték és szépség, példamutató erkölcsi erő és magatartás elemei. Móriczhoz kötődő emlékeinek sorravételekor jegyezte meg, hogy az emberi kapcsolatok legtöbb esetben *megkásásodnak* vagy *megecetesednek*, de mindjárt hozzátette, hogy a találkozásokban nincs semmi romlandó. Az élmény, az együtt töltött idő újraidézésének oka így nem a személyes kitarulkozás, hanem az, hogy mozaikjaikból *emberi* arcvonások táruljanak fel. Irodalmi közvéleményben, sőt esetenként irodalomtörténetesek, kritikusok körében is akad példa az eszményítésre, író-költő portrék egyoldalú merevítésére. Legendák vagy összefüggéseikből kiragadott cselekedetek alapján psziché és moralitás tekintetében a szükségszerű emberi reakcióktól eltérő vonásokat rögzítenek elsősorban. S arról, ami ennek ellentmondana, nem vesznek tudomást. Ezért is fontosak Illés megállapításai, amelyekben arra figyelmeztet, hogy arcképeket csak a sokoldalúság jegyében lehet megrajzolni. Babits Mihályéba — írta „nemcsak a nehezen oldódó görcsöket kell belerajzolnunk”, hanem: „a néma jóvátétel erényét is.”

A só íze két fejezetében (*Színes kövek*, *Test és lélek*) a kiválasztott anyag kínálta azt a lehetőséget, hogy a személyiségvonások sajátosságainak megismertetésén át az alkotás titkaiból is ízelítőt adjon. Apáczai János sorsa, életének tragikus fordulatai és a művek (köztük a székfoglaló beszédek) egymásra hatását nyilvánvalóvá teszi. Ilyenné lesz Tamási Áron emberi és művészi megjelenése Illés emlékezetében, noha maga idézi azokat a véleményeket, amik szerint kontroverzia volt az írói életmód és a teljesítmény között.

Tamási — mint megtudjuk — 1949-ben kiadott *Kikelet* című kötetébe jegyezte ajánlasként: „a teremtett világon a legjobb barátomnak”. Írásra, múltba tekintésre, meditációra serkentő szavak. Kézenfekvő, hogy a barátság tartalmáról, lényegéről, megnyilvánulási formáiról kellene képet adni az ol-

vasóknak, de Illés (látszólag) megkerüli az önmagának feltett kérdésre a feleletadást. A „mi a barátság?” megválaszolása helyett emlékmotívumokkal és levelekkel tárja fel egy „barátság hétköznapjait”. Emlékek és levelek, vagyis évtizedekig őrzött szubjektív élmények és dokumentumok keverésére vállalkozott, holott végső soron a kettő csaknem kizárja egymást. Illés Endréné viszont *nem*, sőt az egyik kiegészíti, megerősíti a másikat. Tamásival 1930-ban ismerkedett meg a Baumgarten Alapítvány díjkiosztó ünnepségén, amit rövidesen követett a Bristolban a gazdag ebéd. Magyarozatként hozzáfűzte, hogy Tamási portréjából elhagyhatatlan vonás; az egyenjogúság alapján mindenre igényt tartott. „A szegénység bajainak elsorolására — jegyezte meg —, Bajcsy-Zsilinszky szegényletes tarpai választásának és megbuktatásának leleplezésére — de Baumgarten-díjából a bristolbeli ebédre is.” E sorok olvastán még moroghat a gyanú, hogy a mozaikíró emlékezetében az igazságkereső baráti szvenvedly sodort véletlenszerűen egymás mellé dolgokat. De, hogy a *Test és lélek*ben mennyivel többről van szó, azt az 1940-es dátummal kezdődő és 1966-ossal befejeződő levelek dokumentálják. Nevezetesen: az esszéíró Illés látszólag alig akar többet elmondani személyes élményeinél, de éppen ezek elhelyezésével, olykor távoli összefüggések felvillantásával minősíti kisportréinak, írásainak tárgyát. Az átforgatott levelekből összeállított Tamási-arckép lényege nem abban rejlik, hogy olyan iratokat ismerhet meg az olvasó, amelyek addig csak Illés Endrének álltak rendelkezésére. A szerző is fontosabbnak érzi, hogy bepillantást engedjen az alkotó műhelybe, írói elvek és hétköznapok közé. Külön kiemelendő, hogy nincsenek számára „kényes” kérdések. Dokumentálja barátságuk „egyetlen felhőjét”, meg az 1947-es születésnapot is, amit tizenkét fős asztal mellett nyolc üres tányérral (tudniillik a meghívottak közül annyian *nem* jelentek meg) ünnepeltek.

Természetes, hogy az emlékidézés néha epikai keretet kíván. Szükségképpen viseli magán *A só íze* több írása a novella jegyeit. Móricz, Szép Ernő, Kosztolányi, Babits alakját hangulatos epizódok, párbeszéd, szemléletes környezetrajz kelтик életre. Ezek az elemek szinte kényszerítik, hogy Illés Endre elbeszélései, drámái ismeretében és azokhoz viszonyítva olvassuk mozaikjait. Többen figyelmeztettek már arra, hogy az esszék és az egyéb műfajok között vannak egyezések; legelőbb a mértéktartóan arányos szerkesztés, a megidézés szvenvedélyének racionális keretek közé szorítása, a belső világok megértésének szándéka, szemléletes, képszerű előadásmód. A *Krétarajzok* (1970) Illés-kötet volt bizonyosság arra, hogy a szigorú szerkesztésű műfajok kiváló mesterének nem kellett alkotói alapállásán változtatnia, amikor Csáth Gézáról, Ambrus Zoltánról vagy éppen diákvárosáról írt. A pillanat varázsát a mozaikokban éppoly kitűnően érzékelteti, mint szépprózai műveiben. S ezekből mindig lényeges következtetésekhez jut el. A véletlen találkozás Babitscsal a Vérmező sarkán s a különös párbeszéd vagy a Dante-kommentárok ügye számára a lelki alkatot mutatja. Nem fejlődésében előrehaladva ragadja meg ezt sem, hanem jelenetmozaikok által. Ezeknek van némi önállósága, leginkább abból eredően, hogy a tényleges találkozások először egy induló és a már hírneves író között történtek. Legpontosabb megjelenítése ennek a *Tapogató* című, Móricz Zsigmondról szóló írás, amelyben a situációk és a vizsgáztató kérdések a hozzájuk kapcsolt tanulságok hangsúlyaitól kapnak időn túli távlatot.

Ne gondoljuk azonban, hogy az epikai vagy drámái elemek határozták meg a mozaikok jellegét; ezekben a *tudós, nagy műveltségű író* szólalt meg,

aki a történetiség elvével és az intuícióval, a leíró tárgyilagosság és a tárggyal való érzelmi azonosulás eszközeivel egyaránt kitűnően bánt. Apáczáiról írva hangsúlyozta, hogy a tiszta emberség, a „heroikus jellem” ad példát háromszáz év távlatából. A három évszázad kiemelése nagyon lényeges, mert — mondta — az Apácza-műveket „mosolygás nélkül” ma már nem olvashatjuk, de harcai, szándékai nemesítőek. Az volt az a hármast hatás is, amiről a címadó írásból értesülünk; Tolsztoj *Háború és békéje*, Einstein relativitáselméleti füzetei és Korányi Sándor előadásai együtt tágították Illés Endre számára a világot. Egészen addig, hogy felidézésüktől végül eljusson az írói feladatvállalás kvintesszenciájáig: „Olyan szenvedélyesen igaznak kell lenni, oly pontosnak és hűnek, annyira tudni kell, mi a lényeg, hogy valóságunk valóság maradjon, akkor is, ha új elemek lépnek be az ismeretlenek közé. A jelent az ismeretlen jövő megsejtésével kell leírni. A háromdimenziójú világ csak a negyedik dimenzió érzékeltetésével, a jövővel válik valósággá.” Történetiség és az írói időtlenítés keverése sajátos hangulatú, szokványos műformát mellőző-átalakító mozaikokat teremtett. Például elbeszélésként indított írásból kinőtt, bő idézetekkel tarkított tanulmány, amiben középponti rendező elv köré van csoportosítva a mondandó. A Bérczy Károlyról szóló a közelmúltban, egy weimari élmény leírásával kezdődött, hogy azután Illés önnön tudását ellenőrizve ássa be magát egy plágiumvádba. A mozaikrakó, lényeges adalék, hogy arra is figyelmeztet, nem emlékezett pontosan mindenre, s amikor már a szükséges könyvek a kezében voltak, akkor a mi a plágium? kérdés vált fontossá, szétfeszítve az önkontrollra a történetiség eszközeivel épített dolgozat kereteit.

A mozaikokban, vallomásokban és cikkekben feltáruló érdeklődési kör horizontjának tágasságát az átfogott időhatárokon túl olyan pillanatok leírása is mutatja, amilyen a Babitscsal Csontváryról lefolyt beszélgetés vagy Bartók *Allegro barbarójának* meghallgatása volt. Meg az azok a telitalálatos elemzések, amiket Beck Ö. Fülöp kispasztikáiról írt, s ahogyan nagyobb szobrai közül a hozzá közelállókát jellemzi. Idevág az interjúk megszámlálhatatlan utalása, és könyvtárának gazdagsága is: „Körülbelül ott tartok: ahány új könyvet hazaviszek, ugyanannyit el kell ajándékoznom a régiek közül.”

Illés Endre műveit vizsgálva sokszor leírták, hogy krétarajzaiba és mozaikjaiba belerejtette saját arcát; leginkább azáltal, hogy a jeleneteknek szereplője, a dialógusok résztvevője. Ehhez azonban — a pontosság érdekében — hozzá kell tenni, hogy a mozaikok *formájukkal*, anamnézisszerű feszességükkel mintegy kínálták az önportré lehetőségét. Az író apróságokra figyelt, emlékszilánkokat illesztett egymáshoz, nagyobb időperiódusok helyett a pillanatok (egy-egy életművön belül) ragadta meg. Ebből olyan különösen egyéni írói világ és szemlélet körvonalazódott, amelynek legerőteljesebb vonása, hogy mindent fontosnak tartott egy-egy kiemelkedő élet(mű) tényleges megismeréséhez. Mindent, ami az *embert* mutatja. Simon István kérdésére adott válaszában így foglalta ezt össze: „Anamnéziseket írtam, azaz kórelőzményeket, a betegség első jegyzőkönyveit. Naponta tíz-tizenöt ember tártta fel előttem életének, és hogy úgy mondjam, mellkasának, szívének titkait. Nagyon őszintén, a betegség szorításában, örvényeiben. Feledhetetlen iskola volt! Feledhetetlen ismerkedés az emberrel. Mert engem az életben sok minden érdekelt és érdekel ma is, beszélünk már róla: a könyv, a zene, s amiről nem beszélünk: az utazás, hazai tájak, idegen tájak — *de legerősebben* az

ember érdekel mindenütt. Minden helyzetben az ember. A kortársaim.” (Kiemelés tőlem — L. A.)

Ez a rendező erő, ami Illés írásainak háttérében meghúzódik. Ez segítette abban, hogy elkerülje az emlékezők számára legnagyobb csábítást jelentő önmutogatás sikamlós területét. A legszemélyesebb emlékében sem találhatunk zavaró kérkedést, szubjektivitást. Mellékízek nélkül, mondhatni, alázattal végezte a magára kimért feladatot.

Hogy mennyire belső ügye volt a tárgyilagosság, a mértéktartó és megalapozott ítéletalkotás, azt azok a vitacikkek igazolják, amelyeket *Cserépszavazás* címmel fogott össze kötetében. Bertha Bulcsu kérdésére (Az író társadalmi helyzetét milyennek látod?) azt válaszolta, hogy a futballista többet kap, a színész népszerűsége nagyobb, a tudós megbecsültsége, így az írónak csak a kritika marad. Ha „elég okos” — ezt tudomásul veszi. Már mint a helyzetet. De nem a rossz, fals, indokolatlan értékeléseket. *Bohóc-é az író?* című cikkének ebből eredő indulatát nemcsak az alkotó(k) védelme okán helyeseltethetjük, hanem a kritikusi tisztesség mibenlétének körülírásáért is. Ugyanígy az „irodalmi vita” kapcsán kifejtett véleményét. A diagnózis tömör és pontos. Ki tagadhatná, hogy nincs személyeskedés, félreértés, olykor „tönjénfüst” kritikánkban? Illés sem a tévedés jogát kérdőjelezte meg, hanem annak *rendszerességét* utasította el. Azt is tudós író módjára — képszerűen: a rossz viták csonkig égve alusznak ki, mint a gyertyák, de a művek fénye elfojthatatlan. S az előbbinél fontosabb ezekre figyelni.

A személyes emlékek és a rendszerető erő, meg az önmagára kimért feladat egysége, egyensúlya biztosítja Illés Endre mozaikjainak, dokumentumtanulmányainak *irodalomtörténeti* értékét. Aligha szükséges külön bizonygatni, hogy a Tamási Áron-leveleknek mekkora a forrásértéke, s azt sem, hogy a *Nyugat* nagyjainak arcképehez nélkülözhetetlen mozaikokat tett közzé. Ki kell emelni azt a legendaoszlató nézőpontot, ahogyan Osvát Ernőről szólt Ady prózai írásainak kritikái kötetei ürügyén. Lehet, hogy az *Egy legenda* csücske „érzelmi alapfoka” más, nem olyan, mint a többi írásé, hogy kíméletlen, de nem Osvát ellen az, hanem Ady, Schöpflin Aladár igazáért.

A só ízével Illés Endre bizonyosságát adta annak, hogy az élet és irodalom, kritika és művek, irodalomtörténet és emlékezés közé nem elválasztó kötőszavakat, hanem egyenlőségjeleket kell tenni. A mozaiktechnika nem zárja ki az olvasmányosságot, s a kíméletlen ítéletet meg a történetiség elvét sem. Csak úgy kell ötvözni mindezt, ahogyan Illés Endre tette!

OSTYA NÉLKÜL

Életműsorozatának megindításától nyilvánvaló volt, hogy művészetének alapszólamja a küzdelem a hazugsággal: a megtévesztő látszatokkal, a jelenségek és a kapcsolatok hamis összefüggéseivel, jellemek és magatartások eltorzult normáival, rossz beidegződéseivel — vagyis mindazzal, ami megköti vagy kiszolgáltatottá teszi az embert. A hazugság tollhegyre tűzése már önmagában eredendően fontos írói programot jelzett. Ha hozzátesszük, hogy novellái, egy szempontból kinagyított arcképei, *váratlan fordulatok* feldolgozásával, azok elkerülésére mutatnak utat, akkor világos: Illés Endre írásaiban a legmagasabbra helyezte az elérendő célt.

Szenvedést és bezártságot, cselekvésvágyat és bénító akaratgyengeséget, szép és rút jegyeit egyszerre hordozzák az *Ostya nélkül* írásai. A fegyelmezett,

csak a legszükségesebbek közlését vállaló novellák zártságát különleges feszültség tölti meg. Feszültség, amely legtöbbször nem kiszámítható módon, nem a feldolgozott motívumok logikájának megfelelően oldódik meg. Az *Egy jelentés* meséje például köznapian egyszerű: Tóth Loránd író kedves olvasmányában kéziratpapírt talál, amelyen tiltott könyvek címjegyzéke olvasható. Illés Endrét ettől a pillanattól a papír által kiváltott izgalom, sajátos állapot foglalkoztatta, Tóth kutatásai arra nézvést, ki és miért tette oda. De a titok megfejtethetetlen marad, és egy megválaszolatlan kijelentés mondat teszi „lezáratlanná” a novellát: „Miért rohanta meg ebben a pillanatban a szorongás: egyedül van, kiszolgáltatott, nincs segítség.” A *Perben* más vonatkozású története ugyanígy titokkal fejeződik be: „Milyen sérülés élhet ebben a lányban, hogy ilyen kibékíthetetlen huzakodásban él a világgal?” Az írások anyagában és megformáltságában levő tárgyiasság és keménység, mondhatni diagnózis-szerűség olyan eszköz volt Illés Endre kezében, amellyel szembenézhetett a sorssal, a negatív tulajdonságokkal.

A kritika régen észrevette és dicsérte a „diagnózisformát”, s ezzel abba a hibába esett, hogy nem az egész, csupán a rész alapján ítélkezett. Sem az írói személyiséget, sem a novellák tartalmát, stílusát és eszközeit nem mellőzhetjük az egyoldalúság veszélye nélkül. Az alkotásokban az említett feszültség legtöbbször *drámaiság* keretében jelenik meg. Ezt nem lehet csupán alkati sajátosságokra, szerkesztési módszerre visszavetíteni, hiszen Illés Endre elbeszéléseiben, rajzaiban az önnön sorsáért tenni kívánó, aktivitásra vágyódó és az akadályoktól szabadulni vágyó emberi sorsok kerülnek előtérbe.

Önmagával szembeni szigorából következett, hogy indulatosan elutasította a csábító könnyedséget és felszínességet. A kötetben leginkább a Csáth Gézárról szóló írás győz meg arról, mennyi tudatossággal törekedett alapos és átfogó ismereteket szerezni az emberi testről, hogy mondatai maradéktalanul hitelessé váljanak. Az irodalomban választott mesterei arra szorították, hogy ne engedjen a könnyedebb megoldásnak. Rajongott Ambrus Zoltán keménységéért, elbűvölték Kosztolányi módszerének titkai, Schöpflin Aladár mutatott neki példát szigorú igényességből. Olyannyira, hogy erről csak a szeretet „elfogadottságával” tud szólni. Schöpflinről írva fogalmazódott meg benne, hogy „a szeretet a legmagasabb igényesség, és az elfogódottság talán a legigazibb érték”. Ezek tulajdonképpen kulcsszavak novelláihoz. A szeretetből kifejlesztett ellenállás, ellentmondáskényszer megkapó átvilágítását adja a kötetben az *Egy hazugság története*. Ebben, ahogyan a *Skarlátban* és a *Naptárkorrekcióban* gyermekkori élményeit dolgozta fel, és pedig következetesen a tényszerű felidézés álláspontjáról. Emlékei alapján világította meg, hogy mennyire kegyetlenné válhat a kegyes hazugság: „Már nem tudtam, mi az igaz, s mi nem igaz. A skarlátban ilyen volt a láz. Egy éjszaka arra ébredtem, hogy a székek repülnek a szobában, és a meghasadt mennyezeten besüt a nap. Pedig csak a lecsavart lámpa égett, és anyám az ágyamnál virrasztott.” Ugyanakkor — ennek mintegy ellentétéként — arról is olvashatunk, hogy az anya kegyetlenné látszó megjegyzéseiben mennyi „tündöklő szeretet” volt.

Az *Ostya nélkül* egyes darabjai arra is figyelmeztetnek, hogy a szeretet önmaga visszájára fordulhat, és nem mindig, illetve alig nyeri el méltó jutalmát. *Arcok, történettel keretezve* című ciklusának hősei — amennyiben nem önmaga az — csaknem kivétel nélkül a tragédia, a szorongás, belső bajok eljegyzettjei, s ekként, ha emberbaráti cselekedetet hajtanak is végre, amint például az *Örvények között* főszereplője, kiderül, értelmetlen volt a tett.

A háború alatt egy pótkeret parancsnokságán dolgozó írnok kiemelt és elrejtett egyet a behívandók kartonjai közül; vállalván a leleplezés kockázatát és a megoldás próbáló feszültségét. Évtizedekig abban a tudatban élt, hogy valakit kimentett a háborúból. . . Amikor azonban felkereste a lakcímén, megtudta, hogy Ukrajnában halt meg. Ez és a hasonló történetek azt példázzák, hogy Illés Endre a szeretetben paradoxont lát, amely hiányával, elérhetetlenségével és állandó, kényszerű jelenlétével egyaránt terhet jelent. Tulajdonképpen ez utóbbi okozza Szunyogh Ákos tragédiáját az *Éjjeli lesben*. Alakoskodásra, hazudozásra kényszerül, agresszivitást mímel, hamis névalírást produkál, csak azért, hogy bizonyítsa, mennyire szereti a feleségét. Jellemző kitűnő novellaszerkesztésére, hogy csak a záró mondatokban derül ki, mindezzel tehetetlenségét leplezi. A „beugratás” nem sikerül, s Szunyogh szánalmas, megértő felmentést igénylő emberré válik. Az ilyen kiüresedett, tartalmatlan figurákat szinte gyűlölte, sohasem kegyelmezett nekik, s nagyfokú lélektani hitelességgel mutatta be, miként uralkodott el bennük a belső baj, hogyan vesztették el tartásukat, emberi hitelüket. Minthogy a szeretet és az összetartozás jellemzői szinte kimeríthetetlen gazdagsággal leledzenek két ember között, nem meglepő, hogy elbeszélései leggyakrabban két egyéniség viszonyát járják körül. Az író nyilatkozataiban maga hívta fel a figyelmet arra, hogy őt mindenekelőtt a különös, a köznapitól, az átlagostól eltérő típusok foglalkoztatják, mert ezekben sokszor vibrál valami rejtett feszültség, van olyan jegy, amelyik meghökkenítő, nem szokványos. A *Házkatatás* házaspárját az tartja össze, azzal mulattatják egymást, hogy nézik az embereket, és benyomásaik alapján ízekre szedik őket. A megfigyelt, észrevett jelekből következtetéseket vonnak le, ítéleteket mondanak, de hogy a játék mégse legyen felhőtlen, hazafelé menet az utcáról megdöbbenve látják, hogy valaki van a lakásukban. Innen már a közös reakciójuk érdekes, a hirtelen támadó félelem és sérelem. Hogy a kép még teljesebb legyen, és az olvasó megkapja az utolsó mondatok („Mindenkít megfigyelnek, jól van ez így.”) magyarázatát, egy bekezdésben a férfi múltjára vet pillantást, arra a tetterre, amikor — bár megbízásból — ő is átkutatta főnöke fiókját. A novellában réműlettel és sérelemmel színezve látjuk az összetartó erőt, máshol viszont a fobia és a ragaszkodás hullámszásában. Illés Endre elbeszéléseiben minden árnyalatnak, kifejezésnek, hangulati jelzőnek, félmondatnak külön súlya, jelentősége van. Írásaiban összeálló kép villanásnyi részletekből, olykor pengeélességű helyzetek összerakásából, pontos egybeillesztéséből kerekedik. Úgy épített egészet, hogy abban a résznek, az egyes elemeknek van önállósága, nem vesztik el jelentőségüket, hanem együtt erősítik a teljest, a végső mondatot. Az árnyalatok, a részletek hozzák igazán emberközelbe, teszik hús-vér alakokká a szereplőket. Ugyanakkor kitűnő lehetőséget szolgáltattak a tömörítésre. Jellemző a 212-esben, hogy egyetlen befejezetlen mondatban („Őn az a . . .”) beleférnek évek, rettegek, átélt, megszenvedett szituációk, és ez olyan áramkört teremtett két ember között, amelyben egy rossz mozdulat vagy hangsúly lefojtott indulatot, erőket szabadíthatna fel. Ez a feltételes fogalmazás szükségszerű, mert a rettegeből vagy a megaláztatásból gyülemplő belső energiák a legritkább esetben törnek úgy utat, ahogyan várnánk.

Két ember kapcsolatában — legyen viszonyuk akár függő — az egyiknek mindig meg kell őrizni higgadtságát, belső békéjét, nyugalmát vagy legalábbis ezeknek a látszatát. Eppen azért tűnhetnek keménynek, már-már kegyetlennek az Illés Endre által leírt helyzetek; tudniillik miért csak egynek van joga

kitörni, s a másikkal miért csupán a tűrés, az elviselés lehetősége adott? Vagy másik oldalról nézve: miért használják ki egyesek mások tájékozatlanságát? Az ebben a kérdéskörben tetten érhető humánus, embertársaink és önmagunk tisztelete középponti kérdés Illés Endre elbeszéléseiben, rajzaiban. Szereplői gyakorta megbuknak az emberiség vizsgáján, s leginkább azért, mert nem figyelnek, vagy nem akarnak tekintettel lenni lényeges lelki összetevőkre. Ahogyan a *Próba felvétel* filmesei. A vidéki városban megakadt forgatás kényszerű szünetében azzal ütök el az időt, hogy egy fiatal cigánylányt ugratnak, hogyan lehetne színésznő. A játéknak induló unaloműzést a lány komolyan veszi, s amikor görcsös ragaszkodással fogja a mikrofont, amikor már beleélte magát a szerepbe, azt mondják neki, vicceltünk. A novella lezárása kívülről történik: „Az író még sokáig maga előtt látta a záróképet: a lila ruhás cigánylány kitépi kombinéja mellét — De ez jó volna, ugye? — és elrohan.” Ezzel a játék, mint az embertársi kapcsolat egyik lehetséges formája, a másokkal szembeni tisztelet alkalma, szertefoszlik. Szépségének magasából hirtelen a földön, a sárban járnak a szereplők. A filmesek magatartásának minősítése az idézett mondatokkal értékcsökkentő, hiszen „vizsgájuk” profán, már-már útszéli jelenetbe fulladt. S ez más, tragikusabb, elszomorítóbb megvilágításba helyezi a tréfásnak, unaloműzőnek indult játékot.

Az ilyen jeleneteket az teszi végtelenségé, hogy megismételhetetlenek. Ebben van erőteljes, művészi leleplező erejük. Hogy kimondják, sugallják: *a következők előzetes felmérése, a mérlegelés szükséges minden tethnél!* Ezzel nem azt mondtam, hogy a tanulságokat az író készen adná. Nem, az összegzést az olvasó feladatává teszi. A helyzetek és a motívumok csoportosításával félreérthetetlenül irányítva a következtetést (ahogyan az említett *Próbatétel*nél). Hőseivel mondatra ki az (ön)ítéletet az *Ezüstpénz*ben. A festő és a rossz festő találkozása az utóbbi óralopásával végződik, úgy, hogy a tükrökből mindketten látják a másikat. A helyzetet így írta le Illés Endre: „Néztek egymást. Hosszan meredtek egymásra a tükrökből, mint a légy és a pók. Sok száz lapra csiszolt gömbszemmel méregették kölcsönös mozdulatlanágukat. De melyikük a légy, s melyik a pók?” A kimerevített pillanatkép következménye — normális esetben — a leleplezés lenne. Itt azonban egyik sem szólt. Amikor a vendég elment, a festő ismét belenézett a tükörbe és ezt mondta: „Dreck!” (Pizsok, sár, ganéj.) A német szó jelentéstartalma — mindkettőjükre érvényesen — szállítja le emberi értéküket a „megfelelő” szintre... Az emberi érték meghatározó magjának a morális tisztaságot tartotta, s akik ez ellen vétettek, megértésre, felmentésre nem számíthatnak.

Beszélni kell, nem csupán azért, mert az első novella a festők jelleméről szól, sokkal inkább az első két ciklus együttes anyaga alapján az *Ostya nélkül* írásainak *festőiségéről*, Illés Endre sok helyütt megnyilvánuló színérzékenységről. Az régóta, pályakezdésétől ismert róla, hogy eleven volt az érdeklődése a képzőművészetek, a piktúra iránt. Ez nyomon követhető abban, hogy hőseinek, szereplőinek lakását, környezetét Kandinsky-, Modigliani-, Monet-, Cézanne-képekkel díszítette, illetve festményekhez való ragaszkodásukat kidomborította. Máskor — miként az *Aranylánc*ban — elvezeti őket Raffaello, Giotto alkotásaihoz, a barokk és az etruszk Róma építészeti emlékeihez. Ezek — mondhatjuk — külsődleges jegyek, díszítő elemek csupán. De nem csupán ez, hanem a mélyen átélt vonzalom és a kölcsönhatás is szembeűnő. Az *Ostya nélkül* szinte burjánzó gazdagságban mutatja az író színérzékenységet. Ahhoz a novellatípushoz, amelyet Illés Endre művelt, szükséges volt ez a kontúrok

és a kontrasztok teljesebb megvilágításához, hogy a háttér precíz rajzolatát adja a figuráknak, ügyelve az árnyalatok átmeneteire. Illés Endre elsősorban a világosabb színekre volt fogékony, a ragyogásra. Ennek magyarázata nem csupán abban rejlik, hogy szereplői belülről nagyon sokszor sötétek. Legalább ennyire fontos, hogy az egyetemes piktúrának azok a képviselői álltak közel hozzá, akik a colorra építve alkottak. Törvényszerű, hogy bármilyen helyszín leírását adja, a színek csaknem mindig kiemelkednek. *Isztambul* című tollrajza így kezdődik: „Mennyi szín! Egymásba ömlő, egymásnak rohanó, kék, piros, sárga, fehér ragyogások. Kék az Aranyszarv vize, cseresznyepiros egy autóbusz, nem is sárgán, de fehéren sístereg a leömlő felforrat napfény.” Ehhez hasonló részleteket látunk a *Vízköpő olasz mészke, Három miniatúr, Éjjeli les, Skarlát* és még sok más novellában. Ezekután semmi meglepő nincs abban, sőt a legtermészetesebben hat, hogy a barcelonai katalán múzeumban látott Zurbaran-festményt az író javítja, átformálja, a valóságnak megfelelőbbre igazítja. Indokát ekként adja: „Az igazi Ferenc (tudniillik Szent Ferencet ábrázolja a kép — L. A.), az én Ferencem, világunk egyik kedves, nagyon kedves fia. Meghatározó jelzővel: *világi ember* (...) a fiataltságot, könnyű könnyelműséget, kedves szentséget, ezt a hármas szálat, egyszerre, egybefonva kellene éreztetni Ferenc festőjének.” A kitűnő elemzőkészség megnyilvánulása mellett, vagy inkább az előtt a festőével azonosuló látásmód, a képekben, alakokban, színekben gondolkodás és ábrázolás gazdagsága vonz. Ezzel együtt még az, hogy mindezt az élmény hitelével, bőségével adja tovább, sokszor költői vonásokat megcsillantó stílusban osztotta meg az olvasóval a látottakat. Nem arra céloztam, hogy mondatait könnyen versbe lehetne tördelni, nem úgy, ahogy leírta, van belső ritmusuk, már-már zenei mértékűek. (Megjegyzem, hogy a hangok, különösen a Bartók Béla-i kemény, kíméletlen, támadó — de mégis harmóniává összeálló — hangok iránti érzékenységre is szép példákat találunk.)

Kiküzdött eredményként kell számba vennünk Illés Endre lezárult irodalomszervező és -irányító tevékenységét. Ehhez nélkülözhetetlen adalékok vannak az *Ostya nélkülben*. Többek között az, hogy amikor elfoglalta helyét a Révai Irodalmi Intézetnél, kívánsága volt, hogy két írótól (Erdős Renée és Mécs László) váljanak meg, és ezzel párhuzamosan teremtsenek kapcsolatot Illyés Gyulával és Tamási Áronnal. A tett irodalomtörténeti jelentősége ma már vitathatatlan! Szervező és irányító egyéniségként nyilván sokszor volt alkalma művek sorsát befolyásoló megjegyzésre, tanácsra. Orvosi tapasztalatain alapuló embersége mindig megóvta attól, hogy ne az eredmény szempontjából beszéljen. Egy pillanatkép kívánczik ide az ötvenes évek elejéről. Németh László a *Galileit* írta, s mint ismert, a bemutató előtt az egész negyedik felvonás átdolgozására kényszerítették. Kérdezte-illés Endrétől is, mit tegyen, aki a két lehetséges válasz közül azt mondta: „Ezt is meg tudod írni, Laci.” A mondatot igazolta az eredmény, de a *Galilei két halála* című szénrajz arra is figyelmeztet, Németh László kívánsága volt, hogy kötetben a dráma két változata együtt jelenjen meg...

Rajzainak egyik meghatározó motívuma az emlékezés, hajdani arcok, tárgyak, élmények felidézése. Könyveiből tudjuk, hogy ilyen írásaiban mindig van valami különlegesség, olyan elem, amelynek kizárólagosan Illés Endre volt a birtokosa. Meglepetéssel olvashatott még az irodalomtörténész is az 1945-ös tavasz emlékei közül felbukkanó folyóirat három számáról. Az *Irodalom—Tudomány* szerkesztői (Illés Endre mellett Zilahy Lajos és Szent-

Györgyi Albert) és szerzői (a vers, a próza, tanulmányírás és illusztráció kiemelkedő képviselői) megérdemelnének nagyobb figyelmet. A feltételes fogalmazást az indokolja, hogy még szakbibliográfiák sem tudtak e lapszámok létezéséről. . .

Az *Ostya nélkül* szénrajzai könnyed tömörségükkel ejtenek ámulatba. Ilyen írásaiban Illés Endre elődeiről és kortársairól mindig a legjellemzőbbnek tartott vonást hozta előtérbe, de úgy — s ebben van utolérhetetlensége —, hogy a pálya egészére, a teljes egyéniségre vessenek fényt. Kell-e mondani, hogy Kriza János és Kemény Zsigmond „párba” állításával mennyire ellentételező megvilágításba helyezte a két alkotót. Nem kevésbé fontos azonban az, ami a szénrajzokat átlényegíti és egységbe fogja: önnön írói személyisége. Szabó T. Attila *Magyar Szótörténeti Tárjának* bemutatását azzal kezdte, hogy szeret szótárt olvasni, és elmondja, hogy az idegen nyelvűek mellett mennyire gyakran nyúlt a Czuczor—Fogarasi hat kötetéhez. Már-már úgy tűnik, hogy vallomás lesz önnön műhelymunkájáról („Amikor drámámat, a *Spanyol Izabellát* írtam, spanyol szavakat izlelgettem két kötetből is.”), de egy finom, árnyalatnyi átköltéssel végül is az említett mű erényeiről szól. A felfedezés vagy a régi ismerettel való újbóli találkozások öröme és izgalma érződik a *Megidézett arcok, szénrel* ciklus darabjain. A *Magyar félmúlt* kisportréiban (Gozsdu Elektől Szabó Dezsőig) a századforduló körüli magyar elbeszélés lényegi elemeit kötötte csokorba. Még hozzá úgy, hogy műfajilag is továbbviszi az akkori idők fontos irodalmi termékét, a hírlapi tárcát. Ez a műforma, amelynek gyökerei a múlt századba nyúlnak vissza, könnyed, de nagy hozzáértést kívánó volt. Akkoriban a legkitűnőbb írók művelték és csúcsai ott magasodnak irodalmunk történetében. Illés Endre a hagyományok avatott és méltó folytatója volt, pontosan tudván, hogy mit engedett meg a választott forma (az elbeszéléstől az esszészerű építkezésig).

Az *Ostya nélkül* harmadik része újból megerősít abban, amit már a *Krétarajzok*, *A só íze* és más köteteiből tudunk, hogy az esszéíró Illés Endre legtöbbször nem mond többet személyes emlékeinél, de ahogyan elhelyezi, minősíti, értékeli elődeit és pályatársait, abban az életművek alapos ismerete nyilatkozik meg. Az emlék eleven anyagát csak ihletőnek tekinti, amelytől mindig eljut valami újnak, addig észre nem vettnek kimondásáig. Ahogyan például Csáth Gézával való találkozásainak leírásától Kosztolányi novellaosztályozó rendjének korrigálásához, vagy a baráti vacsorától Németh László drámájának igazságtartalmáig.

A *Pályám emlékezete* az írói genesis érdekes pillanatait vette sorra, azzal a plüsszal, hogy itt magyarázatot is adott (*Disszonancia* alcímmel) arról, miért kedvelte a váratlan fordulatokat, a feszültségeket, az aszimmetriát. Nem titkolta: arcán a „számvetés borúja”. Visszanézve némileg elégedetlen rezignáltsággal szólt arról, hogy nem írt regényeket, verseket, nem rendezett darabokat, pedig — mint Berzsenyi mondja —: „Tündér változatok műhelye a világ.” Munkái sűrítik az írói hivatás felelősségtudatát, a lélek titkai iránti érdeklődést és az öngyötrő mûgondot.

Megalakult a Németh László Társaság

Június 26-án tartotta alakuló közgyűlését Hódmezővásárhelyen a Németh László Társaság. A közgyűlés megválasztotta a társaság vezetőségét. Díszelnök: Németh Lászlóné, elnök: Király István, titkárok: Földesi Ferenc, Cs. Varga István. Az elnökség tagjai: Almási István, Bíró Zoltán, Csizmadia Sándorné, Csoóri Sándor, Grezsa Ferenc, Imréné Barta Edit, Lendvai Ildikó, Pozsgay Imre, Rátkai Ferenc, Sándor Iván, Veress Péter. Választmányi tagok: Berek Kati, Czine Mihály, Funk Miklós, Kaposi Márton, Kocsis Rózsa, Lendvai Ferenc, Monostori Imre, Pálffy István, Péter László, Sükösd Mihály, Szabolcsi Miklós, Thierry Árpád, Vassné Nagy Erzsébet, Vekerdi László, Vörös László.

A vásárhelyi székhelyű új egyesület — mint alapszabálya mondja — arra törekszik, hogy „segítse a Németh László írásaiban rejlő szellemi értékek összegyűjtését, megőrzését; az irodalmi tudatba, a pedagógiai gondolkodásba, a magyar társadalom — különösen az ifjúság erkölcsi tudatába való beépítését”.

CSIZMADIA SÁNDORNÉ

Megnyitó beszéd

Tisztelt Vendégeink! Kedves Barátaink!

Mindenekelőtt hadd köszönjem meg az előkészítő bizottság és a magam nevében is, hogy hívásunkra eljöttek. Megjelenésük ezen a társaságalapító ülésen nyilván nem pusztán formális tiszteletadás Németh László neve és emléke előtt, hanem annak a kifejezése is, hogy fontosnak, megvalósíthatónak és megvalósítandónak tartják az ügyet, amelyért a tagtoborzó kürtöket megfújtuk.

Nem hiszem, hogy Németh László életútjának és munkásságának ismerői közül bárki előtt is indokolni kellene, hogy miért éppen Vásárhelyen született meg e most megalakítandó irodalmi társaság eszméje, hogy miért éppen ennek a városnak a gimnáziuma és könyvtára vállalkozik arra, hogy a Társaság ott-hont adjon, hogy a levelünkben még csak körvonalazott; de a mai közös tanácskozáson bizonyára teljesebbé és pontosabbá váló célok, feladatok megvalósítását segítse.

Önök jól ismerik azt a bensőséges kapcsolatot, amely a nagy író életének három évtizedében ehhez a városhoz kötötte. Ismerik a Cseresnyés-otthon alapításának történetét, az „Óraadók királyságának” krónikáját, emlékeznek a Kossuth-díj-adományozás gesztusára, s főképp azokra a művekre — az Égető Esztertől az Írás ördögéig —, amelyek megszületésében e városnak ihlető, modelleket adó szerepe volt. Ismerik az író visszaemlékező írásait, hálás vallomásait, amelyeket mi oly gyakran és talán megbocsátható elfogultsággal

Elhangzott a Németh László Társaság alakuló ülésén.

idézni szoktunk: „Azt, hogy életemen végigtekintve van egy kis folt, amelyre mint az igazi siker aranykorára emlékezhetek, vásárhelyi diákjaimnak köszönhetem.”

A mai Vásárhely büszkén sorolja kulturális hagyományainak legfényesebb értékei közé az író és a város egymást gazdagító kapcsolatát, és talán nem veszik tőlünk dicsekvésnek, ha azt mondjuk: a maga ereje és lehetőségei szerint a város igyekszik jól sáfárkodni ezzel a gazdag örökséggel, igyekszik ébren tartani és ápolni mindazt, amit az író munkásságának gazdag örökségéből a magáénak vallhat.

A tiszteletteljes hagyományápolás sok-sok jelével találkozhattak már városunkban: a főutcán a róla elnevezett városi könyvtár előtt emelt szobrot a város egykori írópolgárának; hathatósan támogatta a Németh László Emlékház létrehozását, irodalmi konferenciákat, emlékünnepeket rendezett; intézményei — különösen a gimnázium, a volt Cseresnyés-kollégium és a könyvtár — mindig készségesen, nem ritkán kezdeményezően is részt vállalnak a Németh László-i örökség gondozásának, a nemes értelemben vett kultusz ápolásának nemzeti feladatából.

Mindezt nem hivalkodásból soroltam fel, hanem csupán azzal a céllal, hogy emlékeztessenek rá: Vásárhelynek oka és joga is van arra a kezdeményezésre, amelynek valóra váltásához most az Önök egyetértését és segítő részvételét kérjük.

A megalakítandó Németh László Társaságnak a város nemcsak otthont, hanem erejéből tellően anyagi segítséget is kíván adni.

Bízunk benne, hogy az Önök egyetértésével, részvételével, munkájával, támogatásával a kitűzött célok megvalósíthatók. Ebben a reményben nyitom meg az alakuló ülést, és eredményes tanácskozást, okos döntéseket kívánok.

KIRÁLY ISTVÁN

Elnöki székfoglaló

Tisztelt Közgyűlés!

Köszönettel szeretném kezdeni. Nagyon köszönöm (azt hiszem mindnyájunk nevében) Németh Ellának, hogy vállalta a részvételt a társaság munkájában. Azt hiszem minden Németh László-tisztelő, mindenki, aki Németh Lászlót szereti, tudja mivel tartozik a Németh-életmű Németh Ellának. Szép szó ez a magyar szó: feleség. Benne van a fele-gondolat, az élettárs-eszme. Itt ez valóban a maga tényleges értelmében élt: elképzelhetetlen a Németh-életmű Németh Ella nélkül. A másik köszönet Hódmezővásárhelynek szól. Ez a város talán élete legnehezebb időszakába állt oda segítően az író mellé.

Elhangzott a Németh László Társaság alakuló ülésén.

Hódmezővásárhelyre sok minden fog a jövőben fényt vetni, de azt hiszem amíg magyar kultúra lesz, ennek a városnak a nevét nem utolsósorban ezért fogják mindenütt, tisztelettel emlegetni, ahol magyarul beszélnek, mert Németh László sorsa ezzel a várossal forrt össze. Ennek a városnak van legtöbb joga hozzá, hogy holtában is ő álljon oda elsőként az immár klasszikus Németh László mellé, hogy a Németh-kultuszban úttörő legyen.

Külön meg szeretném köszönni, hogy ezzel a joggal élt is a város. Nálunk van hajlam arra, hogy ilyen jogokat veszni hagyjanak. Nem tudják, hogy egy nemzetnek van erkölcsi vagyona is, és ezzel a vagyonnal éppen úgy nem lehet könnyelműen bánni, mint az anyagiakkal. Az ily vagyon is érték. Sőt messzebb szólóan az: a történelemben ez ad belépőt. Németh László ennek a nemzetnek erkölcsi vagyona: Hódmezővásárhely érzi a felelősséget ezért. Érzi, hogy ezt a vagyont őrizni kötelesség. Külön meg szeretném köszönni azt az odaadó munkát, melyet a hódmezővásárhelyi tanács és mindenekelőtt a tanács elnöknője, Csizmadia Sándorné végzett, a megértést, melyet az ügynek adott.

Nyilvánvalóan, hogy sok probléma fog abból adódni, hogy egy Hódmezővásárhelyhez kötődő Németh László Társaság jött létre. Sok a bürokratikus és hasonló nehezék. De az eddigi tapasztalatok arról tanúskodnak, olyan nagyvonalúság van a Tanácsban, annyi megértés van az ügy iránt, amely biztosíték arra, hogy ezeken a nehézségeken könnyen úrrá lehet lenni. A közgyűlés is mutatta, hogy itt mindenki a szándékot érezte fontosnak. Azt, hogy létre kell jönnie egy országos kisugárzású Németh László Társaságnak, s ennek van alárendelve minden más kérdés.

Rátérve a működési tervre. Nyilvánvalóan kettős funkciója van Társaságunknak: egy helyi, és egy ezen túlmutató: a Németh László-kultusz ébren tartása országosan is. Hogy a helyi hódmezővásárhelyi közművelődési funkció milyen jellegűen és hogyan alakuljon, a nem hódmezővásárhelyiek részéről csak azt tudom ígérni valószínűen nemcsak a magam nevében, hanem az elnökség és a választmány nevében is: igyekszünk ehhez minden segítséget megadni. Meggyőződésem, hogy a Társaság olyan kezekben mint Földesi Ferenc, kitűnően működő helyi közművelődési egyesület is lesz. Egyről szeretném őket biztosítani; minden vonatkozásban számíthatnak ránk. Viszont kérjük őket, hogy mi is számíthassunk rájuk. Az ötletükre, a munkájukra, az energiájukra, abban ami, nem jogilag, nem jogszabály szerint, hanem — mint Földesi Ferenc találoán mondta — lényegileg Hódmezővásárhelyről kisugárzó országos funkció kell hogy legyen: a Németh László-kultusz ébren tartásában.

Németh Lászlónak volt kedves mondása, hogy egy nemzetnek minden igazi művészi tehetség olyan, mint egy aranybánya. Minél többen foglalkoznak vele, annál több kincs jön fel belőle. Egy nemzetnek múltja értékeihez így kell mindig közelednie. Minden értelmes klasszikus-kultuszban az a legfőbb célja, hogy minél több olyan ember legyen, aki munkájával, odaadásával segít megőrizni az örökölt kincseket a jövő számára, besugároztatni azokat a mindennapokba. Ez kell, hogy legyen a Németh László Társaságnak is a legfőbb programpontja: igyekeznie kell egybegyűjtenie mindazokat, akik fontosnak tartják, hogy a Németh László-életmű tovább hasson, éljen.

Milyen formái vannak az ily módon történő örökségörzésnek?

Mindenekelőtt a szellemi hagyaték őrzésében való részvételt kell, hogy jelentse ez; a munkát azért, hogy mindaz, ami Németh László nevéhez kapcsolódik (kézirat, levél, cikk, rádió- és tv-interjú, hírlapi nyilatkozat, róla szóló

irodalom stb.), fel legyen mérve, össze legyen gyűjtve, s lehetőleg hozzáférhetővé váljék minél több ember számára. Nem pusztán filológiai kérdés ez, de egyben a helyes magyarságtudaté is. Önmagát becsüli meg azzal a nemzettel, hogy úgy akarja látni múltját, mint szépen karban tartott, gondozott kertet. Rendben akarja tudni nagyjai hagyatékát, vallva, hogy hozzátartozik ez is ahhoz a bizonyos Adytól idézett „templomépítéshez”. Egy nép identitását nem utolsó sorban ez biztosítja: a klasszikusok iránti tisztelet. Az ápoló emlékezet.

A másik, amiben ez az őrzés áll: a tárgyi emlékezet. Az arra való figyelés. Haza csak ott van — Hatvany Lajos szép szavával szólva —, ahol „beszélnek a kövek”, ahol — mint Juhász Gyula írta — tudják az emberek, „itt Tömörkény, ott Gárdonyi lakott”, avagy Radnóti Miklós feledhetetlen verssorát idézve tudják, „hol lakott itt Vörösmarty Mihály”. Igyekeznünk kell tehát megbecsülni és megteremteni ezeket a „beszélő köveket”. Szobroktól kezdve emléktáblákon, intézményeknek való névadáson át tárgyi emlékeket őrző múzeumok létesítéséig számos formája van ennek. Hódmezővásárhely példát mutatott ezen a téren is, példát minden irányúan. Törekedni kell rá, hogy minden Németh László nevével összekapcsolódó helyen — mindenekelőtt az író másik kedves városában, Budapesten — a tárgyi emlékezés ugyanilyen intenzív s mély legyen.

Végül a harmadik funkció, amelyet Társaságunknak vállalnia kell: a közművelődési, a közművelődési országos viszonylatban. Igyekeznünk kell bevinni a Németh László-i eszméket, gondolatokat a nemzet életébe, a mindennapokba. Ezt érzem legfontosabb feladatunknak. Iparkodnunk kell tudatosítani (amit egyébként a Társaság most megválasztott vezetőségének névsora már egymaga tükröz), hogy Németh László nem egy szűk szekta, de a *nemzet* írója. A nemzet egészéé. A nemzet klasszikusa. A Társaságnak ezt tudva kell végeznie a maga munkáját. Az innen adódó felelősséggel.

Hozzátartozik ehhez a felelősséghez nemcsak az őrzés, de a kritika is; a bírálata mindannak, aminek tévesztettségét az idő ma már félreérthetetlenül a felszínre hozta. A nagyok igazi kultusza nem kritikátlan bálványimádás. Az a szekták sajátsága. A valódi kegyelet tudja: nincs az a nagyság, amelynek nincsenek tévedései, s főleg nincs akkor, ha oly úttörő módon, az ismeretlenben járt gondolataival, mint Németh László tette. Az igazi tisztelet megérti történelmileg a keresés közben ejtett tévedéseket, de nem menti fel őket. Bírálja azokat. A történelmi-leíró és az etikai-értékelő megközelítést nem keveri egybe. Nem a tévesztett gondolatokat kívánja őrizni, de az életmű lényegét: a mához szóló igaz üzenetet.

Mit lehet kiemelni egy ilyen rövid bevezetőben ebből az üzenetből, abból a végtelen gondolatgazdagságból, amely a Németh László-i életmű sajátja? A magam részéről három kulcsfogalommal kívánom érzékeltetni, hogy mit vélek ma leginkább időszerűnek, a jelenhez szólónak, s ez: *minőség*, a *hűség* és a *belátás* fogalma. Mégpedig kettős dimenzióban nézve, értékelve mindegyiküket, mert kettős viszonylatban éltek ezek a fogalmak a Németh László-i életműben mindig: a társadalmiság és a személyiségtudat látószögében.

Németh László ugyanis a teljesség írója volt ebben a vonatkozásban is: a maga bonyolultságában, összetettségében tudta nézni az emberi életet. Nem véletlenül volt egyik kedves verse Ady költeménye, *A civódó magyar*. Az ebben ott rejlő komplex antropológia — kétpólusú személyiségelmélet — volt a

sajátja. Egyszerre volt „civódó magyar”, társadalmi-történelmi kontextusban élő közösségi ember, s ugyanakkor születés és halál szorítójába vetett külön egyéni sors, „élet s halál fia”. Egyszerre látta az egyest, mint társadalmi lényt, mint a történelem részét, a nagy folyam egy cseppjét, s ugyanakkor mint önmagáért való, önálló egészet, mint személyiséget. S így legfőbb gondolatai is mindig ebben a kettős összefüggésben élnek. Így lehet csak hitelesen elemezni őket.

A *minőség* — társadalmi dimenzióban — mindenekelőtt nemzeti felelősséget jelentett nála. Gondolatá érlelte azt az Ady-verssort: „Hogy Bécs ellen és Minden ellen — E kis ország még remekeljen.” A „remeklő” országot idézte. Egész életművének egyik legfőbb sugallata, hogy egy oly kis nemzet, mint a magyar, csak mint minőség létezhet. Csak így lehet jelen a globalizmus huszadik századi új korszakában, a megszületni vágyó emberi egészben, a világ-fejlődésben. Ezzel adott feladatot nemzete számára.

A személyiség dimenziójában is hasonló feladatot jelöl a minőség fogalma. Minden embernek van (az ő ellen-freudista antropológiájának törvényei szerint) egy alatt-természete és egy orom-természete. S a feladat — ez a minőség parancsa —, hogy az örömtermészetet próbálja meg kilicitálni minden egyes önnönmagában. A vágyat élesztette, hogy ne az alatt-, de az orom-természet jegyében kíséreljük meg élni az életet. Az ellengravitáció minden közönségest tagadó, erős vonzásában.

Igaz, mint kételkedő, gondolkodó ember, nagyon jól tudta: maradéktalanul nem lehetséges ez. Sosem szabadulhatunk meg az alatt-emberség húzó erejétől, a démoni embertől. Biológiai létezésünkbe van az beágyazva. Ugyanakkor azonban jól tudta azt is: nemcsak az elért — a szándék is minősít, méri az egyest. Az egyéniség valós természetét mindig az jelzi, hogy vágya merre vonja. Hiszen a léleknek a vágy a sajátos, ellenirányú nehézkes ereje. Abban kell, hogy hasson a magaslat hívása. Minden egyes embert arra késztet ma is a Németh műveiben ható minőség-gondolat, hogy a maximumot kísérelje meg realizálni önnönmagában.

A *hűség* gondolata a Németh László-i művészi üzenet másik kulcsfogalma. Végigkísérte az élete egészét. Társadalmi dimenzióban a megkötöttségérzettel jelentett ez egyet: hűséget a helyhez, hová a sors vetett. Mert véletlen az, hogy kit hol dob ki az élet, de ahová helyezte ott kell helytállnia, hűnek maradnia: megkísérelni becsülettel élni a néki szabott, elrendelt életet. Annak józan, reális tudatát fejezte ki a hűség igénye — az író egyik kései, kedves eszméjét idézve —, hogy élete külső meghatározottságát az egyén többnyire készen, akaratától függetlenül kapja. De rajta múlik az, mit csinál belőle. Feladhatja magát, menekülhet tőle. De teheti azt is, mit Égető Eszter tett: megpróbálhat paradicsomot teremteni a lajosfalvi homoksivatagban. Laboratóriummal alakíthatja át a gályapadot. Ott hathat benne a hűség kívánalma: a helytállás parancsa.

Társadalmi vonatkozásban a nekünk rendelt helyhez, a személyiségében pedig önmagunkhoz való hűséget sugall Németh László hűség-gondolata. Az autonóm emberség fontosságára figyelmeztet, a lelkiismeret jegyében való, felelős életre. Az a kívánalom sűrűsödik bele, hogy legyen az ember mindig önmaga. Ne hallgattassa el nemesebb énjét, tudjon figyelni a szokrateszi daimonion korszerűsített, újraélt mására: a benne ható „hangra”. Igaz, lehet, hogy pusztá előítéletet közvetít az csupán. A kritikus éles ész azt szét kell

hogyan rombolja. De az emberi kultúrában felhalmozott, letisztult normarendszer — évezredek népi erkölcsi tapasztalata — is üzenhet általa. Éppen ezért az én nem szökhetsz előle. Nem véletlenül játszott központi szerepet Németh Lászlóban — a hűség gondolatával egybefonódva — a hagyomány tudata: a holtak üzenete. Arra készítette ez, hogy minden kelepceben legyen ereje a lelkiismeret szavára — a „hangra” — figyelő, emberhez méltó, tartalmas életre.

Végül arról a Németh László-i gondolatról szeretnék szólni, amelyet legidősebbnek, leginkább mához szólónak, legelőbbnek vélek az életművében: a *belátás*éről. Élete második felében — 1945 után — határozta meg ezt ezen a néven, de ez készült már ott a korábban is igenelt morális tartásban: a növény-erkölcsben. S ha van gondolat, amely mutatja, hogy Németh László nemcsak a magyarság, de az emberiség nagy gondolkodója, ez a gondolat az. A század közepén megalkotta azt a fogalmat, melynek megértéséhez a század vége felé kezd eljutni csupán az emberi egész. Tiltakozott a fundamentalizmusok — az ő szavával szólva —: az emberi „örületek” mindenfajta változata ellen: a belátás igényével élt.

Volt idő, mikor vitáztam vele erről a kérdéstről. Petőfi verse, „*türelem, te a birkák s a szamarak dicső erénye*” volt krédó számomra, az élt ott bennem. Vagy-vagy-okban tudtam gondolkodni csupán, megalkuvásnak tűnt az általa hirdetett belátás-etika. Most, a század végén világosan látom, hogy ebben a hajdani vitában neki volt igaza. Felnevelt az idő a megértésre.

Nyilvánvalóvá vált ugyanis a mába elérve, hogy nem lehet a legszebb emberi szó többé a *harc* szava. A békének ma már nincs alternatívája. Környezet-szennyeződést hozott magával a „harc a természettel” egykori lózungja. Meg kell tanulnunk nem „harcolni”, de együttélni a környezetünkkel, a körülötünk lévő anyagi világgal. S nyilvánvalóvá lett ez társadalmi vonatkozásban is. Az atomfegyverek korában élve magában hordja az emberek közötti harc bármilyen formája annak a veszélyét, hogy elpusztítja magát az egész emberiség. Csak a belátás oldhatja meg ma már a világproblémákat: a konszenzuskeresés, a dialóguserkölc. A napi politika kívánalma lett a hajdani Németh László-i utópia: a növényetika. Az emberiségnek meg kell tanulnia egy új értékrendben — nem a harc, de a béke törvényei szerint — cselekednie és gondolkodnia. Hogy sikerül-e ez? Ez nyitott probléma. De embereken múlik, mert emberek dolga. Szükség van így nagyon a Németh László-i eszmék és hitek jelenlétére: az általa hirdetett belátás-erkölcsre.

Társadalmi vonatkozásban a tolerancia igényével jelent ez egyet. Fényt kapott újra a felvilágosodásnak ez a szép szava. Ez kell, hogy legyen az emberi együttélés fő szabályozója. Úgy kell megpróbálni élni, ahogy a maga kis körében Égető Eszter tette: meg kell kísérelni mindig újrakötni, ismételten összezabogozni az otthon szakadó szálait, a széteső, szétroncsolt emberi kapcsolatokat.

Élni kell tudni a türelem jegyében.

A személyiség vonatkozásában pedig az empátiaigényt hordja ez magában. A Kertész Ágnesben ott ható *irgalom* — a lényegét nézve — a belátás-fogalom egyéni sorsokra lefordított mása. A képesség arra, hogy ne csak önmagában, de a másik emberben is tudjon gondolkodni, érezni az egyes, a tőle idegent is lássa és megértse.

Minőség, hűség, belátás — nem utolsósorban ezek voltak azok a szavak, melyek indokolják a Németh László Társaság létrehozását. Nem annyira az író

emlékének van erre szüksége, de nekünk ma élőknek. Azoknak, akiknek életé-
be egyéniségformálón szólt be Németh valaha, s kiknek így szívügye, hogy ne
vesszen el, de hatóerő legyen az ebben az életműben rejlő gondolati-erkölcsi
örökség; hatóerő a nemzet egészében. Az egymásra találás talán erőt ad szá-
munkra; erőt és reményt, hogy nem marad puszta utópia — az író egyik leg-
kedvesebb toposzával szólva — a „kertnek” az álma, az otthonos világnak, a
szimbólikus értelemben vett „Kertmagyarországnak” szép, Németh László-i
elképzelése.

Csongrád megye zenéje a rádióban

Egy héten át látta vendégül májusban Csongrád megye a Magyar Rádió munkatársainak népes csapatát Szegeden és a megye többi városában; egy héten át — összesen 22 műsorban — lehetett a rádió vendége sokrétű zene-élete révén Csongrád megye. Tizenegy esztendő után került ismét a stafétát a Dél-Álföldre, de míg akkor — a rádió vidéki sorozatának elindításakor — a figyelem Szegedre korlátozódott, most a megye valamennyi városa szerepelt a programban, ha másképp nem is, legalább egy-egy „Ki nyer ma?” adás és egy-egy vendégművész koncertje révén. Kár lenne sajnálkozni amiatt, hogy a műsorsorozat szinte teljes egészében Szegeden élő-dolgozó muzsikusokra épült — leszámítva a fővárosból vagy éppen külföldről érkezetteket —, hiszen a zenei „magaskultúra” legalább másfél évszázad óta csakis nagyvárosi talajon képes dús vegetációra, összehasonlíthatatlanul erősebb függésben lévén a környezet ingereitől, visszhangjától, mint akár az irodalom, akár a képzőművészet. És ha már a visszhangnál tartunk: egy-két esetben a fellépő művészek bizony joggal tarthatták azt tűzottnak. Ez a visszhang ugyanis az *üres széksorok* akusztikai hatására haladta meg jócskán a kívánatos szintet. Különösen bántó volt ez a Tisza Szálló amúgy is hosszú lecsengési idejű termében, a május 7-ei remek, igazi élményt adó modern zenei hangversenyen, de a Szegedi Szimfonikus Zenekar koncertje is megérdemelt volna egy lelkes telt házat! Úgy látszik, Szeged havi két-három hangversenyhez szokott közönsége nem tudott mit kezdeni a hirtelen nyakába szakadt koncertdömpinggel, s csak remélhetem, hogy sokan azért nem jöttek el, mert otthon kívántak magnófelvételt készíteni a számukra becses produkciókról... Vélhetőleg ebbéli törekvéseiknek nem vetett gátat az a tény sem, hogy Csongrád megye — még e sorok írásakor is — az ország kirívóan gyenge URH-vételkörzete, a műsorszerkesztőség viszont — a helyi érdekekkel nem sokat törődve — a hangverseny-közvetítések zömét az akkor még névtelen 3. műsorba helyezte. Az persze eleve reménytelen volt, hogy bárki is elejétől végéig meghallgassa valamennyi programot, hiszen ehhez főállású rádióhallgatóvá, mi több, „kulturális mindenevővé” kellett volna válni, annyira szerteágazó volt nemcsak térben és időben, hanem műfaji hovatartozásában is a kínálat. Magam is kénytelen voltam — gyakorlati szempontok alapján — erőteljesen szelektálni, ezért aztán semmilyen biztosíték nincsen arra, hogy nem hagyok említetlenül olyan mozzanatokat, melyek az itt következőkhöz hasonlóan rászolgáltak az utólagos értékelésre.

Három hangverseny — azóta jócskán leülepedett — emlékeire-benyomásaira térek ki részletesen. E három koncert — a szegedi helyszínből, a választott időpontokból ítélve — talán a rendezők elképzelései szerint is reprezentatív szerepet játszott a műsorsorozat egészében. Ide tartozna még *Verdi Macbeth*-jének előadása is, de ez már korábban kivívta az elismerést sajtóban-rádióban egyaránt, így újbóli méltatását mellőzöm.

Bármilyen fesztiválról, rendezvénysorozatról legyen is szó, egy biztos:

a nyitőesemény a közönség és a „céhbeliek” részéről egyaránt különleges figyelemben részesül. Szép és nemes gesztus, hogy a rádiós zenei hét programjának élén az ifjúságnak szóló hangverseny állt. E gesztus valós értékét felmérhetik mindazok, akik valamilyen kapcsolatban állnak belső és külső bajjaival hatékonyan szembeszállni képtelen zenepedagógiánkkal, és ismerik a középiskolás generáció óriási ellenállását a hagyományos koncertélet megnyilvánulásaival szemben. E téren magam is újabbakkal bővíthettem korábbi tapasztalataimat május 4-én. A rádió által közvetített számtalan hangverseny szokásaiból kiindulva nem sejtettem ugyanis, hogy a koncert rendjének rendíthetetlen őrei a kapcsolás pillanatától éberren őrködnek majd, nehogy ajtónyitókordulás zavarja meg a *Weiner Kamarazenekar* nézőtéri zsvajjal aláfestett hangolásának közvetítését. (Az „élő” stúdióközvetítések esetében, ahol a teremzaj valóban kerülendő, mindig gondosan figyelmeztetik a publikumot a meghívón az érkezés végső határidejére — ilyesmiről itt szó sem volt!) Naivitásom eredményeként az egész hangversenyt a büfében elhelyezett ipari tévében „élvezhettem” végig, s a zenélés milyenségéről csak utólag, hangfelvétel segítségével tájékozódtam. Annál érdekesebb volt látnom, hogy a színház nézőterének ajtajai csak befelé képeznek áthághatatlan akadályt, kifelé ugyanis kisebb csapatokban távoztak a tanulóifjúság rezisztensebb egyedei, csupán az előtérben őrködő szaktanár éberségének kijátszása jelentett némi átmeneti nehézséget számukra. Az esetleges kioktatásokat megelőzendő, sietve leszögezem: a többség bent maradt, s *bizonyára* lélekben is jelen volt, *remélhetőleg* kellő érzékenység birtokában a hallottak befogadására. Ennél fontosabb azonban, hogy a közreműködő muzikusok jelentős és sokrétű élményben részesítették mindazokat, akik valóban nyitott füllel és lélekkel hallgatták játékukat. A *Weiner Kamarazenekar* — élén *Weninger Richárd*dal — már műsorválasztásával megteremtette a lehetőséget, hogy egyfelől demonstrálja többirányú érdeklődését, korstílusokhoz messzemenően alkalmazkodó játékmódját, másfelől elébe menjen diákközönsége feltételezhető elvárásainak a sok rövid tételből összeálló, szingazdag programmal. *Purcell d-moll szvitje* megköveteli az állásfoglalást a régi zene, ezen belül a barokk művek megszólaltatásának egyre szélesebb érdeklődés övezte kérdéseiben. *Kocsár Miklós Huszárik Zoltán* emlékére írott *Concertója* — melynek igen nehéz magánszólamát kiváló kürtművészünk, *Tarjáni Ferenc* játszotta — merőben más, lényegesen nagyobb léptékű építkezés révén bontakozhat csak ki, ugyanakkor katartikus hatásának alapfeltétele a rendkívül differenciált, kiegyensúlyozott hangzás. A kortárs szovjet szerző, *Scsedrin* balettelőadás céljaira megírt szvitje, melyet *Bizet* remekműve, a *Carmen* zenei anyagából állított össze, a szélsőséges gesztusok és karakterek, a grandiózus — sokszor már-már bombasztikus — hatások zenéje. Ez utóbbi műsorszám nagy kérdése, hogy a megfelelő hangzásarányok a vonószekerek — e mű igényeihez mérten — túl kicsiny létszáma, vagy netán a közreműködő ütőhangszerek indokolatlanul energikus hangszerkezelése miatt bizonyultak gyakran elérhetetlennek? Ha azonban belátjuk, hogy normális esetben könnyebb változtatni a megszólaltatás módján, mint a megszólaltatók létszámán, máris egyértelmű válaszhoz jutunk.

Azt azonban e „felemás” *Carmen*-szvit után is nyugodt szívvel állíthatom, hogy a *Weiner Kamarazenekar* átlépte a professzionizmus küszöbét: az indulatok jelzései helyett egészséges, kiforrott, képlékeny hang, jól demonstrált szándékok helyett igazi megoldások, eklektikus elképzelések helyett tudatosan fejlesztett nyelvi rétegek létéről győzött meg. Újból beigazolódott, hogy a precíz,

gondos előkészítő munka nem csökkenti, hanem egyenesen növeli a szuverén módon való megszólalás esélyeit! Weninger Richárd karmester különös elégedettséggel nyugtázhatta a Purcell-szvit megszólaltatását: talán első ízben sikerült teljes következetességgel, mégis könnyedén és természetesen használni a 17. század zenei nyelvezetét, holott nem régizene-specialisták. (A régizene-mozgalom egyik legfőbb értéke, hogy kifinomultabb stílusérzék kimunkálására ösztönzi azokat a muzsikusokat is, akik nem óhajtanak specializálódni!)

Ugyancsak fontos eseménye volt e napnak a *Szegedi Szimfonikus Zenekar* koncertje *Oberfrank Géza* vezényletével. Tekintettel arra, hogy az első részben *Csajkovszkij Hegedűversenye* a Szegeden rendkívüli népszerűségnek örvendő *Szecsődi Ferenc* előadásában hangzott el, némileg meglepett a színház nézőterén üresen maradt rengeteg szék látványa — igaz, *Csajkovszkij* és az én „terepszemlém” között volt egy szünet is... *Szecsődi* személyes játékstílusa, melyet számos korábbi koncertjén megfigyelhettünk már, a nyitótétel kidolgozási szakaszától fokozatosan bontakozott ki. Hegedűhangja alapvetően könnyed, forszírozottságtól mentes volt. Akadhattak hallgatók, akik ehhez a műhöz túl kicsinek érezték ezt a hangvolumet — én nem. Mint általában, most is örömmel állapíthattuk meg, hogy szólistánk kiváló áttekintőkészséggel és formaérzékkel, biztos technikai tudás birtokában nyúlt a műhöz. Az a rendkívüli gyorsaság, mellyel a zene legapróbb karakterváltozásait is azonnal érzékeltetni és érzékeltetni képes, a csillámló-fodrozódó vízfelszín pillanatonként megújuló látványát juttatta eszembe. *Szecsődi* mindig a lehető legközvetlenebb módon a jelenlévőknek játszik, az adott közönség konkrét igényeihez igazítja tevékenységét. Ez lehet a magyarázata annak a néhány kevésbé ízléses, kissé szirupos megoldásnak is, amelyet a nyitótétel melléktémacsoportjában regisztrálhattunk, és amely egy egészen más — hazánkban széles körben ismert — előadói hagyományba illően, másfajta tárgyi környezetben lett volna helyén. Kétségtelen viszont, hogy ezek a stíluselemek a hallgatóság elsöprő többségében igen kedvező visszhangra találhatnak, s mindenképpen növelik a művész népszerűségét.

A kíséret rugalmasságában, alkalmazkodóképességében bizonyára *Oberfrank Géza* és a zenekar operacentrikus beállítottsága érezte jótékony hatását. A hangverseny második felében *Bartók Concertójának* megszólaltatásával azonban bebizonyították, hogy a koncertpódium igényeinek is kiválóan meg tudnak felelni. *Oberfrank* dirigensi tevékenységének egyik fő erénye az intellektuális biztonság, mely a nagy *Bartók*-mű esetében is igen meggyőző építkezést, tiszta, világos interpretációt eredményezett. A zenekarnak nem okozott különösebb gondot a kompozíció átlag fölötti nehézsége, amiből jól irányított és odaadó előkészítő munkára lehetett következtetni. A zenei megoldások mindig *bartóki* szellemben fogantak, s választékos ízléseszményt közvetítettek. Mindezen erények végül is nívós *Concerto*-előadásra vezettek, jöllehet, az érzelmi szélsőségek igazán megrendítő tolmácsolásával, az örvényes mélységektől a felszabadult mámorig ívelő skála elképesztő feszültségeinek érzékeltetésével adósaink maradtak a muzsikusok.

Századunk zenéje a maga sokarcúságában kelt életre május 7-én a Tisza Szálló termében. Ez a hangverseny azon ritka élmények közé tartozott, amelyek felidézése még hónapok múltán is lelkesedést vált ki az emberből. A kiválasztott művek minősége, hangzásbeli szépségük, tartalmi gazdagságuk, szellemességük, vibráló feszültségük csak a fellépett művészek hallatlan ügy-

szeretete, elmélyült munkája, speciális képességei révén válhatott azon kevesek kincsévé, akiket előítéleteik, fásultságuk, elfoglaltságuk nem tartott távol a koncert színhelyétől. A műsor az előadókhoz kötöten oszlott három blokkra. Az elsőt az avatott modern zenei játékosként már sokszor megcsodált, de ezen a napon különleges csúcsmódban pódiumra lépett *Kerek Ferenc* szolgáltatva. *Stockhausen* zongoradarabjában igazi szellemi izgalmakban részesített, *Messiaen* művei révén pedig a zongorahangzás árnyaltságának, színgazdagságának varázslatosan érzéki élményét nyújtotta. A második műsoregység a *Szegedi Avantgarde Kvartett* vérpezsdítő közreműködésével egy-egy *Sáry László*-, *Gorecki*-, *Krause*- és *Serocki*-kompozíciót tartalmazott. A négy muzsikusz egyértelműen bizonyította különleges affinitását e stíluskör szinte darabról darabra más megoldásokat kívánó heterogén belvilága iránt. Csak minél több játszánivalót kívánhatok repertoárjuk bővítéséhez! A műsor második felét egyetlen nagyszabású vállalkozás töltötte ki: a Szegedi Szimfonikus Zenekar tagjaiból alakult kamaraegyüttes *Sztravinszkij A katona története* című művének egyik koncertváltozatát szólaltatta meg. Akik ismerik a darabot, jól tudják, milyen rendkívüli technikai biztonságot, ritmikus fegyelmet, tartós koncentrációt követel az előadóktól. Oberfrank Géza vezényelte az együttest nagyszerűen, vérbő humorral, határozottan. Igaz, átéltünk egy-két veszélyes pillanatot, hallottunk olykor halványabban megmintázott fordulatokat is, de nagyzenekari munkához szokott zenészekről, élő rádióadásban ez olyan teljesítmény, amely előtt nyugodtan megemelhetjük képzeletbeli kalapunkat!

A rádiós zenei hét tehát célt ért: ha nem is sikerült a közönséget olyan mértékben megmozgatnia, mint azt reméltük, képzeletbeli reflektorfényével a megmérettetés valóra vált álmával, a fellépések szokásosnál nagyobb tétjével megteremtette azt a légkört, melyben a tehetséges művész igazán otthon érzi magát, amelyben szükséges is, érdemes is minőségű munkát végezni.

GÖNCZY LÁSZLÓ

Töprengés a párbeszédéről...

A SZEGEDI NEMZETI SZÍNHÁZ 1986/87-ES ÉVADJA

Mióta Tháliának állandó otthona épült Szegeden, szakadatlan folyik a párbeszéd a színház és közönsége között. Nem fölösleges erőfeszítés-e ebből egy évad dialógusát kiragadni és önálló egészként minősíteni, értékelni? Úgy vélem, éppen a folytonosság követeli meg bizonyos periódusonként a szemrevételezést: hogyan alakul a párbeszéd, milyen a tartalma, hangneme, őszintén szólnak-e egymáshoz a partnerek, s legfőképp: ismerik-e, értik-e egymást, érzékenyen reagál-e egyik a másikra, vagy a csehovi társas magányban párhuzamosan monologizálnak?

A hagyományos értékrend felbillenésének, az ízlés, az igények alig követhető szóródásának, olykor szélsőséges polarizálódásának időszakában az effajta megközelítés legalább fogódzokat kínál a kritikus vizsgálódás számára.

Az idei évad legnagyobb attrakciója kétségtelenül a százesztendő, porai-
ból újjászülető *nagyszínház megnyitása* volt. Fokozott várakozás előzte meg
az eseményt. A közönség túlfűtött érzései azután valamiképp rávetültek a
társulatra, mintha a felújított épületbe egy vadonatúj színészgárda költözött
volna be. Az aranycirádáktól elkápráztatott néző — néhány bemutató után
— jószérivel a *színház szépségét* kérte számon a produkción. (Mások a techni-
ka csodáit várták, s helyette nemegyszer a forgószínpad csikorgása és a szel-
lőzöberendezések zúgása jutott a nagyérdeműnek.)

A nagyszínház — hétköznapjaink modern uniformizáltságához képest —
csillogó palota képzetét kelti az emberben, amely a gazdagság, a szépség és a
különlegesség otthona. Rövidesen kiderült hát, hogy a neobarokk pompa nem
tűr meg falai között bármilyen darabot; vagyis számolni kell a környezet
erőtéljes hatásával.

*

Mivel Szeged három színházzal büszkélkedhet, érdemes eltűnődni — az
évad tanulsága alapján — az épületek jellegén, *egyéniségén*, különböző játékszí-
ni és egyéb adottságain.

A „palota” mellett szerénynek s már elég kopottasnak, elnyűttnek tetszik
a kisszínház — megjavíthatatlan tetőzetével együtt. Pedig ez a terem célszerű
koncentráltságával be tud fogadni szinte minden olyan darabot, melynek
nem túl népes a szereplőgárdája, s enteriőr vagy szimbolikus helyszínei nem
feszítik szét az adott tér kereteit. (Korábban egy-egy Shakespeare-művet azért
nehéz volt ide bezsúfolni!) A színpad együtt lélegzik a nézőtérrel, tekintetünk
nem kalandozik el, fogva tartja az egyetlen fényes folt: a színpadnyílás.

A klubszínház a „palota” ellentéte: üvegportál helyett bérházkapu, már-
ványlépcső helyett homályos folyosó, aztán füstös bár, majd alacsony, szűkös
pincehelyiség fogadja a nézőket, a „kiválasztottak” kicsiny csapatát, akik test-
közelből érzékelhetik a színpadi varázst. Ehelyett nálunk inkább a játékszíni
mesterség lepleződik le, mert színészeink többnyire ugyanolyan *emelt* stílus-
ban, hangnemben játszanak, mint a nagyszínházban. (Ennek már eklatáns
megnyilvánulását láthattuk Viand Medúzafejének előadásában.)

Játékhelyeink eltérő adottságaira nemcsak a darabok kiválasztásánál kel-
lene nagyobb figyelemmel lenni, hanem a hangvétel, a modor kimunkálásánál
is. Gondolom, a mesterség alapszabályai közé tartozik a gesztus, a mimika, a
a hanghordozás illő megválasztása a több száz férőhelyes és a szobányi mé-
retű helyiséghez.

*

Az elmúlt szezón az előadások választékának szokatlan bőségével, a szín-
házlátogatási alkalmaknak a korábbinál jóval szélesebb kínálatával lepett
meg. A számok önmagukért beszélnek: volt olyan hónap, amikor 17 féle elő-
adást hirdettek a plakátok, hatféle zenés darabot, hét prózát és négy vendég-
játékot. Vidéken élő ember aligha jut ennél több színházi élményhez. A gaz-
dag műsorválaszték kialakításában természetsszerűleg közrejátszott a korábbi
évadok sikeres zenés, prózai darabjainak felújítása. Hogy színésztől, műszak-
tól, színházvezetéstől milyen roppant erőfeszítést követelt a repertoár-játék-
rend precíz működtetése, arról nem sokat tud a néző, sőt talán elégedetlen-

kedik a műsorváltozások miatt, és elvárja, hogy a következő évadban is ilyen sokféle portékát kínáljanak neki.

Annyi vendéjátékot sem láthattunk eddig, mint most, hiszen „a nemzeti filmszínházba” — ahogyan emlegettük — a színház vezetői nemigen invitálhattak idegen társulatot. Az idén — az operafesztiválon kívül — tizenegy vendégelőadás megtekintésével tágulhatott szemhatárunk és olyan különleges élményekkel, amilyent a belgrádi színház balettegyüttese és a Magyar Néphadsereg Művészegyüttese nyújtott. Találkozhattunk pesti művészekkel a *Páskándi*-drámában és egy világhírű bestsellerrel a veszprémiek — egyébként igen jó — előadásában. S ha a kielégíthetetlen néző még ezek után is hiányol valamit, az néhány olyan vidéki, netán pesti előadás „importálása”, mely az évadban országszerte kiemelkedő eseményszámba ment (talán még a színház-történetbe is bekerül), vagy a korábbi években a szabadkai színházzal kialakított kapcsolat folytatása éppen most, amikor „*Ljubisa Ristić*, a modern jugoszláv színház kedvence és fenegyereke vette át a Szabadkai Nemzeti Színház irányítását” és „egy szezont alatt állóvizet kavart, megváltoztatta a szabadkai színházi életet”. (Eörsi István és Bögöl József írta ezeket a Színház című folyóirat 1987. januári számában.) Nem félünk tán a „fenegyerektől”, az állóvíz felkavarójától?!

*

Az évad operabemutatóinak összeállítása — a helyi tradíciókhoz mérve is — igényes volt: a felújításokon kívül két klasszikust, a *Don Pasqualét* és az *Aidát*, s a ritka termésű modern magyar zeneirodalom egyik legkiválóbbját, *Szokolay Várnászat* vitték színre. A társulat nyugat-európai körútja ismét elismerő visszhangot keltett. Emlékezetes marad a *Tosca* felújítása *Gyimesi Kálmán*, a kiváló baritonista művészi pályafutásának jubileuma alkalmából. A fényes évad árnyékairól csupán annyit: ideje volna felfrissíteni a *Bánk bánt*, hogy az újabb generációk ne ilyen avított és elhanyagolt formában ismerkedjenek meg vele; *Gregor József* különleges orgánumát mind ritkábban hallhatja *élőben* a szegei közönség.

A zenés műfaj „könnyedébb” műsója három bemutatóval jelentkezett. A válogatás kifogástalan: egy musical, egy — immár klasszikusnak mondható — operett és egy zenés vígjáték. A *Hegedűs a háztetőn* bemutatásával a színház folytatta figyelemre méltó „musicalprogramját”. A gondos és tetszetős kiállítás, a kitűnő főszereplőre hangszerelt játék nemcsak szűkebb pátriánkban, hanem országszerte nagy közönségsikert aratott.

Érdeklődéssel vártuk „nemzeti operettünk”, a *Csárdáskirálynő* premierjét. Aztán mintha megcsappant volna azoknak a lelkesedése, akik — gyanúm szerint — a szokásos rózsaszín ragyogást, édes mámort várták visszatérni a színpadra. A rendező ugyanis korunk fanyarabb szájízéhez igazította a darabot, szellemes szcenikai és mozgáseffektusokkal olykor szinte a groteszk felé tolta el az operett — csupán műfelhőkkel terhes — világát. Ha lelkünk mélyén hiányoltuk is a nagy áriák, duettek, felvonásvégek szárnyaló hangulatát, a fergeteges, visszatapsolható táncokat; ez az ellentétes elemekből összeötvözött *Csárdáskirálynő* a legkellemesebb színházi szórakozások egyike volt.

A színház megryitására hirdetett *örömapályázat* „eredményét” is láthatuk. Kendőzetlenül kimondva: ezek a bemutatók voltak az évad *mélypontjai*. Az egyik *Karinthy Ferenc Leánykereskedő* című zenés vígjátéka. A szerző —

feltehetőleg — a társadalmi elosztás morális és megközelítőleg igazságos rendjének fejtetőre állítását kívánta ábrázolni humorba és zenébe pácolva. S hogy szándéka, valamint a rendező és a színészek törekvése ellenére miért került máshová a hangsúly — ennek érdemes utánajárni.

A megfordított, modern Fygmalion-történet szerint Tecából, a jóra való és naiv házmesterleányból hivatásos prostituáltat farag Straub úr, a hivatásos leánykereskedő. Teca azonban beleszeret „alkotójába”, és nincs ínyére az üzletszerű kéjelgés. A vígjáték törvényei szerint történetük persze happy enddel végződik, egymáséi lesznek, és jó útra térve beállnak a becsületes kenyérkeresők közé. Ám a tisztesség ára a szegénység, fényűzően élni csak erkölcstelenül lehet. A tréfába burkolt „üzenettel” nincs semmi gondunk, de az amorali-tás darabbéli sűrítése derű helyett viszolygást kelt. Teca ugyanis gyors egymásutánban fogadja a szállodai szobába felhajtott klienseket: egy impotens skótot, egy perverz, volt SS-katonát, egy homokos franciát és egy szadista négert. Aztán következik a Nobel-díjas fizikus, a Lukács György-kutató, az egykori partizán, s betetőzésül a német és az orosz kereskedőpáros, akik hármasban óhajtják élvezni az édes életet. Nem a jámborság és a prudéria mondatja velem, hogy visszatetsző az SS-legény mellett a Nobel-díjas, a homokos mellett az esztéta-filozófus és az egész perverz gyülekezet. De ami a lényeg: a szórakoztató „játék” sem feledteti el, hogy ezenközben egy gyereklányt a legaljasabb célból prostituálnak.

Erkölcsi ítélőképeségünket bármennyire kikezdte a kor, a haszonszerzés szándékával előre kitervelt gyakosság elkövetője után sorrendben nem sokkal a liliomtipró leánykereskedő következik. Itt a leánykereskedőt boldog házassággal és gyermekkel jutalmazza meg, büntetése pusztán annyi, hogy úgy kell élnie, ahogyan a többiek éledegélnek. Egy groteszk komédiában — lásd *Schwajda Himnusza* — ennél fonákabb igazságtévést is elfogadunk. De egy zenés vígjátékban — a műfaj természete szerint — mindehhez megbocsátó kacagás kell. A leánykereskedőhöz, az alkoholista, gyermekét kiárúsító apához és az egész — korábban felsorolt — díszes kompániához. Nevetésünk jócskán lelohadt, megütközéssé és visszautasítássá fanyarodott, bár a színház mindent elkövetett kedvünk felderítésére. Eredendően kedves, megnyerő személyiségű színészeink bújtak bele a darab figuráiba, s a szerep bő ruhaként lötyögött rajtuk, az arc és álarc között hézag támadt. A vidám játék mögött valamiféle erkölcsi nihilizmus húzódott meg.

A drámapályázat másik darabja *Vámos Miklós Világszezonja* szintén ősbemutatóként került színre. A nagyszínház és a színpadi látvány ellentéte — mint korábban utaltam rá — itt ütközött ki leginkább, de a bemutató sikeretelensége korántsem írható a „szép” színház számlájára.

Látszólag semmi sem hiányzik *Vámos* kétrészes komédiájából ahhoz, hogy a mai magyar dráma figyelemre méltó alkotása lehessen. Világos és egyértelmű közlendője aktuális, mondhatnám, benne van a levegőben a szó valódi és átvitt értelmében is. Szereplőiben magunkra ismerhetnénk. Dialógusai szellemesek, az író nyelvi leleménye, az érthetően-érthetetlen műnyelv, igazán ötletes. Akkor miért a fanyalgás, a nézőtérten terjengő unalom? Előre kell bocsátani, nem kizárólag a színpadra ültetésben van a hiba! Az összefüggő, lineáris cselekmény hiánya sem okoz gondot. A helyszín ugyanis egy tengerparti strand, ahol a világ minden tájáról érkező nyaralók élvezik a napfényt,

a víz és a semmittevés örömét. Nyugalmukat csupán a *másik* jelenléte zavarja, kevésbé a fölöttük, mellettük, közöttük — mindenesetre tőlük függetlenül — zajló események; jelenségek: a terrorcselekmény, a tüntetés, a tömeges közlekedési baleset, a vegyi környezetszennyeződés, a szörnyű motorzaj, a légiriadó és a repülők gyakorlatozása. Olyanformán reagálnak ezekre, ahogyan mi szoktunk a tévő és a rádió világhíreire, kicsit szorongva, gyorsan napirendre térünk fölöttük, hiszen nem velünk történnek ezek az ijesztő események.

Nem volna szabad tétlenül nézni az immár személyes létünket veszélyeztető dolgokat! Értsünk végre szót egymással, vegyük észre a bennünket is megsemmisítéssel fenyegető jelenségeket — figyelmeztet tréfás komolysággal az író.

De hogyan váljunk részeseivé a színpadi eseményeknek, hogyan éljük át a történéseket, a darab üzenetét, ha a szereplőknek sincs közük hozzá?! A Világszezon alakjait ugyanis olyan általánosságban érintik ezek, mint bennünket a déli krónika hírei. A szereplők passzívan szemlélik a dolgokat, elszenvedik a jelenségeket, eseményeket, de nem kerülnek velük *drámai viszonyba*; a fenyegető erők nem avatkoznak bele személyes létükbe, sorsukba, nem indukálnak bennük különösebb akaratot, cselekedetet — vagyis nem jön létre semmilyen *feszültség*, ami nélkülözhetetlen eleme mindenféle színpadi alkotásnak. A figurák közötti konfliktusok pedig nem nőnek a mindennapok perifériális súrlódásai fölé, pusztán az alakok egyénítésére szolgálnak.

Mivel az író apró jelenetekből — montázsokból — illesztette össze a cselekményt, felvetődhet még, hogy az egyes képek konfrontálódásának, az ellentétes tartalmú mozaikokból összeálló egésznek kellene feszültséget keltetni. De ez nem következik be, mert a legtávolabbi utalás sincs arra, hogy a békés nyaralóknak — indirekt módon — mégis csak van közük a romboló erők feltámadásához; vagyis a montázsok összefüggés és ütköztetés nélkül követik egymást. Az aktuális gondolat az általánosság és a perifériális ötletek szintjén jelenik meg.

Ezek után a játékos szituációk, a karakterisztikus figurák kínálhatnának szórakozást az előadáson. Ám a filmekből kölcsönzött montázstechnika láthatóan megnehezítette a rendező és a színészek munkáját. A pásztázó kamera ki tud emelni egy-egy csoportot, háttérben hagyva a többit, de a színpadon egyszerre látjuk az aktív és a passzív szereplőket. (Reflektorral sem lehet leválasztani, illetve kiemelni az egyes részeket, lévén szó napfényben fürdő tengerpartról!) A megelevenedés és elcsendesedés monotonája töltötte ki a teret és a kétórnyi időt. Az ilyesféle hullámzó, lüktető összjáték, a lényeges és lényegtelen cselekvések minuciózus megkomponálása meghaladta a szegedi társulat képességét.

Az invenciót és némi bátorságot nélkülöző színpadkép sem emelte az előadás színvonalát. Az előtérben óvatosan elkerített homokozó, a nyugágyak, a tusoló, a vécé mint természetes valóság, sehogyan sem illett össze a háttérben tengert jelképezendő festett díszlettel.

Szegedi írókat is avatott a színház; *Simai Mihály A félszárnyú tündérek titkai* című mesejátékát mutatták be a legifjabb nézőknek. A gazdag képzelettel alkotott, burjánzó történet megérdemelt volna gondosabb dramaturgiai beavatkozást, hogy a gyermekkorú — és felnőtt — közönséget ne csak az egymásra halmozódó fordulatok szögezzék a székhez, hanem egy szépen kibomló mese üdesége és tanulsága. A szcenikusok viszont brillíroztak, igazi mesehangulatot teremtettek a színpadon.

A prózai tagozat évadában — a *Sarkadi*-drámán kívül — alig született igazán érdemleges előadás. Két neves, fővárosi művészünk egy-egy darabban debütált. *Tolnai Klári*ért szívesen néztük *Scribe* vigjátékát, ámbar az ő varázsos egyéniségét, fölényes mesterségbeli tudását fajsúlyosabb műben vagy szerepben is kamatoztathatta volna a színház.

Schiller Don Carlosa — sajnálatos módon — csupán tíz előadásban került színre. Így inkább a kiérleletlenség, az egymástól merőben idegen játéktílusok, szerepfelfogások heterogén képét mutatta. A Schiller-tragédia bemutatása az elszalasztott nagy lehetőségek körébe került. Pedig a díszletek, a játéktekerek, a fény- és zenei effektusok kidolgozott és izgalmas együttese sejtetett valamit a rendező elképzeléseiből, de hát a scenika önmagában nem sokat mond, ha a képek nem telnek meg élő és hiteles gondolatokkal, érzelmekkel. A *Don Carlos* bemutatása, ahogy a színháztörténetből tudjuk, nálunk mindig kockázatos volt, igazán átütő előadást nemigen jegyezi fel a krónika. Kísérte-tiesen ideillik *Péterfy Jenő* bírálata az 1881-es nemzeti színházi bemutatóról: „A darab előadásán meglátszott a gondos, lelkiismeretes előkészület. *Don Carlos* azonban színészeink számára mégis merész kísérlet marad... Fülöpöt N. játszotta, és a szerepében is N.-t játszotta.”

Bármilyen szívesen látnánk évadonként ilyen nagylélegzetű drámát, meg-gondolandónak véljük a hasonló alkotások bemutatását, tekintettel az össze-csiszolatlan társulatra és tekintettel arra, hogy az effajta pátosszal telített, ugyanakkor filozófiai mélységű drámák az átlagosnál nagyobb ráhangolódást, érzékenységet és bizonyos ismereteket kívánnak a közönségtől.

Az évad legjobb prózai bemutatójának, *Sarkadi Oszlopos Simeonjának* fogadtatása eléggé megoszlott. A Művelődési Minisztérium nívódíjjal értékelte, a publikum egy része az előadások színetében eltávozott. Azok pedig, akik végignézték az előadást — érdekes módon főként a fiatalok és a nyugdíjas korosztály — az élmény áramkörébe kapcsolódva, egy felelősségteljes *párbeszéd* részesei lettek. Úgy látszik, hogy az a középkorosztály, amely a napi feszültségek, konfliktusok terhét viszi magával a színházba, inkább azok kioldását várja, és nem szívesen szembesül önmaga diszharmonikus világával, a megoldatlan egyéni és társadalmi konfliktusokkal. A szegedi bemutáton pedig ritka hitelességgel szólalt meg *Sarkadi* kiábrándult és keserű főhőse. Tüzetesebb elemzés természetesen kimutathatja az előadás gyenge pontjait, vitatható megoldásait, de az elmúlt évadokhoz viszonyítva itt egy új, szokatlan hangnemben vette föl a színház a párbeszéd fonalát.

NOVÁK MÁRIA

Fodor András naplója

A könyvkiadás egyik szenzációja az elmúlt évben Fodor András *Ezer este Fülep Lajossal* címen kiadott naplója volt. Az 1986 novemberében megjelent, s meglehetősen borsos árú (195 Ft) Magvető-kiadvány szinte órák alatt eltűnt a könyvesboltokból, talán még arra sem volt idő, hogy a kirakatokba kerüljön, én legalábbis nem találkoztam ott vele. S a mű rögtön beszédtema is lett. Pedig az 1400 oldalas kettős kötet nem könnyű és gyors olvasmány. Legalább tíz estét kell Fodor Andrással eltöltenünk, hogy a végére juthassunk. Minek köszönhető vajon a hatalmas érdeklődés? Mondják sokan, a költészet ma válságban van, s inkább az epikai műfajoké az elsőbbség. Ezt ismerte volna fel a szerző és a vállalkozó kiadó? Nyilván ez a tendencia is szerepet játszott a könyv fogadtatásában. S még inkább az, hogy most már mintegy két évtizede folyamatosan nagy az érdeklődés a dokumentumirodalom iránt. A huszadik század annyi sok ámitása, közvéleményt manipuláló akciója után ez a köz a tényekre inkább kíváncsi, mint a művek teremtett világára. Ami alakított, arra sokan eleve gyanakvással tekintenek, s a dokumentumirodalom azt az illúziót keltheti, hogy alakítatlanul adja a valót, s így legközelebb áll az igazsághoz. S lehet-e valaminek nagyobb hitele a dokumentumirodalomban, mint a naplónak?

Természetesen napló is sokféle van. A napló is lehet a szubjektivitásnak, az önmanipulálásnak, a közönségmanipulálásnak a műfaja. De lehet a tárgyias tényközlésé is. Fodor András kamaszkora óta vezetett naplója ez utóbbi csoportba tartozik. A szerző meglehetősen aszkétizmusról tesz bizonyosságot azzal, hogy rendszeresen följegyzi a nap történéseit. Kevés embernek volna ehhez kitartása, főleg, ha amúgy is alkotó, íróemberről van szó, hiszen a naplóírás hatalmas munkája időt, s energiát követel. Hogy miről is van szó tulajdonképpen, azt e munka arányaival lehet érzékeltetni. A most közreadott 1400 könyvoldal mintegy 2250 gépelt oldalnak felel meg. Ez az anyag az 1947 és 1970 közötti 23 esztendő naplóinak alig tíz százalékát tartalmazza. Vagyis, a szerző évente átlag ezeroldálnyit naplófeljegyzést készít! No de ne essünk a mennyiség bűvöletébe, már csak azért sem, mert maga Fodor András sem ebben látja a lényegét. Nem az egészet, hanem annak számára — s meggyőződése szerint — a közvélemény előtt is legfontosabb részét adta közre. Úgy adódott, hogy 1947-ben, elsőéves bölcsészhallgatóként és Eötvös-kollégistaként Fülep Lajos tanítványa lehetett, s ezt a tanítványi-fiúi kapcsolatot Fülep haláláig ápolhatta. Fodor András a tanítványok legszűkebb magjához tartozott, s hétről hétre látogatta előbb a professzor óráit, majd társaival lakásán kereste fel a mestert. Ez a meghatározó — s Fodor András költészetének ismerői számára régtől tudott — kapcsolat adja a közreadott naplórészleteknek a gerincét. E mellé társul szinte azonos súllyal a kollégiumban megismert barátal, Colin Mason angol zeneesztétával való kapcsolat története. Mason néhány hónappal élte csak túl Fülep Lajost, s a mester és a barát elvesztése ihlette a *Kettős rekviem* verseit (1972). Átvitt értelemben rekviem ez a mostani napló-

kiadvány is: a mesternek és a barátnak állít emléket. A naplónak e kettős fő vonulata mellé szinte egyenrangúan társul még néhány témakör. Az egyik az irodalmi élet hézagosságában is részletes története, a másik a zenei életé.

Már abból a tényből, hogy az adott időszakban keletkezett naplónak mintegy tizedét olvashatjuk, következik, hogy sok minden hiányzik innen, s a változot témakörök egyértelműsítik azt is, hogy mi az, ami nem hiányzik. Nem egy ember élete jelenik meg a könyv lapjain, hanem egy — a művészetek világában mozgó — ember életének a művészetekkel kapcsolatos élettörténete. S ez a teljes élettörténetnek nyilván csak töredéke még akkor is, ha bizonyos, hogy jelentőségteljes töredéke. Csak nyomelemeiben jelenik meg például a családi élet, márpedig bizonyos, hogy Fodor András számára a családi élet ugyanolyan fontos, mint a barátságok sora, de az előbbit magánérdekűnek, az utóbbit viszont — mint az elmúlt évtizedek kulturális életének részét — közérdekűnek tartja. Mégis, óhatatlanul valami féloldalasság keletkezik ezzel az önként vállalt csonkasággal, legalábbis, ami a szerző önportréját illeti. Valamivel többet ez a vonulat is megérdemelt volna. Egy másfajta, nyilván ugyancsak tudatosan vállalt csonkaság azokra az írásos dokumentumokra vonatkozik, amelyek a szerző birtokában vannak. Feltételezem, hogy majd egy másik, adatközlőbb jellegű kiadványnak lesz az a célja, hogy közreadja Fodor András irodalmi levelezését. Itt csak néhány mondatos kiragadott idézetek keltik fel az érdeklődésünket Németh László, Illyés Gyula, Veres Péter és mások levelei iránt. S van még egy — feltételezhető — kihagyás. Igen szűkmarkú a szerző az átélt és leírt események reflektálásában. Ha a teljes napló reflexiókban gazdag, akkor kár volt ezt kihagyni. Ha pedig a teljes anyag is reflexiószegény, akkor e naplónak ez a legnagyobb fogyatékossága. S hogy miért, annak vizsgálata már átvezet bennünket egy következő kérdéskörhöz.

Egy napló esetében ugyanis nemcsak az a kulcskérdés, hogy mi van benne, hanem az is természetesen, hogy milyen személyiség a szerzője. Vagy a személyiségnek kell különösen érdekesnek lenni ahhoz, hogy a napló nyilvánosságot érdemeljen, vagy a megörökített eseménysornak. Fodor András mint személyiség is érdekes lehet — hiszen a korszak jeles költője —, mégsem önmagát, személyiségét hangsúlyozza, hanem az eseményeket. A napló közreadott fejezetei nem annyira Fodor András, mint inkább a korszak naplójegyzetei kívánnak lenni. Mégis, óhatatlanul és szükségszerűen átüt a személyiség a könyv egészén. Fodor András meditáló-szemlélődő embertípus a köznapokban és költészetében egyaránt. Az életben alkalmazkodó, megértő, az ellentéteket kiegyenlíteni kívánó személyiség. Természetesen jelentős nyoma van ennek is a naplóban, de itt sokkal nyiltabb a meditáló ember. Élőszóban nem szívesen mond kellemetlent se barátnak, se ellenfélnek, bár meggyőződését nem titkolja, de igazán nyíltan a naplóban közli véleményét. Ezért keltett sokakban felháborodást a szöveg közlése, ezért sértődtek meg sokan. Van ennek már objektív nyoma is: a költő verse a Forrás 1987/4. számában. A *Lassanként hinni kezdem* felidézi a régi, 1954-es emléket: barátai rá akarták venni, hogy semmisítse meg a naplót. Ehhez köti a mostani élményt: „És most, mikor köröskörül / húsz-harminc éves összetartozás / bátyái dőlnek, omlanak, / szégyen, de én, a késve ocsúdó is / lassanként hinni kezdem: / az élet mégse végtelen esélyű, / a legszebb hűség is kifúlhat. / A barátság se több mint / a lét kilobbant gyönyöre, — / halandó.”

Fodor András nemcsak meditáló-szemlélődő típusú ember, hanem olyan is, akinek legtermészetesebb létezési közege az irodalom, a zene, a film világa.

A kifejezés legnemesebb értelmében homo aestheticus ő, akinek számára (személyiségének minél teljesebb körű megvalósítása számára) a legfontosabbak az esztétikai viszonyok. Nem apolitikusságot vagy politikaellenességet jelent ez, hanem a politikának is az esztétika felől való szemléletét, s így kétségtelen tény, hogy a napló időszakában számtalanszor kellett a szerzőnek azt tapasztalnia, hogy a politika konkrét mozgása az ő életszemlélete számára nemhogy kellő kibontakozási lehetőséget nem kínál, de akadályozza létét. Mindvégig ott a rejtett kérdés: miért nem élhet úgy az ember, amiként szeretne, ha e vágyott léttel senkinek sem árt, sőt a társadalom egésze szempontjából is hasznos tevékenységet folytatna.

Az esztétika embere (miként Kosztolányi is) elítéli a barbárságot annak minden formájában, de mivel fő témája a humán kultúra, barbárságnak első sorban a műveletlenséget látja. Az állandó inspirációt ehhez Fülep Lajos adja, de a naplóírónak is erendő belső igénye a sokoldalú műveltség. Műveltség-élménye magától értetődően humánközpontú. Vezéreszméi a klasszicizmus és a racionalizmus, természetesen huszadik századi értelemben. A napló ismerőinek számára talán meglepő ez az állítás, hiszen Fodor András határozottan vonzódik a modern művészethez, az elvontabb kifejezési formákhoz mindegyik művészeti ágban. Ez azonban inkább nyitottságára bizonyíték. Költészete racionális és klasszicizáló, s nemzedéktársai költészetében is ehhez vonzódik a legjobban, s legkevésbé az irracionálisat, a mitikusat, a romantikusat, a szer- telent tudja elfogadni.

S még egy sajátosságát szükséges kiemelni Fodor András személyiségének. A kulturális életben a közvetítő és a vezérszerep között ingadozik folyamatosan. Vonzó számára a nemzedéki vezér szerepe, de vezér nem lehetett. Szubjektív oka ennek, hogy a szemlélődő-meditáló típus eleve nem vezéralkat. Objektív okot a történelmi körülményekben lelhetünk: a közvetlen közéletiség felmagasztosulásának évtizedeiben nem sok babér termett az áttételesebb közlésformák képviselői számára. S ilyen objektív ok az is, hogy e nemzedék látványos lírai forradalmakat vívott meg az ötvenes években (Juhász Ferenc, Nagy László, Pilinszky János), s Fodor András a maga következetes klasszicizálásával ezektől elhatárolta magát. Az irodalmi életben tehát áttételes közéletiségével, a költészetben nem forradalmi, hanem reformer poétikájával csúszott le a vezérszerepről. Igazán viszont közvetítő sem tudott lenni, bár a napló folyamatosan dokumentálja ez irányú hol reményteljes, hol kétségbeesett kísérleteit. Nem lehetett igazán eredményes közvetítő, mert az irodalom és az irodalmi élet is túlságosan tagolttá vált az ötvenes években, s ezt a tagoltságot azóta se lehetett csökkenteni. S nem lehetett közvetítő azért sem, mert ehhez túl jó költő. Vagyis, olyan szuverén költői világa van, amely — bizonyos mértékig — éppen a pályatársak lírai forradalmi ellenében, azoktól tudatosan különbözve alakult ki. Ez az egyszerre sem-sem és is-is állapota a vezér- és a közvetítő szerepnek talán éppen e napló közlésének a hatására fog valamerre elmozdulni.

Fodor András naplója rendkívül keveset foglalkozik magával a műfajjal, a naplóírás gondoljaival. Az a néhány közlés arra vonatkozik, hogy soha nem irodalmi igénnyel fogalmazott, hogy szürke krónikás kíván lenni, hogy a dokumentumjelleg tekinteti értéknek. S Fülep is megerősíti abban, hogy a dokumentumokra nem támaszkodó memória változtat a tényeken, mert a memória aktív. Azt kell mondanom, hogy a szerző önelemzése eléggé pontos. Az *Ezer estének* elsősorban valóban dokumentumértéke van. Nem írói teljesítmény,

inkább művelődéstörténeti érték. Így van ez akkor is, ha az írói igényesség mindvégig jelen van. Ez a dokumentumanyag egy rendkívül fontos, de viszonylag szűkre zárt világ belső életét mutatja meg. A nem bennfentes olvasó számára így alighanem csalódást fok okozni. S minél több szereplőt ismer az olvasó, annál több ponton tud kapcsolódni a műhöz. Ha pedig ő is szereplő — nos akkor nyilván alig tudja megőrizni tárgyilagosságát, s arról elmélkedik, vajon a nem publikált sok ezer oldalon van-e még róla szó, s miként.

A dokumentumnapló tényeket közöl, tények tekintve azt is, amit hall a szerző, s tények tekintve azt is, ahogy értelmezi a híreket. Az anyag nagyobb része másodlagos információ: X beszámol erről vagy arról, Y elmondja, hogy ezt vagy azt beszélik a városban. Mindez valóban elhangzott, valóban tény, de ezeknek a tényeknek az összessége nem a teljes igazságot adja, csupán az igazságnak azt a részét, amely a szerzőhöz eljutott. S itt lép be az irodalmi alakítás, s vele kapcsolatban a reflektáltság gondja. A napló a maga ténytérítésével az igazság illúzióját kelti, de paradox módon magát az igazságot teljesebben tudta volna képviselni ez a mű erőteljesebb irodalmi megformáltsággal. S lenne ennek még egy hasznos következménye: a mű céhbeliségét, szakmához szólását is oldotta volna. Mert a napló bizony fárasztó olvasmány. Sok benne az ismétlődés akkor is, ha a teljes képhez már nem ad hozzá semmit. S a tények pontos közléséhez való ragaszkodásával Fodor András szándéktalanul is a tények misztifikálásához jut el. Az olvasót elárasztják a hétköznapi élet apró kísérő jelenségeinek a tényei, s bárha előbb tisztelni kívánja őket, utóbb akaratlanul is azt érzi, hogy fel kell lázadnia a tények fenyegető áradata ellen, mert ettől a tényrengetegtől nem lesz okosabb.

A naplónak címbe is kiemelt fő alakja Fülep Lajos. A könyv elolvasása után adódik mégis a kérdés: valóban ő az igazi központ? S valóban róla tudjuk meg a legtöbbet? Ki is ez a Fülep Lajos? Kétségtelenül zseni, a század egyik legfontosabb magyar szelleme, aki viszont a napló időszakában, élete utolsó negyedszázadában szinte semmit nem ír. Vagy inkább a nagy tanár már ekkor? Fodor Andrásnak elementáris élménye Fülep Lajos. Versek sorában állított maradandó és meggyőző emléket mesterének. Ez a könyv tényanyagában sokat hozzátesz ehhez a képhez, de a csodát nem tudja igazán számmunkraalóvá formálni. Fülep nagysága nem lesz az olvasó számára is magától értetődő.

Sajnos hasonló mondható el Colin Masonról is. Ő a leghűségesebb barát. Angliába visszatérve is őrzi a magyar kultúrához és barátjához kötő szálakat. E barátságnak számos írásos dokumentumát, részletesen idézett levelek sorát olvashatjuk. Az emberi varázs mégsem születik meg. Az Fodor András tévedése, hogy azt hiszi: az ő élményei és emlékei mások számára is ugyanazt jelentik a felidézésnek ebben a tárgyias formájában is. Ő — naplója segítségével — újra tudja élni életének talán minden egyes napját, de ehhez a napló szövege számunkra nem ad elég fogódzót, s mellesleg erre nincs is igényünk. Mi nem a szerző minden egyes napjára (akár minden egyes Füleppel töltött napjára, Colin Mason minden egyes levelére) vagyunk kíváncsiak, hanem a szerző Fülep-portréjára, Mason-portréjára. S ez a két portré — másokkal együtt — jelen van ugyan a naplóban, de túlságosan a részletekbe tördelten. Ez az az eset, amikor a kevesebb több lett volna. Mert például unalmassá, sőt nevetségessé válik, amikor már vagy harmincharmadszor közli Fülep

— és Fodor András —, hogy Mason mennyire jól tud magyarul fogalmazni.

Az irodalmi élet rajzát elsősorban a saját írói pálya és a nemzedéktársak útjának nyomon követése adja meg, s csak másodsorban a hallott hírek sora. A nemzedéktársak jó része legalább néhányszor megfordul a Széher úti lakásban, vagy legalább részt vesz a sétameditációkban. Fodor András az egész nemzedéket szeretné együvé szervezni, s mint már jeleztem, ez különböző okok miatt soha nem sikerül neki sem. Hasonló a helyzet a fiatalokkal, a közvetlenül utánuk következőkkel, bár itt, úgy látom, nem is törekedett a teljességre.

A nemzedékszerveződés helyébe egyre inkább az a kérdés lép, hogy miként vélekedik egyik költő a másikról. Fölvet ez elvi kérdést is: miként lehet egyik költői világból a másikba látni, egyáltalán: miként lehet egyik személyiségből a másikba látni, de inkább gyakorlati síkon jelentkezik ez a kérdéskör. Bőreből kibújni Fodor András sem tud, bár sokszor törekszik erre: rokon- és ellenszenvet nyíltan megvallja. Az értékelés szempontjából talán legtöbbet emlegetett költő szinte kezdettől fogva Juhász Ferenc. Fodornak ambivalens a véleménye, de bőségesen idézi Fülep Lajos következetes elutasítását, s az irodalmi élet ellentétes nézeteit is. Annyi rosszat olvashatunk Juhász Ferencről, hogy már ez is nyilvánvalóvá teszi: e nemzedék legmerészebb kísérletezője, legnagyobb katalizátora ő volt. S mint ilyen: kikerülhetetlen annak is, aki elutasítja mindenestül. Az érett Nagy Lászlóhoz sokkal kevesebb fenntartással vonzódik Fodor András, az újhollandok köre viszont mindvégig idegen számára, bár Pilinszky János rangját ő is látja. Fontos szerepet kap Simon István és Kormos István is, de nem annyira költői, mint inkább emberi arcukat bontakozik ki. Elegesebb a kép Váci Mihály, Tornai József és Csoóri Sándor esetében. Míg azonban ez a névsor a nemzedék legjobbjait gyűjti egybe, nincs ez már így az ötvenes évek végén és később indulóknál. Sokkal esetlegesebbek és rendkívül hézagosak a névsorok, elfogultabbak az ítélezések. Tény, különös érzéke van a szerzőnek a félreszorítottak, az elindulni nem tudók segítségéhez, vonzódik az alkotói görcsbe merevülő okos emberekhez, de végül is a hetvenes évek irodalmának erővonalai még csak meg sem sejtethők a hatvanas évek itt bemutatott rajzából. Tudom, a hetvenes években aztán rengeteget tett Fodor András a fiatalokért, a pályakezdőkért a teljes mezőnyben gondolkozva. Pusztán azért említem ezt a hiányt, mert egyrészt ő maga büszke felfedezéseire, másrészt, hogy rámutathassak: az akkori fiataloknak sem volt könnyű a pályakezdésük.

S végül még egy témakört emelnék ki: a szerző költészetéről közölt vélemények körét. Fodor András műveinek fogadtatástörténetét, mind az írottat, mind a szóbelit. A naplóíró itt is tárgyyszerűsége törekszik. Feljegyez minden véleményt, a fanyalgót, az elutasítót is. Az alakpép mégis egységes. Eszerint Fodor András a pálya során mind jelentékenyebb költővé érett. Ezt sokan felismerték, s olyan személyiségek kísérték elismeréssel — többségükben kezdettől fogva — műveit, mint Weöres Sándor, Németh László, Illyés Gyula, sőt maga Fülep Lajos is. Kevésbé egynemű a saját nemzedék befogadói élménye. Még rosszabb a szerkesztőségeké, az irodalompolitikáé. Ezzel kapcsolatban kialakul a sértettség érzése, az elismertetésért való állandó harc gondja. Ha akadozik egy kötet kiadása, Simon István sűrűn sorjázó kötetei lesznek lesajnáló hangsúlyú ellenpéldává, s egyszer sem íródik le az a tény, hogy Juhász Ferencnek és Nagy Lászlónak 1957 és 1965 között nem jelent meg könyve.

Ugyanakkor Fodor Andrásnak 1958-ban, 1961-ben és 1964-ben is új verses-kötetét adták ki. Ha a hivatalos fogadtatás lelkeségéről nem is beszélhetünk, azért mégiscsak jobb megjelenni, mint ünnepelve vagy szidva, de meg sem jelenni.

Magyarán mondva: rendkívül érdekes és jellemző az a kép, amely a naplóban a Fodor-nemzedékről kialakul, de ez a kép egy nézőpont igazsága. Egy napló többre nem is vállalkozhat. Azért kell mégis figyelmeztetni erre a részleges érvényre, mert maga a szerző is hajlamos arra, hogy a részigazságot egésznek tekintse, s az olvasó is besétálhat ebbe a csapdába. Márpedig ez a szerzői szándékkal is ellentétes volna.

Végezetül, félretéve sok részletre vonatkozó észrevételt: jó, hogy ez a napló megjelent. Kár, hogy nem tömörebb, nagyobb írói közreműködéssel válogatott. Jó, hogy példát mutat: ezt is lehet, így is lehet. Irodalmi életünk gyatraságát bizonyítaná, ha kiátkozás, harag követné, s nem a válaszok sora erre a kihívásra. Naplót visszamenőlegesen ugyan nem lehet írni, de emlékeit mindenki felidézheti. S a kortársak emlékeinek sora érhet annyit, mint a korabeli feljegyzés.

VASY GÉZA

„Csupa címszó az élet...”

TEMESI FERENC REGÉNYÉRŐL

csupa

~ címszó az élet, szóló Terence Mefis,
a tudós Szótáríró könyvtárszobája közepén,
kezében a tollseprűvel, előző kötete fölött.

Nem érzem Temesi Ferenc új könyvének, a *Por. A—K*-nak relevanciáját. Nem értem a himnuszokat sem, melyek körülzengik. Sokkal inkább értem az ötlet, a kipattant szikra egyszerűségét, megismételhetetlenségét. És érzem, értem (*értéklem!*): Temesi itt bátran lutrit játszott. Veszténivalója alig lévén még, merész gesztussal abból csinált erényt, ami a gyengéje. A lutri pedig bejött: az ő számait húzták. Rá is fért a siker, hiszen első kötetével (*Látom, nekem kell lemennem*, 1977) nem nagy vihart kavart. Néhány recenzió, udvarias tiszteletkörök, a félig kimondás és félig elhallgatás félszeg óvatossága, amely ekként foglalható össze: Temesi *fiatal* író, ígéretes *alapterhetség*, majd nagyon ügyessé válhat, ámde jelen pillanatban fényévnnyire még a beteljesüléstől, megvalósulástól. Írásait látva akár béka, akár királyfi is lehet, mert a kérdés nyitott: prózájával merre lép tovább. Leleményes stilisztika már tojás korában — ne bántuk nagyon sutaságaiért. Várjuk meg, amíg a fiatal-ság s első kötet korlátot (is) jelent(het)ő burka nélkül marad.

Igaz, olvasói nem sakkoztak ennyit. Sok közkönyvtár polcain ma nem leljük a '77-es opuszt. Ellopták vagy szétolvasták — illetőleg azért nincs a helyén, mert éppen kölcsönzi valaki. Kritika és író közt a csörte tehát tulajdonképp eldőlt — az olvasók vágásai nyomán.

A *Látom, nekem kell lemennem* novellagyűjteménye után Temesi sokáig egy helyben toporgott, mert, amint ekkoriban fogalmazta: „Szökövétem írtam éppen. Túl jól sikerült ugyanis a házasságom. (...) Foszladozó szerelmemet különféle csavargásokkal próbáltam toldozni-foldozni, mígnem egy túl hosszú-ra sikerült házsongárdi (Kolozsvár) séta után elégettem készülődő regényem első változatának első százötven oldalát. Regényről vagy jót, vagy semmit — legyen most annyi elég: egy szalonnát se lehetett megsütni rajta. *Bizonytalan-ná váltam: nem tudtam, melyik írásomból csináljak stílust, vagy melyik stí-lusomból írást.* Hátranéztem: hát ott jött mögöttem az avantgarde (...) Egy idő múlva ráuntam a dologra, a feleségemnek meg bűdös lett a cigarettám, gondoltam, lelépek. Szerelmet akartam és regényt. Az alkotóházakról már hallottam irodalmi vagy családi impotenciában szenvedő barátaimtól. Jóslatuk bevált: a személyzet figyelmes, a koszt bőséges volt.”

Olyannyira, hogy most könyvalakban olvashatjuk az eddig csupán havi-lapban, mutatványként közölt Fondor Nagy Mutatványt, Temesi szótár-regényének A-tól K-ig írott első kötetét. A munka újszerűsége és nagyszerű-sége, mint mondják, a *hogyanban*, a *mikéntben*, a *technikában* rejlik. Rész és egész illesztésében. Abban tudniillik, ahogyan a lexikonokhoz, enciklopédiák-hoz hasonlatosan a szerző (Szerkesztő?; Enciklopédista?; Szótáríró! — hogy Temesi terminológiájától el ne távolodjunk) *címszók* köré vonja magánélmé-nyeit, s szülőhelye Porlód (Szeged) másfél évszázados életét, mely — régi civisekről van szó — valamiképp, valamilyen szalon mindig kapcsolódik Te-mesihez, s családjának, őseinek történelméhez. Anekdotázik, apró történetké-ket mond, s közben kiaknázza a címszavak közti oda- s visszautalások, asszociá-ció s kicsatolódások finom hálórendszerét — így lágyítva a töredezettség látszatát, s tágítva a különálló kis meséknek halmozását, a kisformát, a novel-lisztikus-anekdotikus megírtságot ügyes szerkesztéssel a nagyforma, a regény-forma felé. Irodalmi szótár ilyképpen a *Por. vade-mecum*, kalauz az író vilá-gához, szűkebb s tágabb közössége, így az olvasók világához, jelenéhez, ha-gyományaihoz, tradícióihoz is. Mint mondják...

A recenzens („lat bíráló, műbíráló, ismertetés írója” Itt: mindenképpen mániákus könyvmoly, ellenálló fajta) azonban gyarló. Töpreng. Gondolkodik. Kotorászik emlékezetében, aztán felüti a *Látom*... egyik kritikáját.

„A gyerekvilág, a diákevek, a tengő-lengő, helyüket kereső fiatalok élete még az új írónemzedék szorgalmas búvármunkája mellett is sok lehetőséget hagy szabadon. Temesi Ferenc ezeket a szabadon hagyott tiszta csíkokat ke-resi. Törekvése várakozást ébreszt, de *egyelőre a célkitűzés, a szándék emel-kedik legmagasabbra írásiban. Novellái töredezettek, szétszórtak, különálló epizódokra esnek szét, hiányzik belőlük az erős, egységes szerkesztés.* Temesi még messze van attól, hogy tartósan lekösse a figyelmet.”

Téves, de legalábbis helytelen dolog úgy közelíteni adott műalkotáshoz, hogy számításon kívül hagyjuk szerzőnk életművét; addig írott regényeit, novelláit, verseit. Temesi esetében pedig különösen indokolt, hogy új regényét összevegyük a *Látom*... kötetével, hiszen minden szigorunk és fenntartásunk így lesz érthetővé.

Úgy gondolom, Temesi Ferenc írói fejlődésére, miként a *Por. A—K* idő-struktúrájára, nem a linearitás, de a *körforgás*, hogy ne mondjam: a *helyben-járás* jellemző.

Novellái akkor, '77-ben, minden esetlegességük, futó megírtságuk mellett *jobbak, újszerűbbek* voltak, *csinálatlanabba*k, mint most, a regényben ismét

előcítált, leporolt és fölmelegített valahai fogások. Pedig az orra alá dörgölték: történetei csupán magánügyek, élmény- és benyomáshalmazok, minden szerkesztettség és világkép nélkül.

Nem adtam igazat a kritikáknak. Élveztem és újra meg újra kézbe vettem a *Történeli* előbb feltételes, majd pedig kijelentő módban fogalmazott históriáját; a *Keresztrejtvény, avagy hátha így is elolvassátok* ironikus finto-rát; a *T. utcai postaláda* látszatrendetlenségét, melynek keretében taláalomra egymás mellé került leveleket fegyvelmez formává (és gondolatá!) Temesi; az *Ünnep* vagy a *Kiáltvány* pastiche-szerű Örkény-karikatúráit, csillogó stílus-paródiáit.

Csak hogy nem tudom elfogadni a méltatásokat most sem, mert azt látom: írónk az avantgarde intermezzo után (feledhető korszak művészetében!) önpastiche-ba, önimitációba, önparódiába fogott. Mindazt *ismét* felvonultatja, amit első kötetében szerepeltetett már: szemelvénygyűjteményt; kereszt- (pontosabban körösz)- rejtvény-imitációt; hirdetésutánezatot és helyzetképet; különféle valódi és (talán) fiktív dokumentumokat, kérvényt és képregényt; gazdag példatárral szolgál korabeli kalendáriumok anyagából; foglalkozik frenológiával; ír **előszót** és mindjárt **kritikát**, bevezetvén olvasóit egy új művészeti-irodalmi irányzat, a *posztmodernizmus* világába is. Minden együtt állna tehát ahhoz, hogy itt valami nagyon jó szülessék. Nem ez történik. A mesén remekül szórakozhat az ember (fájó, itt-ott ez is ízlés dolga), de Temesi, ha úgy tetszik, valóra váltja a saját, és a posztmodernizmus céltételezéseit: az olvasmányosságot, élvezetességet, kellemességet és mesecentrikusságot, a mese visszahelyezését egykori jogaiba (amint a **kritika** címszó ürügyén erről bővebben értekeznek).

Mindez mégis kevés. Még akkor is, ha írónk cseles „visszahídként”, kijelenti, hogy „a magyar irodalomban ez a regény az első *tudatosan* posztmodern mű”. John Barth tudniillik, az irányzat lehangosabb dervisei közül (mellesleg maga is gyakorló szépíró), a posztmodern csillagzat alatt született műveket a jó dzsesszzenéhez hasonlította, mondván: többszöri meghallgatás után is *még sok-sok újdonságot* találhatunk benne, olyasmít, ami előzőleg elkerülhette a figyelmünket. De hiába ír jól Temesi Ferenc — mert, hogy jól ír, profi módon, sokszor bravúrosan, néhány könnyed vonással is érzékletest adva; senki sem tagadja. Többszöri „meghallgatásra” jelen művét mégsem javallanám. Technikai-formai leleménye — ismételhetem csak — kitűnő fogás. Ám Temesi *most* sajnos messzebb van attól, hogy huzamosan hasson figyelműnkre. Hiányzik a mélyebb gondolati töltés. Történetei — minden igyekezet ellenére — gyakran ásításba fúlnak, sokszor ellenérzésbe. Az egyetlen szál, melyet mind formában, mind tartalomban eltalálnak érzek, a nagy szegedi árvíz bemutatása. A többi?

Nos, ami a *Por. A—K*-ból utóbb az emberben megmarad, az a Szeged környéke regionális köznyelvétől a szlengig terjedő áradó nyelv kellemes emléke. (*Magvető*)

JOBBÁGY TIHAMÉR

És lelket lehelte belé

LEVÉL TEMESI FERENCNEK ÉS MÁSOKNAK A PORRÓL

Feri,

legalább másfél évtizede már nem írtam neked. Azelőtt: elég sokat, Szolnokról, Budapestről. Vélekszem, hogy eltúlzatlan hivatástudattal, őszintén episztoláztunk. S azóta? Közénk állt volna ez a másfél évtized? Belénk nőtt — s hogy mi is belé tudjunk nőni, szakadásra, szakításra kényszerített? Távolodnunk kellett, hogy ismét közeledhessünk? Egyedül kellett lennünk, hogy újra együtt lehessünk? Szakadásunk és szakításunk úgy volt tudatos, hogy egyben ösztönös is, és megfordítva? Nem tudom. De emlékszem: nem volt teátralitása sem barátságunknak, sem szétválásunknak. Pedig volt bennünk — mindkettőnkben — hajlam a pózra. Önérzetességből, gátlásból. Egyszerűen elmaradtunk egymástól másfél évtizede. Mint akik más úton és másfelé igyekeznek, és nem áltatják magukat: mégis együtt. Valahogy így volt, mert így alakult. Szükségszerűen, véletlenül? Nem tudom. De az is tény: most írok ismét.

Könyvedet végigolvastam. Talán elfogadható tölem igazként, ha önteltség nélkül állítom: *nekem* több volt olvasásnál, s nem csupán itt-ott esetlegesen érintett személyem miatt (hiúság!), hanem Porlód, az idő-teres közeg és körülmény miatt. Szegednek én a *másik* pólusán születtem és nőttem föl (hogy ez mennyire *más*, te is kifejtöd), Alsóvároson, a Pálfy utcában — szemben a te Fölsővárosoddal, Tündér utcáddal. Én nálatok voltam először (és azóta is egyetlen helyen) Fölsővároson, s talán nem tévedek, ha gondolom: te pedig nálunk Alsóvároson. Jelentéktelen, mégis beszédes tény egyazon város történelmi szerkezetéről, meghatározó valóságáról. S ez akkor is fontos, ha tudhatod: Alsóvárosról származott el fél rokonságod Fölsővárosra, miként igazolja ezt a sírkert is az alsóvárosi temetőben. S ez akkor is fontos, ha az én fél rokonságom Móravárosba, e fölsővárosi előkerületbe módoskodta *föl* magát apai ágon paprikakikészítő parasztnak, ami szinte már „iparnak” számított. Ezek azonban mit sem változtatnak a lényegen: hogy egyazon város, egyazon tájnyelv, hasonló-hasonlítható származás — és *mégis* meghatározó *különbözés* ugyanazon kisvilág (hatalmas világ!) két pólusán felnőni, onnan elindulni! Talán emiatt lehetett: idegenként is eleve otthon éreztem magam a könyvedben, és otthonlevőként is rácsodálkozó idegen maradtam. De ez csupán a színtérre vonatkozik — s a Palánkról, Belvárosról itt még nem írok, mert az neked is, nekem is új és egészen más: közös ismeretlen és közös ismerős. Ez az egyik oka annak, hogy beavatottként, érintettként olvastam a könyved, sajátosan természetes tudathasadással: rólam is szólhatna, ami az én mesém is. A másik ok bonyolultabb, személyesebb — hogy miért is volt nekem sokkal több az olvasás csupán olvasásnál. Ez belegyökerezik barátságos kapcsolatunkba, kamaszos hiteinkbe, együtt akarásunkba és szélsőséges *különbözéseinkbe*. Nem kerülgetem tovább okoskodva, kérdés gyanánt írom le, utalva régen porrá lett vitáinkra: hát mégis *muszáj* föltámadni, Feri? Muszáj mezítelenre vetkőzni *mégis*? De ez nem kérdés, nem is rákérdezés. Be- és fölismérés inkább, valamiféle igazolás, heveny lelkesedés és belekeseredő ars poeticák valóságát idézve. Hogy másképp nem lehetett. Az igazi írónak muszáj föltámadnia halottaiból — és ki mindenki az igazi író hozzátartozó halottja! —, és

magának muszáj e föltámadásban pőrére vetközni. Ha ír az ember, mást aligha tehet. Ha író az ember. Ha nem magának ír az ember. Ha nem magának író az ember. Ha ember az ember, amikor ír és író.

Valószínűleg csapongani fogok, megbocsásd.

Könyved olvastán kiszakadni akarnak belőlem az emlékek, s nehéz viszatartanom őket. Nehéz kordában tartanom gondolataimat, hogy rólad, magamról, magunkról írva *ne csak* magunknak — neked és magamnak — írjak. Ez az ingatag, feszültségterhes egyensúly a lényege és a lelke a könyvednek, ami úgy vallomás, hogy tárgyilagos — szinte elidegenedetten elidegenítő — krónika, úgy krónika, hogy szellemjáték, úgy szellemjáték, hogy porosan hétköznapi valóság, úgy poros valóság, hogy szent emlék, úgy szent emlék, hogy írásra késztető, korlátlan élettémény, úgy élettémény, hogy mívesseget követelő mesterségi tudással örökíthető meg, s úgy mesterségi tudás, hogy benne-mögötte lüktet a számvetés belső kényszerének fájdalmas, öröms érzésvérrendszere.

Mégis valamit a kezdetről, a 60-as évekről, ami nélkül mi nem azok lennénk, akik vagyunk-lettünk. Nem óhajtom misztifikálni azokat az esztendőket — végül is *történelmünk*ké lettek, s a Por sem akkor íródott, hanem akkor „élődött”, és ezzel, ezáltal formált bennünket az idő, ami mi voltunk. Mi: elhivatottak, nekifeszülők, kételkedetlen célokat kitűzők és a gyerekkorunkba ragadt múltat letudottként, végérvényesen és mindenestül elhagyandóként *vélten* birtokba vevők és eldobók. Vélten birtokba vevők — és eldobók. Ostobák és okosak voltunk, egyértelműek és ellentmondásosak. *Egész* lényegi életünk itt és ekkor kezdődött. Az írás vágyával, akarásával, kényszerével. És mértünk, értékeltünk, csepültünk, bíráltunk. És *szerettünk*. Jövendő önmagunkat mindenképp — nem csupán azt, akik akkor voltunk. A *jelenünkkel* volt telve az életünk. Talán épp emiatt és ezért kellett így formálódnia, alakulnia mindennek... Mert a 60-as években a jelenünkkel volt telve az életünk. A Palánkban, Belvárosban — készülődésünk, cselekvésünk *színpadán*. Mivel a Belváros nem *szülő*helyünk volt, csupán nevelő terünk, ami bennünket kivált örökös bizonyításra, örökös próbatételre készített. S mi hittél és talán hitelen is *játszottuk* a győztest, emlékszel-e, „Győző”? Nem volt más lehetőség: magunkévá kellett harácsolnunk a Belvárost is, oda kellett gyökereznünk — akkor könnyen ment, hihettük, eltéptük lázadón a máshová jussosan kapaszkodókat. Talán a jövőbe szerettük volna gyökereinket ásni? Szégyelltük a múltunkat? Röstelltük Alsó- és Fölsővárost a Belvárosban? Maradinak és elmaradottnak gondoltuk szüleinket, nagyszüleinket, egész fölmenő családfánkat? Semlegesek akartunk lenni a jövő karátos zálogaként pozitívumnak? Talán ez is hajtott, hajszolt bennünket rettentő racionalitásunkban — *indulattal*. És otthonunknak *akartuk* tudni a színpadot, a Belvárost, ahol honos elveszettségünkben is (bármely dicsóséggel megkoronázottan) csak titokká súlyosodó múltunk kísért és kísértett igaz barátként. A Belvárost, aminek vajmi kevés köze volt a társadalmi-történelmi *szerves* fejlődésben Alsó- vagy Fölsővároshoz. Mégis innen indult *az egész*, az írás vágya és kényszere, a kivagyiság, a fölkentségtudat. Bennünket is a Palánk hozott össze, ott találkoztunk — és ott derült ki, hogy szét kell válnunk. Mert más Alsóváros, és más Fölsőváros. Akkor ezt nem tudtuk. Belvárosi mérlegeink *egymás szemében* könnyűnek mutattak bennünket — önös javunkra. S lám, ha a részek így elválnak egymástól, és tudattalanul, ösztönösen él is választanak — *az egész*, az idő-

teres Szeged-Perlód, a *mű* mégis összeköt. Mert ez a mindenkori igaz mű dolga: összekötni — szétváltakat, sosem találkozottakat.

Ma, 1987-ben, úgy gyanítom, hogy ezzel a katartikus élménnyel van telve csordultig az életünk. Hogy önmagunkból hogyan változtunk-alakultunk önmagunkká. Hogy otthon *lett* bennünk a világ, és mi otthon tudtunk maradni egy kicsiny sarkában mégis. S ennek már semmi köze az utópiához, a nosztalgiahoz. Sokkal inkább a valósághoz és az igazsághoz — amit meg- és föl ismerhettünk, amit talán mi magunk is jelenthetünk. És eljuthatunk spekulativitás nélkül az egyszerűségig: az író jövője a mindig jelenné teremtett múlt. Másként fogalmazva: az író mindenkori jelene a múltba gyökerező jövő, s a jövőbe kapaszkodó múlt. Persze, közhely, szinte banalitás. Kimondani. De megalkotni!?!... Mintha szükséges lenne a hontalanság startvonala, ahonnét elrugaszkodva, szinte menekülve, titkot szöktetve vinnénk magunkkal a múltból belénk halmozódó energiákat, hogy fölemésszük a futásban, amellyel mégis valami cél felé törünk. Otthonból otthonba. S mindezt úgy, hogy nem kiszámítottan — hanem, mert muszáj. Mivel nincs másfelé út.

Vallom: megőrizni bármi értéket is csak ott érdemes, ahol *az* (már) nem érték, s ahol szibpiac ricsaja terrorizál. Rádöbenni korábbi értékekre csak ott lehet, ahol azok érvénye már rég kérdőjeles, s talán nevetséges is. Összefüggések árnyékos rácsát *szövedékként* csak ott lehet fénybe foglalni, ahol a káosz *szövedménye* kezd burjánzani. *Ő-zve* beszélni-beszéltetni csak ott és akkor figyelmeztető (túl a dokumentumhitelességen), ahol és amikor már következményesen íztelen és devalválódottan mechanikus egyszerűsödöttségében is a beszéd. Múltba hullott nemzedékek mindennapjai csak ott és akkor jelentenek valódi és igazi *történelmet* — a tanított mellett és fölött —, ahol és amikor az összemosódó hétköznapok manipulatív hűsadarálói alaktalan, történelmetlen (és történelmietlen) masszává metélik a küszködő egyemberi életeket, jelentéktelenségre és tehetetlenségre kárhoztatottan. A-tól Zs-ig csak bábelivé zsugorodott földgömbön érdemes lexikont szerkeszteni, ahol a szóértés (ami a *másik* értését és saját magunk értését, megértetését egyaránt föltételezi) anyanyelvi közegben is kérdőjeles. Akkor kell részegéseire bontani az egész részeit, amikor a status quos *folyamat* épp úgy jélölhetetlen és érzékelhetetlen, mint a honnan-hová ábrándos fix pontjai. Akkor kell föltámadni halottainkkal halottainkból, amikor szinte a zsigereinkkel is halálraífteltnek érzékeljük a reményeinket — diakron és szinkron tapasztalásban. Akkor kell meztelenre vetköznünk — bevallott kétségbeesésben, a hivalkodás és megbotránkoztatás szándéka nélkül, rettentő emberi-krisztusi muszájjal —, amikor a magunkkal való szembesülésben végképp rühelljük már álcázó-divatozó gönceinket. És akkor kell végérvényesen eltemetve emléket állítani, ha *életet*, feledhetetlen jövőt temetünk — nem csupán múltat. Akkor kell oltárt állítani, amikor bennünk súlyos az áldozat. Akkor kell darvadozva anekdotázni, ha közben magunkat valljuk be, és akkor kell hallgatni, ha már csak másokat tudnánk elárulni.

Nem gondolom, hogy mindez a 60-as években tudatosodott benned, bennem, bennünk. Nem gondolom, hogy tudhattuk volna *akkor*: ez a lényeg és a mérce. De erősen vélem: erre a fölismerésre sarkallt és efelé taszított bennünket a Palánk, a Belváros. A kirakatos valóság, amivel akaratlanul is ütközött Fölsőváros és Alsóváros kirakattalansága. Mert sem itt, sem ott nem volt kirakat. Minek is lett volna — tudták, tudhatták az ott élők, mi van a kerítések mögött. De hogyan tudhatta volna Alsóváros, hogy Fölsőváros mit

rejt így, leplezetlenül? És fordítva? Hogy ez kiderüljön — kellett a Belváros. Tömörkénnyel, Bálint Sándorral, Joyce-szal. Sartre-ral és Ionescóval. Mórával és Juhász Gyulával. Tombác Jánossal és Löw tudós rabbival. Simon and Garfunkellel és Dankó Pistával. Horthy Miklóssal és Rákosi Mátyással. Claude-Lévi Strausse-szal és Kálmány Lajossal. Hadd ne soroljam. Hogy lássék Fölsőváros — kellett Belváros. Hogy lássék Belváros — kellett Fölső- és Alsóváros. Hogy lássék Szeged, kellett mindhárom. S hogy lássék a megélt és látható valóság — kellett Porlód. Hogy éltes porába lelket lehessen lehelni.

Ma minden valahai részegész egészcészbe váltva Szegedként nagyváros-zik. Talán így a jó. Talán nem. Az átkozatos különbségek eltűntek. A különbözőségek szétsekélyesedtek. Tömörkény, Juhász Gyula, Móra — temetőben. A város összeállt. Könyökölve öleli a Tisza. Nekifeszülve.

Olvasom a könyved, Feri. És eszembe jut: miért is *igazolnám vissza* hitelessként a megannyi valóságot — immár a teremtettségben? Hogy Péteri fehér nejloninge csakugyan leégett-elolvadt hátul, mert nekidőlt a cserép-kályha *ajtájának* — méghozzá nálunk egy szilveszterkor? Hogy tudom, kiket „rejtnek” a könnyen dekódolható nevek? Balgaság. Nyilván ez is véletlen, de így igaz, bármely Kifürkészhetetlen Akarat munkál is mögötte: könyvedet, nagy hányadában kéziratban és *levonatban* már olvashattam, hivatalos kötelességből — tehát a könyvi forma jótékonyan immunissá edzett. S ennek külön is örülök, mivel éppen én állíthatom most — mindezek után —, hogy nekem Porlód *Porlód* már, nem csak Szeged, Tulipán Tulipán, Bóka Bóka, Sanyika Sanyika, Szekercés pedig Szekercés. Meg a többiek is — az ezer szereplő a képviselt százezrekkel. Nem a valóságot keresem tehát *vissza*, s nem is a mesét kérem számon. Olvasok, életet, világot fogadok be, és a magunk arcát, a saját arcomat látom újra ebben a tükörmozaikban. Mariettákban és Tápaikban, Gallokban és Gaálokban, Ilikben és Korényikban. És Kispéterekben és Baloghokban. Hogy higgyél nekem, példát citálok. Megfontoltan és megokoltan váltasz: *meddig* valóságos néven valóságos személyt, s *honnét* valóságos személyt fölismerhető jelmezbe öltöztetve. Magaddal is ezt teszed, Szeeles András — azzal, hogy oly sokszor a nevet sem említed, csupán azt írod: *én*. Nos: Vaszy Viktor *engem* is vezényelt a Hunyadi hősiének (Sugár Rezső kompozíciója) és a Psalmus zeneakadémiai előadásán. Ebben a könyvben — a címszóban — nekem azonban Vaszy Viktor „hőssé” lényegült át, egyszer volt, hol nem volt csodaemberré, függetlenül minden személyes élménytől.

Mindezzel azt szeretném írni: regényt írtál. Űgy és olyat, ahogyan és amit akartál.

Űgy és olyat? Ahogyan *muszáj lett*? Ahogyan, mert muszáj *volt*, már akartad is? Ahogyan, mert muszáj *lett*, már így akartad?

Sokáig nem is találkoztunk. Valóban szétváltunk, szakítottunk, mint a jó vagy rossz szerelmesek, jelenet nélkül. A Belvárosban szétvált Alsó- és Fölsőváros. És fölrobbant Belváros. (Ez sokára derült ki. Hogy nincs megtartó ereje, dajkáló-elnéző-visszaváráro szeretete. Számunkra.) Szinte szembekerültünk. Hosszú évekig. Én hallottam, hogy *éled az életed*, gondolom, te is hallottál valamit arról, hogy élek. Megvettem, elolvastam első könyvedet, de olyan megszire kerültünk ekkorra, hogy már-már tagadtuk egymást. Akkor nem is írtam neked. Pedig *én* is egyetlenegyszer írtam valakivel — és épp veled — *együtt* valamit, a könyvedben többször is intonált *Énekelni* című drámát. (Gyanítom: megénekelhető kéziratig te sem jutottál mással azóta.) És nem

legyintek erre, hogy kamasz bohóság volt. De többé nem énekeltünk együtt, s ez tény. Amit alább írok, nem neked köszönhető közös emlék. (Ha te is emlékszel rá egyáltalán. Mivel ki-ki a magának fontosra emlékezik a közös emlékekben is. Lásd: történelem, történetírás.)

Rekkenő meleg volt, és én még soha nem voltam *azelőtt* — azóta sem — a Koltói Anna Baleseti Kórházban, a Mező Imre úton. Szorongtam is — nem miattad, hanem a *hely* miatt. A helyzet miatt. Két-három nappal a *történetek* után (nem volt, nem lehetett több), képzeletem szerinti háborús körülmények között láttalak újra, hosszú idő után. Beszélgettünk, mondtunk egymásnak mondatokat, föltehetően épkézlábúakat — ilyen helyzethez mérve. Te — mert erre mindig hiú és büszke voltál (könyvedben is bevallod!) — szinte színlelted, hogy jól vagy, bár a fejed is, a kezed is, a mellkasod is, a lábad is kötésben. Nem voltál hetykén-kötözködően vidám — de nem voltál *igazán* te. Mint aki nem is fogta *még* föl, hogy a halálból jött, és feledhetetlen halált hagyott maga mögött. Szerencsés voltál? Elpusztíthatatlan? Most, utóbb, alig hiszem. Inkább agyongyógyszerezett. Mert ha *te akkor* tudhattad volna *csakugyan*, hogy mi van két-három nap távolságában mögötted (hogy Katlan — akit sosem láttam — a dabasi hullaházban vár vizsgálatot és ceglédi elföldelést), nem tudtál, nem akartál volna beszélgetni velem-velünk. Talán nem is lettél volna már.

1986. június 29-én fejezted be a könyved. Akartan. Véletlen, hogy én 1987. június 29-én írom neked ezt a levelet. Nem teszem föl a kérdést magamnak, hogy miért nem korábban? Hiszen tehettem volna. De azt sem teszem föl: miért most? Mivel tudom — valóban véletlen. Talán ilyen a szükségyszerűség.

Olvastam a könyvedről írott kritikákat, ismertetéseket, ha nem is hiánytalanul. Kicsit úgy voltam talán, mint te anno a Katlan adta Makrával. Addig nem olvasod el, amíg csinnadrattázzák. Megvárod, amíg leülepszik körülötte a fölvert por. Ez az érvelésem azonban hamis lett volna. Szinte az egész könyvet ismertem már. Bár mégsem az *egészet*. Mégis megvártam magamban a csöndet. Amiben lehet levelet írni.

Nem okoskodom, hogy mi is, mi minden is a könyved. Egészen a számmisztikáig. Hogy a hatos szám olyannyira gerince, hogy utolsó számként is ezt írod le — időt jelző tényként. S hogy tudhatom, a magyar nyelvben ez önmagában is ige — jelezve bizonyosságot —, de igeképző is — jelezve bizonytalanságot. De ismétlem, nem akarok okoskodni.

S ha mégis teszem, csak gyöngeségem jele. Azt sorolom elő, amit te, a *nyitott* ajtóhoz-kapuzhoz zárba illő kulcsként a kezembe adsz. Amikor mottót írsz. Amikor Bartókot idézed. Amikor Katlannak mondd: mese minden, te magad is mese vagy. Hát nincs itt semmi rejtély. Akár *tanító*, állsz a tábla előtt, és pálcával mutatva a betűket *kórusban* összeolvastatod: *é* meg *l* meg *e* meg *t* az élet, *h* meg *a* meg *l* meg *á* meg *l* az halál, *honjaim*. És még egy szó: öröm. S így minden együtt van. Mert élet — amiben ott az elmúlás, mert elmúlás — amiben ott az élet, s mert élet — ott az öröm, s mert halál — muszáj az öröm. Ezért aztán élnie kell ennek a pornak, még ha ehhez porrá is kellett lennie előbb. Mindenesetre: te megformáltad, összegyúrtad, szétválasztottad, és lelket leheltél belé. A magad lelkét.

Nem véletlenül emeltem ki utalásaid közül Bartókot. Gondolom, te sem. Gondolom: nem szájbarágás miatt. Csupán egyszerű akartál lenni. Fölgyűjtöttél rengeteg életanyagot. Magadba rendszerezted. És földolgozva vissza-

adta. Eltökélted: közérthető lesz, de nem adod alább. Hát mostohaapáddá fogadtad Tömörkényt. Bartók és Tömörkény? Mintha képtelenség lenne. Pedig milyen természetes és szükséges: benned otthon volt mindkettő — egymással is. Talán emiatt „hangzavar” sokaknak a forma, emiatt anekdotalánc másoknak a tartalom. Pedig nincs külön forma, sem tartalom. Egyik föltétele a másiknak, egyik hordozója a másiknak, egyik megtestesítője a másiknak. És a hangzavarban ott a rend egyszerűsége, ami az életigazság. És az életigazság egyszerű rendjében vörös vonal a *follyamat*. Ami maga az élet.

Látod, Feri, ezek jutnak eszembe, ha kényszeredetten okoskodom. Magam ellenére, könyved ellenére. De egy könyv több önmagánál. Önmaga visszhangja is. És a visszhangot érteni, megfejteni, értelmezni is kell — mivel a távolságba futó erő az ütközéskor torzíthatja a jelentést.

S én töprengve tudni vélem, hogy csak és csakis magadról írtál. Hiszen mi másról írhattál volna? Hogy másról-másokról is? Mért játsszunk a szavakkal? Aki hitelesen ír magáról, az másról is ír, szükségszerűen. Aki igazán magának ír, az másnak is ír. Aki valóban magáért ír, az másért is ír. És szinte mindegy, hogy miként is cselekszi.

Hosszan írtam, és tudom, mégis keveset. Nem pótolni szerettem volna, amit másfél évtizedig nem írtam neked. Nincs mit pótolnunk utólag. Csupán tudnunk kell, hogy amit az „életírásban” tizenöt éve abbahagytunk, azt most már az „íráséletben” kell folytatnunk. Kinek-kinek külön — de talán mégis együtt. Kamaszos indulataink csillapodtak, igazságérzetünk és hivatástudatunk azonban törzssé vastagodott gyökereink fölött, és növekvő lombkoronát tart. Nem hiszem, hogy avult és dagályos szavak ezek, bár a metafora romantikusan közhelyes. De ez a közhely csakugyan igazságot fed.

Mondd, miként elegendő, hogy a múltat be kell vallani? Harcként, ami minden győzelmében vereséget rejt, és minden vereségében győzelmet? És valóban elegendő-e? Nem inkább megkerülhetetlen? És ha így lehet igaz — József Attilával gondolva is —, mi az, ami sosem lehet teljes és elegendő? Az, ami erőnek erejével is megtanulhatatlan: a szeretet és a szerelem? Amit emlékezve tanítunk magunknak utólag?

Befejezem, Feri. Megölellek az éjszakában, ahogyan ölelni őszintén ildomos: féltve és szeretve. És megköszönve a pillanatot. Amiben az élet villan rám.

ÖRDÖGH SZILVESZTER

Fülöp László: Realizmus és korszerűség

Mindegy, hogy szándéktalanul avagy nagyon is szándékoktan (bár a szerző tudatosságának ismeretében sokkal inkább az utóbbira gondolnánk): jóval többet jelent önmagánál, eszményt, tájékozódást, programot jelöl, vallomásértékkel bír napjainkban ez a kötet cím s a könyvben mindvégig érvényesülő koncepció. Manapság, amidőn a realizmus gyanússá, sőt, a korszerűtlenség szinonimájává vált egynémely hangadó — a létszámhiányt gyakorta megsemmisítő fölényű leckéztetéssel, intoleráns deklarációkkal kompenzáló — kö-

rökben, amidőn az irodalomtörténészek zömének szégyenkeznie és bujdokolnia illenék a legfrissebb ízlés- és divatdiktátumokkal nem feltétlenül vagy nem mindenben korreláló nézetei okán, kell némi elszántság és bátorság e két fogalom társításához. S mégsem kihívás, mégsem harci lobogó ez a cím s a belőle kifejlő koncepció, csupán egy elméletileg és történetileg jól megalapozott vélemény. Mi sem áll távolabb a mindig higgadtan érvelő, polémiáiban is csendes szavú, a lehetséges határokig toleráns Fülöp Lászlótól, mint a harsány csatakiáltás, a provokatív szándék, a kirekesztő indulat, netán a tévedhetetlenségnek, az igazság egyedüli letéteményesének önelégült, büszke póza. Mindössze azt a „hiedelmet” sűríti a címbe, képviseli meggyőződéssel a kötet tanulmányaiban, hogy tükrözés és teremtés, realizmus és korszerűség még ma sem egymást kizáró, egymást tisztító fogalmak, hogy a táguló és tágitható realizmus is alkalmas századunk emberének és világának autentikus kifejezésére. Egyetértéssel idézi és kommentálja az *Iszony* elemzése közben Németh Lászlót: „... a regényben a realizmus sine qua non. Feltétel, de nem bilincs.” S jól lehet a könyv utolsó fejezetében hangzik el ez a szó, sugalma érvényes a korábbi interpretációkban is, fénye a tanulmánygyűjtemény egészére visszavilágít.

Hét írást markol egybe a *Realizmus és korszerűség*. 1974-es keltezésű a legkorábbi darab, 1984-ben születtek a legutóbbiak. Nyitányként Kaffka Margit teljes nagyepikai hagyatékáról vázol átfogó képet Fülöp László, majd e kitűnő, sokszempontú tanulmányt hat komplex regényelemzés követi. A *Színek és évek*, Kosztolányi *Pacsirtája* s Babits műve, a *Halálfi*ai csakúgy önálló fejezetet kap itt, mint Krúdy remeklése, a *Boldogult úrfikoromban*, Kassák memoárja, az *Egy ember élete* és Németh Lászlótól az *Iszony*. Csupán első pillantásra tűnhet esetlegesnek, heterogénnek a vizsgált alkotók és művek listája. A felszínen bizonytalansággal az eltérések, a látványos különbségek dominálnak, a mélyben viszont a rokonulás bizonyítékaira figyelmeztethetünk. Túl azon, hogy immár klasszikusnak tekintett szerzők művei mindahány, immanens értékeiket, az esetek többségében remekmű rangjukat elvitatni aligha lehetne, túl azon is, hogy mind a *Színek és évek*, mind az *Iszony* emlékezésre épülő — bár nem azonos kivitelezésű — tudatregény, akad egyéb sajátosság is, mi összefűzi őket. Közös bennük — s a lényeg ez —, hogy egytől egyig messzire távolodnak, egy kivételt — Krúdy könyvét — leszámítva, el is szakadnak az irodalmunkban mélyen meggyökeresedett anekdotaelvű, kedélyesen és felszínesen fabuláló, a fordulatossággal cselekményszöveggel hódító epikai hagyománytól és alakzatoktól, s (összefüggésben e jellemzőjünkkel) a múlt századi realizmus meghaladását, tágitását, újfajta regénymodell kialakítását reprezentálja mindenik. Fülöp László — igen helyesen — a korszerűség, a modernség, a XX. századhoz méltó realizmus egyik legfőbb kritériumának tekinti a leválást a literatúránkat oly sokáig (bizonyos prózairóknál és vonulatokban mindmáig) bénító adomázó örökségről, nemkülönben a radikális történetvisszaszorító, netán -megszüntető eljárásokat, hogy a regényműfaj rugalmas kereteit másnyelven tartalmak és megoldások telíthessék. E felfogás marántsem társtalan és előzménytelen. Ady Endre *Egy kis irodalom* című cikke már 1906-ban ingerülten kirohant — Mikszáthot, Herczeg Ferencet kárhóztatva — a béklyózó, korszerűtlen hagyományörzés ellen, mondván: (nálunk) „Elég, ha türelmi bárcája van az írónak. Még olvassák is a jámborabbját? Ha jeles anekdotái vannak. Magyarország kicsi literatúrájának védőszentje: szent Anekdota. Nyugaton az íróművészet nagy harcok után legyűrte az anekdotát. Nemcsak

a történelmi, mely az ultramontán Magyarországon javában virít. De a szociális anekdotát is. Igazi írótól az egész életet követelik itt. Nem csupán a mulatságos morzsákat." Egyébként — tette hozzá rezignáltan — „A feudális Magyarországhoz... illik ez az anekdota-irodalom." Kiváló kritikusok és tudósok sokasága — többük neve felbukkan a *Realizmus és korszerűség* lapjain is — Adyhoz hasonlóan vélekedett. Korántsem csökkenti ez a körülmény Fülöp László konzekvensen érvényesített nézetének érdemét, kivált nem, hogy számos finom meglátással, érzékeny, árnyalatos kiegészítéssel gyarapítja a vizsgált művek antianekdotizmusáról korábban szerzett tudomásainkat. S — örömmel konstatáltuk — az egyoldalú, szűkkeblű, perzekutori felfogástól, magatartástól úgyszintén őrizkedik a szerző. Noha kevés szót hozhat föl az anekdota védelmére, nem eredezteti belőle prózaepikánk mindmegannyi baját, sőt egyes, indokolt esetekben korszerűsíthető voltát, értékképző szerepét is elismeri. A *Boldogult úrfikoromban* mintaszerű elemzése tanúsítja ez utóbbit. Tavaly megjelent, *Közelítések Krúdyhoz* című monográfiája az időélmény és -struktúra modernségét mutatta ki e regényben, a most közreadott analízis pedig az anekdota metamorfózisát, megszüntetve megőrzésének jelentőségét, üdvös következtetéseit tudatosítja. Mindkét aspektus, mindkét okfejtés jogos, eredményes és tanulságos, s ha még további, másmilyen vizsgálódásokat is elképzelhetőnek, kívánatosnak tartunk, nem Fülöp László munkáival vagyunk elégedetlenek. A *Boldogult úrfikoromban* (is) olyan könyv, amely Robert Musil egyik, nagy lobbanású aforizmáját igazolja: „Die Unsterblichkeit der Kunstwerke ist ihre Unverdaulichkeit" (A műalkotások halhatatlansága megemészthetlenségük).

A *Realizmus és korszerűség* szerzője indokolatlan mértékű (mégis roppant elegáns, vonzó és példaadó) szerénységgel rendre vázlatosnak, adalékjellegűnek, csupán részletkibontónak minősíti a maga elemzéseit. Tény, hogy mindenkor kitűnően ismeri a tárgyalt mű és téma szakirodalmát, s egyetértően avagy polemikusan hivatkozik, reflektál is reá. Nem hiszi, hogy ő fedez föl mindent, nem félresepri, hanem mérlegeli az előtte jártak eredményeit. Megvan benne a jó tudósra jellemző tisztesség, lelkiismeretesség és a becsülő alázat mások munkája és teljesítménye iránt. Az okos folytatatók, az alkotva továbbfejlesztők magatartása és gyakorlata — a legértékesebb irodalomkutatói magatartás és gyakorlat — az övé. Kisebb-nagyobb mértékben valamennyi tanulmánya meghaladja a korábbi interpretációkat, egy-egy elemzése pedig (például a *Színek és éveké*, valamint a Krúdy-regényé) egészében hat újszerűnek s meggondolkodtatónak. Friss szempontok, közelítések, észrevételek fénynyalábja mindig alkalmas arra, hogy a már tudott (avagy tudottnak vélt) értéket másként ragyogtassa fel. Így a Fülöp László elemzése is. Nem csupán ismeret-összefoglaló és -közvetítő, hanem ismeretbővítő és -gyarapító egy-szersmind könyvének mind a hét darabja. Főként műfajelméleti vonatkozásokról, egy-egy regény narrációjának, modalitásának, időstruktúrájának, szólamkeverő eljárásainak jellemzőiről és jelentésképző funkcióiról, illetőleg világg- és magyar irodalmi rokonságáról, s ehhez vetve egyedi, megkülönböztető jegyeiről tudunk meg sok fontos újdonaságot. Amidőn pedig a szerző mások elszórt megjegyzéseinek, igen lényeges, ám részletezőn ki nem bontott állításainak következetes végiggondolására vállalkozik, számottevően módosít a korábbi megítéléseken és értékhangsúlyokon. Nem szünteti meg az eddigi beállítások, minősítések érvényét, épp „csak” egy tágabb összefüggérendszerbe illeszti őket, s — olykor kimondva, másszor kimondatlanul — egyoldalú túl-

becsülésük, netán abszolutizálásuk veszélyeire int. Móricz és Schöpflin hajdani kritikáinak hatására (az utóbbi évtizedek obligát regényelemző gyakorlatát immár nem is említvén) mindannyian hajlanánk a *Színek és évek* elsősorban szociológiai nézőpontú megközelítésére, hiszen a *Sárarany* írója is ekként vélekedett: „Ha ki volna már fejlődve a tudománynak az az ága, amely a szociális élet örök igazságait s esetleges fejlődését kutatja: ebből a regényből sokkal több törvényszerűséget vonhatna le, mint magából az életből. Ez a regény nem fotografiája, nem absztrakt megrögzítése a magyar élet megírt rétegének, hanem maga az az élet.” Egybecseng ezzel Schöpflin Aladár vélekedése: Kaffka Margit remeke társadalomrajzként „... a legnagyobb szabású magyar regények közé tartozik”. Fülöp László sem vonja kétségbe e megállapítások (s a nyomukba szegődők) igazságát, elemzése mégis nagy nyomatékú figyelmeztetés: a *Színek és évek* Bergson ismerete híján is az eltűnt időt visszabüvölő, merészen újszerű, világirodalmi rangú alkotás — az ő pontos és pregnáns névadását idézve —, „emlékezés-szerkezetű tudatregény”. A könyv csakugyan kiváló társadalomrajzát, valóságtükör voltát (vagyis: *realizmusát*) kizárólag e *korszerű*, formateremtő, a mű egész viszonyrendszerét megszabó fikció primátusát elismerve, következéseit levonva értékelhetjük-értelmezhetjük autentikusan. Avagy: tudván tudtuk eleddig is, hogy Kosztolányi *Pacsirtája* pszichológiai alapozású és töltésű, „mellékesen” pedig a kisvárosi létezés kórképét, szomorú szociológiáját fölvezető kisregény. Fülöp László úgyszintén e két szféra jellegadó sajátosságait, fontossági sorrendjét fürkészi tanulmánya kezdetén (számos adalékkal finomítva, téve pontosabbá ismereteinket eközben), a hangsúlyt azonban a mű harmadik, eddig jószerével nem is vizsgált dimenziójára, az *ontológiaira* veti. Felfogása (s bennünket teljességgel meggyőző érvelése) szerint a *Pacsirta* a léttragédia élményének fájdalmas megvallása, „... a végzettszerűen boldogtalan létezés történeteként olvasható”. Mondanunk is fölösleges: nem csupán árnyalatnyi módosulásokat, elmozdulásokat hoznak az effélék egy-egy regény értelmezésében, hanem mindenkor a recepció magvát, lényegét érintik. S a példákat szaporíthatnók.

Túl a könyv címében s alapeszméjében rejtező, mindvégig burkolt lapangó polémián, másmilyen, nyíltan vállalt vita is kibomlik a *Realizmus és korszerűség* lapjain: az értékvédelemé. Azokkal — például Kolozsvári Grandpierre Emillel és Sükösd Mihállyal — perlekedik Fülöp László, kik a magyar regényt szemlélvén csakis hiánylistákat terjesztenek elő, kik a megkészttség, a formanyelvi önállótlanág stb. többé-kevésbé igaz vádjainak érvényét valamennyi prózaepikusunkra aggály nélkül kiterjesztik, kik valódi, világirodalmi rangú értékeinket is fitymálják avagy nem létezőnek tekintik. Ellenükben, őket cáfolandó mutatja föl a kötet a tárgyalt alkotókat és műveket, bizonyítván, hogy esetükben szó sem eshet holmi lemaradásról és szolgai mintakövetésről (időszerűek és korszerűek voltak ők mindahányan), sejtetvén, hogy az ellenpéldák sora más szerzőkkel s regényekkel is gyarapítható. Itt csupán annyit jelezhetünk: e polémiában is Fülöp Lászlóval vagyunk egyek.

Épp mivel az időszerűség és a korszerűség bizonyítékait tárja elő rendre az irodalomkutató, elemzéseiben nagy szerepet kell juttatnia a poétikai szempontoknak. A narráció, a modalitás, a polifónia, az időkezelés stb. funkcionális vizsgálata korántsem véletlenül nyomul az előtérbe. E könyv is igazolja régi tudomásunkat: Fülöp László igen alapos és modern, de sohasem öncélúan hivatkozó elméleti készültség birtokosa. Tisztázott, világos, korszerű szempontokkal, módszerekkel és fogalomkinccsel rendelkezik, ámde csak a föltétlenül

szükségeset mozgósítja belőlük. Idegen tőle mindennemű fitogtatás, analiziseiben sehol nem érezzük a poétika túltengését, apparátusa nem burjánzik rá a művekre, nem degradálja őket pusztá demonstrációs ürüggyé. Noha szövegközpontú elemzés az övé is, mégsem a new criticism kidolgozta — s a némelelyektől nálunk is az ismert intoleranciával pajszra emelt és képviselt — *close reading* szélsősége és laboratóriumi hűvössége jellemzi interpretációit. Művön kívüli, életrajzi, pszichológiai, történelmi, szociológiai faktorokat nemkülönben az analízis körébe von, ha velük és általuk vél egy-egy alkotás mélyrétegeinek, lényegének a közelébe juthatni. S e nem „szoros olvasás” meg is termi gyümölcsét. Fülöp László választott mesterei közt megnevezetlenül is ott tudhatjuk pl. Henryk Markiewiczet (*Az irodalomtudomány fő kérdései* című alapvető munka szerzőjét), Mihail Bahtyint (a „kronotoposz” fogalma és vizsgálata az ő elméleti fejtegetéseire mutat vissza) és még többeket, a „debreceni iskola” nesztorát, Barta Jánost is mindenképp. Az ő tanításait az epikus „dimenzióról” és „perspektíváról” avagy azt az intését, „... hogy a kutatónak mindig az egész műalkotásból vagy az életmű egészéből kell kiindulnia...” (vö: Barta: *A pálya végén*. Bp., 1987. 10—11., 403.), hivatkozás nélkül is nagy haszonnal fogadja magába e tanulmánygyűjtemény. Az elméleti-poétikai készültség értékét és érvényét csakis a reá épülő produkció súlya és távlata mérheti. Elmondhatjuk: Fülöp László műelemző teljesítményei a teoretikus bázis inspiráló erejét és teherbírását demonstrálják mindenkor.

Sorolhatnók tovább is a kötet jellemzőit és érdemeit — méltatván például a szaktudományos fogalmiságot és az esszéisztikus szépségigényt egybeöltő, láttató, hajlékony, elegáns és egyéni veretű stílust, a pontos, világos okfejtést, megemlítve, hogy a szerzőt olykor az irodalomértés juttatja el a mélyebb életértéshez (amidőn például Kassák számvető szituáltságát Kaffka Pórtelky Magdájának emlékezőhelyzetével magyarázza: 235—236.) —, ám elég. Essék szó ellenvetésekről, apróbb kifogásokról is. Magától értetődik, hogy nem valamennyi részmegállapításban, hangsúlyelosztásban vagyunk egy nézetben Fülöp Lászlóval, noha akkor is tiszteljük véleményét. Mindenképp elhagytuk (vagy radikálisan kurtítottuk) volna a legkorábbi tanulmány, az *Iszony*-elemzés egyszerűre pszichologizáló és cselekménykövető szegmentumát. Vajmi kevés újat mond ez a rész a regényt jól ismerőnek, ekként fölösleges. Szerintünk *A gólyakalifában* és a *Timár Virgil* fiában legalább oly mértékű Babits személyes érintettsége, mint a *Halálfi*ai esetén, s úgy vélnők: a korhoz kötöttség verdiktje áll ez utóbbira is. Ráadásként Táborny Elemér története máig megőrizte friss, eleven, vonzó mivoltát; ugyanezt bajosan mondhatnók Sátorczy Imrus históriájáról, noha immanens irodalmi értékei kétségkívül számottevőb-bek. Nem csatlakozhatunk a tételhez, amely szerint a regényíró Kaffka Margit — túl az impresszionizmuson — „... legfeljebb a szecessziótól tanult valamit” (24.). Természetesen a „legfeljebb” és a „valamit” kifejezés indokolatlanul elhárító, jelentőségsökkentő sugalmazását kifogásoljuk. Meggyőződésünk, hogy a *Mária éve*iben feltétlenül jellegadó a szecesszió befolyása, a stílusban főként, de a hősnő életéréseiben, patológiakussá fajult narcizmusában, „világiszonyában” is. A *Szine*k és *éve*k időkalandjának társaként utaltunk volna Alain-Fournier és Proust regényére, az *Egy ember életével* kapcsolatban pedig mindenképp emlitenők: Kassákon kívül sokan érezték az időtt parancsoló szükségnek a számadást, a szembenézést önmagukkal és a múltakkal. Hosszú a sor Jászi Oszkártól, Károlyi Mihálytól és Lukács Györgytől Szeffő Gyuláig és a *Halálfi*ait koncipiáló Babitsig. A megírás esztendeje helyett öröme

volna a tanulmányok végén az első publikálás helyét és dátumát (a Kaffka-tanulmányok — tudjuk — az *Irodalomtörténet* hasábjain láttak napvilágot, ám a többi...?), s a magunk részéről úgy találjuk: noha Fülöp László mindig elokvens, igényes és elsőrendű stilisztza, néhol „túlbiztosít”, túlmagyaráz, s elvértve redundáns elemek is belopódnak szövegeibe. Bántó, értelemzavaró sajtóhiba igen kevésszer bukkan föl a kötetben (inkább csak betűtöbbletek és -kihagyások keltenek röpké zavart); egyébként is a nyomda munkáját, nem pedig a szerzőt minősíti minden efféle gyarlóság.

Szép és roppant tanulságos könyvvel sietett az oktatás segítségére Fülöp László. Kérdés, hol hasznosulhat igazán e tanulmányfüzér. „Középiskolás fokon” aligha. Az itt elemzett művek egyike sem tartozik a „törzsanyaghoz”, Németh László a „választható” kategóriába szorult, Kaffka Margitnak pedig kiáltóan mostoha, teljességgel méltánytalan sors jutott. Korántsem alaptalan hát a föltevés: épp azokhoz nem jut el a *Realizmus és korszerűség*, kiknek a legnagyobb szükségük volna reá. Maradnak az egyetemisták, a főiskolások és — az irodalomtudomány művelői. Ők sincsenek kevesen, ámde ez gyér vigasz. (*Tankönyvkiadó.*)

LŐRINCZY HUBA

Leskó László: Kihűlt lábnyomokon

Kicsiny fehér, koporsót kísér a menet egy dunántúli falucskában. Újszülöttet temetnek; Elisabeth Lang, élt két napot. Meghalt 1946. március 21-én. Erős Matthias plébános szerint azért, mert „látá, mily szörnyűséges dolgok esnek a világban. Inkább visszatért mennyei honába, ahol örök a béke, testvér nem fenekedik testvére.”

Ezzel a szombolikus jelenettel kezdődik Leskó László nagyerejű regénye, a *Kihűlt lábnyomokon*. Leskó — regényíróként legalábbis — ezzel a könyvvel debütál, művében azonban nyoma sincs bármiféle pályakezdői bizonytalanságnak. Olyan író szólal itt meg, aki megglelte már saját hangját, aki gazdag írói eszköztárat birtokol, aki annyira ismeri e mesterség szabályait, hogy ha kell, fel is rúgja őket. Mintha az évtizedes újságírói gyakorlat tapasztalatai — mindaz, ami a riportokból, szociográfiákból, novellákból hasznosítható — születtek volna újjá ebben a regényben — egy más minőségként.

1946 tavasza, az első tavasz a háború után. A túlélés, a remények tavasza. Ha nem is mindenhol. Hiszen Erdősön a szenvedés, a reményvesztés tavasza ez. Erdősön ugyanis németek élnek. Svábok. Akiket most, a háború után kitelepítenek az országból. Persze, nem valamennyiüket. Csak azokat, akik Volksbund-tagok, SS-katonák voltak, avagy az utolsó népszámláláson német nemzetiségűnek, anyanyelvűnek vallották magukat. De akinek túl szép háza, túl kövér tehene vagy túl agilis haragosa volt, az is könnyen fölkerülhetett a kitelepítési listára.

A második világháború után Európában különös népvándorlás indult meg az új (régí-új) határok mentén. Milliókat fosztottak meg otthonuktól, vagyonuktól, s telepítettek át egy más országba, csupán azért, mert egy másik nép

fiai-lányai voltak. Tudom, s egy pillanatilag sem felejttem: közvetlenül ez előtt viszont milliókat fosztottak meg életüktől, szabadságuktól, emberi méltóságuktól, csupán azért, mert egy más nép fiai-lányai voltak. Ez azonban nem lehet, nem lehetett válasz *arra*; még csak hivatkozási alap sem. A nemzeti kisebbségek mindig, minden háborúnak csak vesztesei lehetnek: hiszen míg békeidőben egyszerre kötődhetnek kétfelé — s ez így természetes — a háború döntésre, választásra kényszeríti őket. (Sokszor persze nem is ők döntenek, hanem róluk születik döntés.) Mindkét közösség, amelyhez természetesen tartoznának, gyanakvással néz rájuk, s — a mindenkori erőviszonyoknak megfelelően — az egyik kiközösíti, a másik erőszakosan magába olvasztja őket. Ámde ha fordul a helyzet, akkor sem lélegezhetnek fel: most korábbi hűtlenségüket fogják megtorolni.

Az elmúlt kétszáz-egynéhány esztendő, a nemzetállamok megjelenésének, a modern nacionalizmus kibontakozásának időszakára megrázó példák sorával bizonyította a kisebbségi lét veszélyességének tételét. S e kérdéskörben, sajnos, a magyarországi németiség is megkapta a maga leckéjét. Kálváriájukról a legutóbbi időkig mégis csak elvétve esett szó. Évszázados gyanakvások, modernkori tapasztalatok s reálpolitikai megfontolások egyaránt hátráltatták, késleltették a szembenézést. Mi magyarok különben is igen nehezen szántuk rá magunkat a világháború után az önvizsgálatra. Hol veszítettünk utat? Mit kellett volna tennünk? Ki a felelős a történelemért? S van-e, lehet-e garancia arra, hogy mindez nem fog megisméjlődni? E kérdésekre, ha lassan is, megadta válaszait a történettudomány, a politológia, a szociológia, a pszichológia. S válaszolt rá, hagyományaihoz híven, az irodalom is. Cseres Tibor a *Hideg napokban* azt állította, hogy valamennyien felelősek vagyunk a történelemért. Hivatkozhatunk felsőbb parancsra, félreértésre, kedvezőtlen körülményekre, tettenért — elsősorban önmagunk előtt — felelnünk kell. Balázs József ezzel szemben kiszolgáltatottságunkat, ártatlanságunkat, tiszta szándékunkat hangsúlyozta. Mi is áldozatok voltunk — mondotta, hogy megszabadítson a fasiszta nép bélyegétől, a kollektív önvád mardosásától. Örkeny szerint viszont egyszerre voltunk-vagyunk áldozatok és tettesek is: jó, ha tudjuk ezt, mielőtt bűnről és büntelenségről ítélnünk. Írói válaszok. Érvényes, igaz valamennyi. Éppen így: egymásnak feelve, ellentmondva.

Leskó válasza mintegy félúton áll Cseresé és Balázsé között. Hangsúlyozza: ez a háború különösen nehéz döntések sorozata elé állította a kiszolgáltatottakat, a kisémbereket, de bármilyen szűkre szabta is a sors kinek-kinek a cselekvési körét, minimális döntési lehetősége mindig mindenkinek maradt — s így megmaradt felelőssége is saját cselekedeteiért. Ezt a felelősséget azonban csak a valóságos lehetőségekhez szabad mérni, s nem lehet elvont, életidegen, doktrinér eszmék nevében ítélni, mert az nem igazságszolgáltatás lesz, hanem bosszúállás, s végső soron véget nem érő igazságtalanságok sorozatához vezet. De semmilyen körülmények között nem engedhető meg — hirdeti Leskó —, hogy egy népet, egy népcsoportot, egy kisebbséget kollektívan meg- és elítéljünk.

Együttélés: ezzel a címmel forgatott filmet néhány évvel ezelőtt Gyarmathy Lívia két faluról, ahová — miként a regénybeli Erdősre — honjüvesztett magyarokat telepítettek a háború után a kényszerűségből elhagyott német portákra. S azóta németek, magyarok éltek ott egymás mellett, de nem együtt, mígnem egy fiatal pár szerelme erősebbnek bizonyult a széthúzó tradíciónál. Nekik már nincsenek háborús emlékeik, hisznek egymásban, és biz-

nak a jövőben — miként e szép film alkotói is. De a néző, aki szívesen osztogna e bizalomban, nem feledheti az öregek rebbenő tekintetét, a lesütött szemeket, a mélyről felszakadó sóhajokat, a száj elé kapott kérges kezeket — az évszázados tapasztalatokat összegző gesztusokat, amelyek arról árulkodnak: míg a félsz, a bizonytalanság ott munkál a szívekben, valódi *együttélés* nemigen lehetséges. Erre csak akkor van esély, ha az egymás mellett élők, megismerve a másik történetét, megértik és megtanulják tolerálni a másságot. Ha tehát elindulnak visszafelé a kihűlt lábnyomokon, hogy a história szétszakadt láncszemeit újra összeillesszék.

Leskó László pontosan tudja, milyen nehéz, milyen kényes feladat ez. Maga is éveket élt vegyes lakosságú községben, a német—magyar együttélésre vonatkozó tapasztalatai, ismeretei bizonyára vaskos köteteket töltenének meg. Hogy itt most mégsem átfogó szociográfia vagy történeti tanulmány, hanem egy karcsú regény született, annak az is oka lehet, hogy a szerző megérezte: olvasáslélektani okokból helyesebb, ha bizonyos pontokon megemeli, kiegyenlíti vagy homályban hagyja az „eredeti” történetet — amely ily módon veszít ugyan szociográfiai hitelességéből, ámde éppen ezáltal válhat általános emberi tartalmak hordozójává. És — ami szintén nem közömbös — a szerző éppen így őrizheti meg az olvasó jóindulatát hőse, hősei iránt. Úgy is mondhatnánk: ha már a történelem nem tette meg azt a szívességet, hogy legalább nagy vonalakban igazságot szolgáltatson, akkor ezt a feladatot a regényíró kénytelen magára vállalni. Leskó nyíltan vállalja is ezt. A véletlennek kitüntetett szerepet ad, éppen azért, hogy a történet lélektanilag egyensúlyban maradjon, s hogy megőrizzen egyfajta mítoszi-mesei struktúrát. Nemcsak a regény utolsó jelenetében érhetjük tetten e szerzői szándékot — amikor is éppen az a felvidéki menekült, Szánya Gáspár menti meg a főszereplőt, Mayer Éva életét, aki a szülői házat „bitorolja” —, hanem például a falusiak és a zsidó boltos, Rosenberg Számi viszonyában is, vagy Mayer Szepi halálának rajzában. Számi üzletét felgyújtják a volksbundisták, s bár a falusiak többsége nem helyesli e tettet, alig akad, ki szót mer emelni ellene. A legtöbben, miként Mayer Éva is, tiltakozás nélkül tűrik el, mint annyi mást ezekben az években. Rosenberg Sámuel túléli a pogromot, a deportálást, viztatér a faluba, s megadatik neki, hogy a Mayer Évák szemébe vágja: ők is ott álltak, amikor az üzlete égett. Éva, aki közben maga is üldözötté vált, kétségbeesetten tiltakozik önmaga előtt: „Én nem voltam ott. A Számi látásával már akkor is baj volt. Engem nem láthatott a tömegben. Én csak messziről... Én csak néztem.” De rövidesen megsejthet valamit Számi egykori érzéseiből, amikor az erdősiek *csak nézik*, hogy rokonaik, barátai, ismerőseik kicsiny motyóikkal elindulnak messzi idegenbe.

Mayer Joseph az első SS-katona a magyar irodalomban, aki bírja az olvasó együttérzését. Ezt a kamaszkorból alig kinőtt fiatalembert 1944-ben az SS *besorozza*. Szepi választhat: vagy megszökik, s ezzel törvényen kívül helyezi magát, vagy beáll a sorba, s az embertelen körülmények között is megpróbál ember maradni. Ez azonban lehetetlen: a fiú hamarosan rádöbben, hogy rosszul döntött, s ezért életével kell fizetnie. Bűn és bűnhődés azonban nem áll arányban egymással, ezért Joseph megtisztulhat a halálban — családja viszont tovább viseli az egykori döntés következményeit: Mayerékat mint SS-katona hozzátartozóit telepítik ki az országból.

Nemcsak a cselekményvezetésben, hanem a szereplők kiválasztásában, a jellemábrázolásban is nyomon követhető, hogyan igyekszik a regényt egyen-

súlyban tartani Leskó. Mintha a Kemény Zsigmond-i súlyegyenlémetet élesen fel, a regénybeli Erdősön megjelenik a korszak összes lehetséges típusa, azaz valamennyi válaszlehetőség körvonalazódik. S ezek — miként Keménynél is, noha nyilvánvalóan nincs szó közvetlen hatásról — a „rendszeren belül” sokáig kiegyenlítik, ellensúlyozzák egymást. A falu azonban — mutatja be a szerző — valójában nem e kívülről jött értékek mentén tagozódik. Akármilyen viharok tomboljanak odakünn, Erdősön még mindig a hagyomány szab értéket: a munkabírás, a szakértelem alapján nyeri el ki-ki helyét a falu társadalmában. S korántsem lehet véletlen, hogy a regény legemberibb figurái éppen azok, akik ebben az értékrendben magasán állnak. Pedig távolról szemlélve bizony elég rideg, már-már kegyetlen tradíció ez. Látszólag érzelmentes világban élnek az erdősiek, ahol a legnagyobb becsülete annak van, aki gyarapítani tudja az apjától örökölt földet — aki tehát ügyetlen, korhely vagy beteges, annak nincs becsülete. (A falu Volksbund-vezetője, Vak, sánta ember, hadirokkant, aki éppen ezért szinte kitaszítódik a hagyományos értékrendből — s *neki* nem nő a presztízse akkor sem, amikor a birodalmi eszme a legnagyobb hatást gyakorolja Erdősön.) De bármily kegyetlen legyen is ez a hagyomány, még mindig ezerszer emberibb azoknál az értékeknél, melyeket a külvilág kényszerít a falura, s amelyek végül alapjában támadják meg a hagyományos értékrendet.

Írói igazságszolgáltatás, modellszerűség, egyensúlyra törekvés — Leskó legnagyobb *szépírói* erénye éppen az, hogy a regény mindezek ellenére sem válik kimódolttá — a teremtett valóság képes helytállni önmagáért. Szociográfia és folklór különös elegyítésével épül fel a regénybeli Erdős, éppen úgy, mint közvetlen rokona és elődje, Gion Nándor Szenttamása. A Rózsaméz alkotójának egykor szemére is vetették, hogy egymástól idegen írói eszközei nem szervesülnek. Leskó most ismét bebizonyította, hogy tehetséges alkotó kezén e módszer is (amely valóban minden elméletnek ellentmondani látszik) gyümölcsöző lehet.

Gyermekhalállal kezdődik a regény, s akkor ér véget, amikor a kitelepítés elől bujkáló Langné Mayer Éva második gyermekével vajúdik. Nem tudjuk, fiú lesz-e az újszülött vagy leány, sem azt, rövid vagy hosszú élet adatik-e neki. S nem tudjuk azt sem, a Földnek mely részén fog élni majd.

Csupán reménykedünk: ezt ő döntheti el. (*Kozmosz.*)

JOLSVAI ANDRÁS

Bertha Bulcsu: *Árnyak és lovasok*

Újabb magyar irodalmunkat böngészve aligha figyelhetünk meg szervezettebben épülő írói életművet, mint a Bertha Bulcsuét. A folyvást népszerűsödő oeuvre-be rangos és pregnáns darabként illeszkedik a nemrégén napvilágra került — sorrendben már a tizenkilencedik — kötet: az *Árnyak és lovasok*.

Bertha Bulcsu nem tartozik a mindig újabb ötletekkel és műfajokkal előhozakodó írók típusába: ezt mutatják megint visszatérő — tematikájukban,

struktúrájukban stb. egyaránt modellizálható, fogékonyságát, szubtilitását ezúttal is bizonyító — „jelenségei”. Ötvenhat ez utóbbiból, „történeteiből” pedig tizenhárom; így hasad ketté derekánál a kötet. Figyelemfelkeltő a műfaji elnevezés, akárcsak a kötet címadása.

Bertha Bulcsu „jelenségeit” lehetne akár az „árnyak” szinonim fogalmaként is értelmezni, a szó eredeti jelentését alapul véve. Jelképpé emelt példázatok egytől egyig, tények, események, hangulatok regisztrálásai, valamely lényeg megnyilvánulásának hajlékony, külső formái. Mint ő mondja: „apró történések”, „a zordabb igazságok feszegetései”, „kis gyűjtemények”, talán helyzetjelentések, „buborékok?”, szilánkok, szándékolt semmisségek, szösszennetek — avagy a hagyományosabb műfaji meghatározás szerint: tárcák, életképek. Korélményadekvát, konstatáló formát talált magának Bertha Bulcsu Kis-műfajba sűríti az egészében befoghatatlan és befogadhatatlan totálvilágot, s a mindennapi és örökké másnapos lét poklának bugyraiba pillantva borzong, bosszankodik, röstelkedik. Nem fogadja el a létezést olyan zsidbasztóan súlytalannak és agyonnyúttnek, amilyen, kevésszer helyesel, annál gyakrabban tiltakozik az elotthontalanodó lét, az erkölcsi toprongyosodás, a mindenütt felbukkanó fonákságok ellen; ironikus, satirikus és — tárgyilagos.

Egyéniségét, indulatait és állásfoglalásait jobbára úgy menekíti át narrációjába, hősei, alteregói személyiségébe, hogy ne fenyegetse a legcsekélyebb ellágyulás sem. Figyel mindenre, amiben élet lélegzik; illetékesnek tudja magát a világ dolgaiban. Célserű megkeresnünk azt a centrumot, azt a magaslati nézőpontot, ahonnan a lényeg válik láthatóvá. Ez pedig Bertha Bulcsu természet- és életimádata, nagy fogékonysága a természet értékei iránt. Elegendő egyetlen pillantást vetnünk a tartalomjegyzékre, hirtelen végigszalajtani tekintetünket a stafétaszerűen váltakozó, máris atmoszférát teremtő „novella-szemeken”. A legszembetűnőbb: természeti ihletettségük. A „jelenségekben” szereplő táj, a környező világ azonban főszereplőből sokszor statisztává, pusztá panaszfallá vonja vissza magát, gyakorta csak az emberi tevékenységek színtereként funkcionál.

Az első tárcsa, a *Hangulatok a tavaszi kertben* mintegy „előhangolja”, kompozicionálisan pedig keretezi és természeti közegbe helyezi a kötet kiemelkedőbb és kevésbé jelentékeny, ismétlésekre, redundanciákra inkább hajló darabjait, s kapcsolatba lép a „történetek” utolsó és egyben címadó novellájával is. Feltűnik e szélső életképek szerkezeti elemeinek hasonlósága, a pillanatok elmozdulásait is pontosan leíró, regisztráló technika. Az elsőben: a fiatal, tervekkel, megújuló vággyal, hittel tevékenykedő ember, az utolsóban pedig a már megkopott, emlékei („árnyai és lovasai”) elől menekülő, hallucinációktól háborgatott, várakozó öregember egyszerre jelképes és valóságos kertjébe érünk, ahol „a zivatar lehet hogy örökké tart”. E hangváltó szomorúság mintha azt is igazolná, hogy az író egyik ihletője az elmúlás, a napáldozat-érzés megsejtése volna.

A „jelenségekben” lélegző természet gyakran állatfigurákba bújtatott társadalmi tablóvá változik, s Bertha Bulcsu így lépi át az elsődleges, empirikus szférát, megérkezve a metaforikus, allegorikus avagy szimbolikus jelentéshez. Írásaiban az antropomorfizált natúra és állatvilág tűnik elénk: *A háziúr, A tekintélyes varjú, Hetyke békák, Szabad kutyák...*, továbbá verebek, egerek, darazsak, hangyák. Tárgyasított szimbólumokká lépteti elő őket Bertha Bulcsu, „akik” megjelenítői, leleplezői egy-egy jellegzetes emberi magatartásnak, mentalitásnak. Így ismerhetünk magunkra (ideiglenes vagy tartós érvénnyel)

— akár Esopus, akár La Fontaine, de ugyanúgy Heltai stb. szellemét élesztgetve — halak, verebek, varjúk, békák, kutyák, farkasok, nyulak „irhájában”. Ekképp lényegül át a mohó önzés, az élelmesség, az elvtelen könyöklés, az egoista leleményesség a veréblét attributumából az „élvemaradás tudományává”, elsőrendű ösztönné. Ugyanazok a léttörvények uralkodnak itt is (vízben, légben, utakon), mint a gépkocsiba hajtogatott emberklisék világában. Néhol azonban — úgy véljük — nemcsak mesterkéltségek, szokatlan és hirtelen a teremtett párhuzam, hanem didaxisa is túldimenzionált (*A must, A halott rozsdafarkú, Méz és kalács*). Itt nem, másutt azonban sikerült a spontán jelképesítés.

Ugyanígy megfigyelője, rendíthetetlen ítésze az író az „ideiglenességek” valódi világának is, akár nyaralója vagy lakása ablakából tekint le rá, akár elvegyül benne, üzlethelyiségekben, autóbuszon, a pazarlókat és nyomorgókat felismerhetetlenné egybemosó utcán, éttermek skatulyáiban, a vízparton és a mindannyiunkat fenyegető kiszolgáltatottság színterén: a kórházban „leskelődve”.

Behatárolási, viszonyítási pontokat is keres, mértéket vesz svéd, finn úti tapasztalatok nyomán (*Malmö, Kivi háza*); mindig hiteles akar lenni, mindig humánus törekvések vezérlik. Sokszor merít — Thomas Manntól kölcsönözve a szót — a mélységesen mély vagy feneketlen múltnak kútjából; leginkább a háborús időszak, a személyi kultusz, az ötvenes évek kísértetei járnak vissza és rémisztgetnek jelenségeiben, kiegészülve az egyébként is folyvást újuló fenyegetettséggel. Amíg a víz alá, a hancúrozó strandolók közé beállíthatják a lézerágyúkat, addig egyetlen pillanatig sem lehet levenni gyanakvó tekintetünket a másikról; addig nem lehet megfélemleni a szorongásról: „Úgy tűnik, egy hajszál választ el bennünket a világbékétől, de a világ teljes összeomlásától is.” A belénk keserülő tehetetlenséget humorral és cinkos iróniával vagy itt-ott feltűnő puha, lágymeleg emberi mozdulattal (*Szegfű, Egy csók, A Berzsenyi forrásnál*) néhol fel lehet oldani, de másutt mintha csak firtor és legyintés volna ugyanez mindenre. Az irónia ilyenkor is a lelkiismeret élesztője.

Ami a legfájóbb: nincs hittel, bizalommal, megbocsátó gesztussal Bertha Bulcsú a fiatal generáció életvitelét figyelve. A maiak elvadultabbak, kifinomultabban alattomosak és értékhiányosabbak ártatlanabb, szerényebb elődeiknél (*Gimnazisták, Ica, Rablók és tolvajok, Petike*). Nemcsak életkorok és generációk, de életformák elkülönülésére is felhívja a figyelmet Bertha Bulcsú. Szerényebb, szűkösebb körülmények között léteznek, de minőségre, emberi és lelki javakra vágyódik az egyik — fényűző, rátarti, a haszonelvű, mennyiségi szemléletre feledkező a másik. Értékké, esztétikumná válik az elkülönültség, a szegénység, a „kiátkozottság”. E polarizáció a témája „történetei” egyikének, a *Félmilliónak* is. A *Buborék* című „jelenségben” pedig határozott valamást olvashatunk: „Van egy másik világ... , amiből én semmit sem értek. Egyik világban milliók repkednek, a másikban sirályok. Nekem a sirályos világhoz van egy kevés közöm.”

A jelenségekben sűrűsödő furcsa valóságot a modern, „korszerű” realizmus eszközeivel próbálja meg áttekinthetőbbé tenni Bertha Bulcsú. Arra ösztönöz, hogy megtaláljuk azt az archimédeszi pontot, ahonnan nagy erőfeszítéssel, de mozdítani tudunk az egyensúlyát veszített világon. Az író mindjárt orvosa is, nemcsak megírja annak, amit tapasztal. Pontos tényismerettel, a gyógyításhoz nélkülözhetetlen, feltáró képességgel is rendelkezik.

Jelenségekből születő, de igazi novellává duzzadó történetek alkotják a

kötet másik felét. Legtöbbjükre a meditatív hangvétel, az emlékező-asszociatív megoldás a jellemző. Az indító képek konkrétságától törvények kimondásához jutunk: „Az élet nagyon rövid. Csak pillanatokról van szó” — mondja a *Hazai tájakon* című novella hőse. A *Kályha mellett* című történetben is nagy erővel hangzik egy tételigazság: „Tele van az élet félreértésekkel.” Bertha Bulcsu — a lírikusok módján — a szívvel igyekszik megértetni azt, ami a szemnek gyakorta rosszul látható. Azok felé fordul, akik tudnak még transzcendálni. Könnyeden, természetesen, észrevétlenül tanít, novellái valós események vagy kitűnően motivált lelki elmozdulások foglalatjai. Az írói nézőpont hol auktorális (*A detektív, Kint a vízen, A tulipános kert, Erdei álékon*), hol énformájú: (*Kristálydetektor, Kályha mellett*). Két helyütt (*A detektív, Hazai tájakon*) feltűnik Bertha Bulcsu kötetéről kötetre vándorló hőse is: Bernáth Gyula.

A novellák vonalvezetésüket, szerkezeti felépítésüket tekintve a klasszikus — kétdimenziós, monocentrikus — vonulatba illeszkednek. Logikájuk szigorú, célvűséget parancsoló. A lezárt, kerek, olykor keretes történetek — akár egy, akár több szálon futnak — általában csattanóra épülnek. Kisebb-nagyobb emberi szenvedélyekről és ezek jó vagy rossz következményeiről szólnak többségükben. Akadnak egészen tragikusra, borúsra hangolt novellái is (amint a *Kint a vízen* című írása mutatja), de záró eseményüket tekintve általában — az utolsó kettőt kivéve — enyhítő feloldásúak.

A „jelenségek” szokásos mechanizmusához képest feltűnnek az álombetéteket hétköznapi realitással vegyítő, emlékezéseket közbeszövő, idősíkváltakoztató novellák (*Andi levele, Árnyak és lovasok, A detektív*) vagy a balladaibb, talányosabb darabok: például az *Erdei álékon*. Itt-ott megérint a „jelenségek” némely darabjaiban is feltűnő Halál, ha másként nem, baljós sejtelem, szorongás vagy a nappalt és az éjszakát, gondolatot és érzékelést egybemosó látomás formájában. A novellák atmoszférája reményre és bizakodásra legalább annyi okot és esélyt teremt, amennyit aggályoskodásra. S épp e történetek miatt méltánytalanság volna csak a „jelenségek” felől nézni, kizárólag a tárcaműfajra szorítókozó hajlandósággal vádolni Bertha Bulcsut.

Egy 1975-ös keltezésű publicisztikai írásában (*Mi kell a jó regény születéséhez?*) a szerző önmaga adta magyarázatát az új, bővebb tárgykör és a nagyobb műfajok kerülésének: „Jó dolog, ha ösztönzik a valóságábrázoló művek születését, de ennek már megvan a kockázata. Nem biztos, hogy megszületik a várva várt regény, s az sem biztos, hogy az írja meg, akit ösztönöztek... Az írósnak éppen úgy megvannak a kockázatai, mint mondjuk a tizenhatodik században a hajózásnak..., csak az volt a biztos, hogy elindultak, a megérkezésük nem... Magellán nevét tudjuk, mert megérkezett, sok ezer útnak indult hajósról viszont semmit sem tudunk. Aki megírja majd korunk nagy regényét, melyben a mai emberek életét és a társadalmi viszonyokat hitelesen ábrázolja, annak fennmarad neve és alkotása. Akiknek ez nem sikerül, elsüllyednek az időben.” Lehet, hogy a szerző a műfajváltáshoz épp az életmű huszadik darabjára, a „jubiláló” alkalomra vár? „Amikor az ember már a partról nézi mások hajóját”, vagy ha beúszik, akkor sem merül el a „párás, puha semmiben”.

Őszintén kívánjuk: járuljon hozzá Bertha Bulcsu minden eddigi és később megszületendő alkotása a mielőbbi, sikeres partraszálláshoz! (*Szépirodalmi.*)

Július 25-én a TIT XVI. Művelődés-elméleti Nyári Egyetemének egyik programjaként az MTA Szegedi Biológiai Központ előadótermében Tiszatáj-ankétot tartottak, ahol a szerkesztőség munkatársai mérlegelték az első fél év munkáját és tájékoztatták az érdeklődőket a lap terveiről.

*

Fried István szerkesztésében megjelent *A komparatiztika kézikönyve*. Ugyancsak a szegedi komparatiztikai műhelyben készült az *Ikonológia és műértelmezés* sorozat (szerkeszti: Pál József) két újabb darabja. A sorozat második része a *reneszánsz szimbolizmus* című tanulmánygyűjtemény (szerkesztette: Fabiny Tibor, Pál József, Szőnyi György Endre) alcíme szerint az ikonográfia—emblematika—Shakespeare témakör összefüggéseit vizsgálják a szerzők. A kétkötetes harmadik rész *A hermeneutika elmélete* címmel Auerbach, Palmer, Ricoeur, Hirsch, Szondi, Frye, Kermode alapvető fontosságú munkáiból összeállított szöveggyűjtemény (szerkesztette: Fabiny Tibor).

*

Az elmúlt hónapokban a határainkon túli magyar irodalom számos kiválósága ünnepelte születésének kerek (ötvenedik, hatvanadik, hetvenedik) évfordulóját; megkülönböztetett tisztelettel és szeretettel köszöntjük a Kolozsvárott élő hatvanéves *Bajor An-*

dort, a kiváló költőt, prózaíró, akit leginkább szatirikus írásai alapján ismer a széles olvasóközönség.

*

A Szegedi Nyomda MTESZ Miniatürkönv Klubjának gondozásában, Péter László szerkesztésében és utószavával megjelent *Sötér István* Szeged könyve című kötetecskeje.

*

Augusztus 24—27. között Szegeden rendezték meg az *első nemzetközi Böll-szimposiumot*. A tíz országból érkezett germanista kutatók 21 előadást hallgattak meg Heinrich Böll életművéről.

*

Egyház, vallás és társadalom a latin-amerikai társadalomban címmel szeptember 8-tól 11-ig Szegeden tartotta VIII. kongresszusát az Európai Latin-amerikanista Történészek Társasága, az AHILA. A társaság elnökének a JATE Latin-Amerika Története Tanszékének vezetőjét, Anderle Ádámot választották meg.

Szeptember 23—24. között *Gyarmatosítás, antikolonialista harc, nemzeti felszabadulás Észak-Afrikában (a Mediterráneum a 19—20. században)* témából nemzetközi konferenciát rendeztek városunkban.